

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛИСЕНКО Вікторія Віталіївна

УДК 007:304:070

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГРОМАДЯНСЬКА ЖУРНАЛІСТИКА ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ**

081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.В. Лисенко

Науковий керівник:

Калітенко Оксана Михайлівна
кандидат юридичних наук,
доцент, професор кафедри
цивільного права

Одеса – 2021

АНОТАЦІЯ

Лисенко В. В. Громадянська журналістика як засіб реалізації права людини на інформацію. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертаційне дослідження присвячено розкриттю поняття та ознак громадянської журналістики як сучасного інституту, спрямованого на забезпечення реалізації права на інформацію.

У роботі визначено зміст права на інформацію, вплив засобів масової комунікації та громадянської журналістики на реалізацію права на інформацію.

Наявні обмеження у свободі діяльності традиційних засобів масової інформації щодо поширення інформації про окремі політично, соціально конфліктні теми, залежність ЗМІ від впливу їх власників та редакційних правок, обумовили формування незалежного інституту масових комунікацій – громадянської журналістики як відкритого інформаційного ресурсу.

Обґрунтовано, що обмеження щодо поширення інформації, які мають враховуватись у тому числі і в діяльності громадянських журналістів, мають публічно-правовий (інформація, яка стосується забезпечення національної безпеки, інтересів держави) та приватноправовий характер (інформація, яка стосується приватних осіб, зокрема персональних даних, комерційної, медичної таємниці, приватного життя тощо).

Публічно-правовий аспект передбачає обмеження щодо збору та поширення інформації з обмеженим обігом, яка становить державну таємницю та має важливе значення для забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України. Спеціальними законодавчими актами в цій сфері є Закон України «Про державну таємницю», «Про національну безпеку України».

Приватноправовий аспект полягає в закріпленні за особою права на обмеження щодо доступу та поширення окремої інформації про неї та її приватного життя. На рівні Конституції України до таких прав та гарантій слід віднести, зокрема, право на недоторканність особистого і сімейного життя, заборони щодо збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ст. 32), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст.31), право на відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст.63). Відповідно до ЦК України також передбачено обмеження щодо поширення інформації, яка містить таємницю про фізичну особу, в тому числі право на таємницю про стан здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні (ст.286), таємниця заповіту (ст. 1255). Сімейний кодекс України визначає право на таємницю усиновлення (ст. 226), право на таємницю результатів медичного обстеження наречених (ст.30), дотримання таємниці особистого життя учасників сімейних відносин, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя (ст.7).

Зазначено, що у сфері врегулювання відносин щодо поширення та використання інформації про фізичних осіб у мережі Інтернет, має діяти презумпція публічності розміщеної інформації особою на своїх соціальних сторінках, вебсайтах. При цьому встановлення обмеження щодо доступу до таких сторінок для необмеженого кола осіб не має бути визначальним фактором, оскільки технічні можливості не можуть гарантувати неможливість сторонніх осіб отримати доступ до матеріалів. Разом з тим презумпція публічності не скасовує вимоги щодо правомірності використання такої інформації третіми особами, дотримання майнових та немайнових прав володільця інформації.

Визначено особливості громадянської журналістики, які відрізняють її від традиційних засобів масової інформації. До таких відмінностей віднесено: суб'єктний склад (громадянськими журналістами визнаються особи, які не мають спеціальної професійної підготовки, журналісти, які не працюють у ЗМІ, а ведуть незалежну діяльність); правове регулювання діяльності (відсутність спеціального правового регулювання діяльності громадянських журналістів); мета діяльності (поширення суспільно важливої інформації, висвітлення подій, які мають важливе соціальне, політичне, економічне значення); взаємодія з громадськістю (забезпечення більш широкого залучення всіх зацікавлених осіб до обговорення поширеної інформації, можливість відкритого висловлення позицій, думок з різних проблемних питань); свобода дій (на відміну від традиційних ЗМІ відсутність обмежень щодо змісту матеріалу, контролю зі сторони редакції чи засновника ЗМІ); сфера поширення (громадянська журналістика сформувалась та отримала розвиток у Всесвітній мережі Інтернет).

До переваг громадянської журналістики віднесено: активне залучення широкого кола суб'єктів до обговорення актуальних для суспільства, економіки, країни питань; надання широкого розголосу питанням, які не висвітлюються в офіційних ЗМІ через складність їх вирішення, редакційний цензор; висвітлення інформації від першоджерела, що дозволяє доводити до широкого загалу важливі дані, які можуть бути не лише суспільно корисними, а й попереджати про певні небезпеки, ризики тощо; оперативність доведення інформації, а також реакції на неї зі сторони читачів; формування тематичного поля для проведення журналістських розслідувань представниками офіційних ЗМІ. Недоліком громадянської журналістики є можливість поширення недостовірної інформації, оскільки масові інформаційні потоки не підлягають ретельній перевірці, непоодинокими є випадки поширення інформації, яка не ґрунтується на фактах, дослідженнях або просто є вигаданою.

Обґрунтовано, що громадянська журналістика та новітні медіа не є тотожними категоріями. Новітні медіа є більш широкою категорією та можуть бути визнані як всі форми ЗМІ, офіційними, так і громадянська журналістика, яка функціонує в мережі Інтернет.

Громадянська журналістика є публічним інформаційним простором – середовищем поширення інформації про соціально корисні і важливі питання, в якому завдяки широкому залученню споживачів інформаційного продукту, висловлення індивідуальних точок зору, позицій та коментарів відбувається трансформація з категорії «індивідуального» в категорію «публічного, відкритого» (в розумінні широкого охоплення кола користувачів).

Доведено, що для забезпечення сталого розвитку громадянської журналістики важливо закріплення законодавчих гарантій їх діяльності та незалежності. Особливої уваги потребує визнання за громадянськими журналістами права на збереження конфіденційності та нерозголошення інформації про джерела походження інформації. Така гарантія надається наразі виключно журналістам, які є представниками офіційних ЗМІ.

Зазначено, що право на забуття, як і право на заперечення та спростування спрямоване на захист прав та інтересів особи щодо непоширення відносно неї інформації, яка може призводити до порушення її інтересів. Разом з тим, відмінність полягає в тому, що право на спростування та заперечення виникає у випадку поширення відносно особи недостовірної або такої, що порочить честь і гідність інформації, з якою особа не згодна. При реалізації права на забуття особа може вимагати вилучення будь-якої інформації відносно себе, проти поширення якої вона заперечує з мережі Інтернет. Таке право може бути реалізовано виключно в мережі Інтернет та не може поширюватись на друковані ЗМІ, оскільки вилучити всі примірники після їх поширення не вбачається можливим. Тому можна говорити про відносну умовність такого права через обмежені можливості та механізми його реалізації. Право на забуття може бути визначено як немайнове право,

яке передбачає правомочність особи вимагати вилучення з масового обігу інформації про неї, незалежно від часу її поширення, шляхом блокування її відображення за запитом в результатах пошуку в мережі Інтернет, якщо така інформація втратила свою актуальність через плин часу та зміну обставин, однак може впливати на формування думки про таку особу, її честь і гідність, зачіпати приватні інтереси.

На підставі проведеного дослідження запропоновано комплексний підхід до визначення сутності блогу як інформаційного ресурсу і об'єкта прав інтелектуальної власності. Визначено правовий статус блогера як творця, користувача об'єктів права інтелектуальної власності, діяча у сфері масових комунікацій. Блог як об'єкт права інтелектуальної власності розглядається як складний об'єкт, у межах якого правовій охороні можуть підлягати текстові повідомлення, фотографічні та художні твори, аудіо та відеофайли тощо.

Визначено такі функції блогів: інформаційна – є основоположною, оскільки поширення інформації є першочерговою метою створення блогів, які формують блогосферу; комунікативна – формування здібностей щодо спілкування в мережі, висловлювання власних позицій та думок, обмін досвідом тощо; освітня – залежно від тематики блогів, інформація може сприяти набуттю нових знань, навичок; охоронна – інформація може сприяти підвищенню правової обізнаності читачів блогу, стосуватись правових аспектів реалізації та захисту прав громадян, захисту від неправомірних дій фізичних, юридичних осіб, бездіяльності органів державної влади тощо; функція соціалізації та громадського контролю – відкритість для широкого загалу та можливість залучення до дискусій, що сприяє активізації користувачів блогів щодо висловлення власного бачення того чи іншого питання, формування громадської позиції, швидкого реагування на неправомірні дії; оціночна – розкриває ставлення суспільства до окремих подій, явищ.

При визначенні різних аспектів реалізації права на інформацію у сфері діяльності громадянської журналістики, виокремлено три рівні загроз і небезпек, а саме:

глобальний (загрози інтересам держави і суспільства);

індивідуальний (пов'язані з порушенням права людини на інформацію, недоторканність приватного життя);

професіональний (загрози й ризики, пов'язані з професійною діяльністю громадянських журналістів).

Ключові слова: громадянська журналістика, засоби масової інформації, право на інформацію, блог, свобода слова, право на доступ до інформації, захист прав, новітні медіа.

SUMMARY

Lysenko V. Citizen journalism as a means of fulfilling the human right to information. – Qualification scientific work, manuscript copyright.

Thesis for a Ph.D. degree in specialty 081 «Law». – National University «Odessa Law Academy», Odesa, 2021.

The research is devoted to the disclosure of the concept and features of citizen journalism as a modern institution aimed at ensuring the fulfilling of the right to information.

The content of the right to information, the influence of mass media and citizen journalism on the fulfillment of the right to information are determined in the work.

Existing restrictions on the freedom of traditional media to disseminate information about certain political and social conflicts, the dependence of the media on the influence of their owners and editorial changes, led to the formation of an independent institution of mass communication – citizen journalism as an open information resource.

It is substantiated that restrictions on the dissemination of information, which should be taken into account, including in the activities of citizen

journalists, are public law (information concerning national security, state interests) and private law (information concerning individuals, including personal data, commercial, medical secrets, private life, etc.).

The public law aspect provides for restrictions on the collection and dissemination of information with limited circulation, which is a state secret and is important for national security, territorial integrity, democratic constitutional order and other national interests of Ukraine. Special legislative acts in this area are the Law of Ukraine «On State Secrets», «On National Security of Ukraine».

The private law aspect consists in securing for a person the right to restrictions on access to and dissemination of certain information about one and one's private life. At the level of the Constitution of Ukraine, such rights and guarantees include, in particular, the right to privacy and family life, prohibitions on the collection, storage, use and dissemination of confidential information about a person without his or her consent, except as provided by law and only in the interests of national security, economic well-being and human rights (Art. 32), the right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence (Art. 31), the right to refuse to testify or explain about oneself, family members or close relatives by law (Art. 63). According to the Civil Code of Ukraine, there are also restrictions on the dissemination of information that contains secrets about an individual, including the right to secrecy about health, the fact of seeking medical care, diagnosis, as well as information obtained during medical examination (Art. 286), the confidentiality of the will (Art. 1255). The Family Code of Ukraine defines the right to secrecy of adoption (Art. 226), the right to secrecy of the results of medical examination of brides (Art.30), observance of secrecy of personal life of family members, their right to personal freedom and inadmissibility of arbitrary interference in family life (Art. 7).

It is noted that in the field of settling relations on the dissemination and use of information about individuals on the Internet, there should be a presumption of publicity of the information posted by a person on their social pages, websites. However, the restriction of access to such pages for an unlimited number of

persons should not be a determining factor, as technical capabilities cannot guarantee the inability of third parties to access the materials. However, the presumption of publicity does not abolish the requirements for the legality of the use of such information by third parties, compliance with property and non-property rights of the information holder.

The peculiarities of citizen journalism that distinguish it from traditional mass media are determined. Such differences include: subject composition (citizen journalists are persons who do not have special professional training, journalists who do not work in the media, but are independent); legal regulation of activity (absence of special legal regulation of activity of citizen journalists); purpose of activity (dissemination of socially important information, coverage of events that have important social, political, economic significance); interaction with the public (ensuring wider involvement of all stakeholders in the discussion of disseminated information, the opportunity to openly express positions, opinions on various issues); freedom of action (unlike traditional media, no restrictions on the content of the material, control by the editorial office or the founder of the media); sphere of distribution (citizen journalism was formed and developed on the World Wide Web).

The advantages of citizen journalism include: active involvement of a wide range of subjects in the discussion of issues relevant to society, economy, country; giving wide publicity to issues that are not covered in the official media due to the complexity of their solution, editorial censor; coverage of information from the original source, which allows to bring to the general public important data that can be not only socially useful, but also to warn of certain dangers, risks, etc.; promptness of proof of information, as well as reactions to it from readers; formation of a thematic field for journalistic investigations by representatives of the official media. The disadvantage of citizen journalism is the possibility of disseminating inaccurate information, because mass information flows are not subject to thorough scrutiny, there are many cases of dissemination of information that is not based on facts, research, or simply fictional.

It is substantiated that citizen journalism and the latest media are not identical categories. The latest media is a broader category and can be recognized as all forms of media, both official and citizen journalism, that operate on the Internet.

Citizen journalism is a public information space – an environment for disseminating information about socially useful and important issues, in which due to the widespread involvement of consumers of information product expression of individual views, positions and comments is thus transformed from «individual» to «public, open» in understanding the wide range of users.

It has been proved that in order to ensure the sustainable development of citizen journalism, it is important to consolidate legislative guarantees for their activities and independence. Particular attention needs to be paid to the recognition of the right of citizen journalists to maintain confidentiality and non-disclosure of information about the sources of information. Such a guarantee is currently provided only to journalists who are members of the official media.

It is noted that the right to forget, as well as the right to deny and refute is aimed at protecting the rights and interests of the person against non-dissemination of information about him or her, which may lead to a violation of one's interests. However, the difference is that the right to refute and deny arises in the case of dissemination of unreliable or defamatory information about a person with which the person does not agree. When exercising the right to forget, a person may request the removal of any information about himself or herself, against the dissemination of which he or she objects to the Internet. This right can only be exercised on the Internet and cannot be extended to the print media, as it is not possible to remove all copies after distribution. Therefore it is possible to speak about relative conditionality of such right because of limited possibilities and mechanisms of its realization. The right to be forgotten can be defined as an inalienable right, which provides for the right of a person to demand the withdrawal from mass circulation of information about him or her, regardless of the time of its dissemination, by blocking its display in queries time and change of

circumstances, but may affect the formation of opinion about such a person, his or her honor and dignity, affect private interests.

Based on the research, a comprehensive approach to defining the essence of a blog as an information resource and an object of intellectual property rights is proposed. The legal status of a blogger as a creator, user of intellectual property rights, a figure in the field of mass communications is defined. A blog as an object of intellectual property rights is considered a complex object within which text messages, photographic and artistic works, audio and video files, etc. can be subject to legal protection.

The functions of blogs are defined as: informational – is fundamental, because the dissemination of information is the primary goal of creating blogs that form the blogosphere; communicative – the formation of abilities to communicate online, express their own positions and opinions, exchange experiences, etc.; educational – depending on the subject of blogs, information can contribute to the acquisition of new knowledge and skills; security – information can help increase the legal awareness of blog readers, relate to the legal aspects of the implementation and protection of citizens' rights, protection from illegal actions of individuals, legal entities, inaction of public authorities, etc.; the function of socialization and public control – openness to the general public and the ability to engage in discussions helps to activate blog users to express their own vision of a particular issue, the formation of public opinion, rapid response to illegal actions; evaluative – reveals the attitude of society to certain events and phenomena.

In determining the various aspects of the exercise of the right to information in the field of citizen journalism, there are three levels of threats and dangers, namely:

- global (threats to the interests of the state and society);

- individual (related to the violation of the human right to information, privacy);

- professional (threats and risks associated with the professional activities of citizen journalists).

Key words: citizen journalism, mass media, right to information, blog, freedom of speech, right to access information, protection of rights, latest media.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лисенко В. В. Блог як складова сучасного інформаційного простору. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 6. Том 3. 2018. С. 80–84.
2. Лисенко В. В. Громадянська журналістика та реалізація права на інформацію. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 45–51.
3. Lysenko, V., Kyryliuk, A., Podolieva, A. Bloggers, Copyrights and Some Other Legal Issues. *Ius Humani. Law Journal*, 2020. 9 (2). P. 421–446.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Лисенко В. В. Блог у сучасному інформаційному просторі . *Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки та права* : мат. міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 17 листопада 2018 р.). Люблін: Інститут науково-дослідницький ЛПНТ. 2018. С. 124–125.
5. Лисенко В. В. Громадянська журналістика в системі ЗМІ. *The XI th International scientific and practical conference «Academic research in multidisciplinary innovation»* (November 30 – December 03, 2020). Amsterdam, Netherlands. 2020. P. 140–142.
6. Лисенко В. В. Громадянська журналістика в системі сучасних медіа. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин*: мат. Міжн. наук.-практ. конф.(м. Харків, 17–18 січня 2020 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 20–24.
7. Лисенко В. В. Актуальні питання захисту прав громадянських журналістів. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : мат. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 63–65.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ	13
1.1. Право на інформацію: сучасний доктринальний підхід	13
1.2. Реалізація права на інформацію та засоби масової інформації	37
РОЗДІЛ 2 ГРОМАДЯНСЬКА ЖУРНАЛІСТИКА В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	56
2.1. Всесвітня мережа Інтернет як передумова започаткування громадянської журналістики	56
2.2. Громадянська журналістика – приватно-публічний простір для реалізації права на інформацію	72
2.3. Блогери – як представники сучасної громадянської журналістики	87
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ	109
3.1. Інформаційні ризики у сфері діяльності громадянської журналістики	109
3.2. Захист права на інформацію у сфері громадянської журналістики	140
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	171
ДОДАТКИ	196

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. З моменту свого народження кожна людина опиняється в певному інформаційному полі, яке оточує все її життя, і за сучасних технологій починає формуватись ще до народження, залишаючи слід на фото та відео внутрішньоутробного розвитку. І навіть після смерті інформація про людину не припиняє свого існування, а в окремих випадках має важливе значення та підлягає охороні, як у випадку захисту немайнових прав на результати творчої діяльності, які не мають строку дії та не можуть бути порушені незалежно від часових меж. Інформація супроводжує людину в усіх сферах її життя. Життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини, які визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, залежать від інформації, її достовірності, своєчасності, точності. Право на інформацію виступає одним з фундаментальних прав, від якого залежить все, що відбувається з людиною з моменту її зародження та протягом всього життя. У зв'язку з чим реалізація права на інформацію є передумовою реалізації всіх прав людини, й найголовніше – права на життя та здоров'я.

Невід'ємною умовою формування інформаційного середовища є засоби масової інформації (ЗМІ), які справедливо визнано самостійною гілкою влади. Саме через ЗМІ кожен має змогу отримати інформацію не лише про поточні події, важливі новини, а й інформацію для духовного збагачення, культурного просвітництва. Численні дослідження неодноразово підтверджували вплив ЗМІ на формування суспільної думки, що робить їх зручним інструментом для поширення необхідної інформації. Разом з тим, традиційні ЗМІ переважно були орієнтовані більше на доведення інформації до читача, глядача, які залишались фактично не залученими до формування та публічного обговорення отриманої інформації. Попри суттєве збільшення ЗМІ, рівень довіри до них зі сторони суспільства не є доволі високим. Натомість все більшої ваги отримує публікаційна активність пересічних

користувачів мережі Інтернет, які висвітлюють різні аспекти політичної, економічної діяльності, міжнародних відносин, соціального життя, порушуючи «гострі питання», проводячи власні «розслідування» та викриваючи факти і події, які не завжди висвітлюють офіційні ЗМІ.

У 2019 році українці стали набагато менше довіряти ЗМІ – довіра до всіх традиційних медіа знизилася на 11% у порівнянні з 2018 роком. Довіра коливається між 19% до загальнонаціональної преси, 22% – до місцевого радіо та 49% – до загальнонаціональних телеканалів [47]. Частка соціальних мереж як джерела отримання інформації зросла з 24% у 2019 до 44% у 2020 (за опитуваннями Центр Розумков) [214].

У сучасних умовах людина вже давно перестала бути лише споживачем інформації. Технологічний розвиток, відкритий доступ до Всесвітньої мережі Інтернет обумовили започаткування нового історичного етапу у сфері інформаційних відносин, коли кожна зацікавлена людина отримала змогу змінити свій статус з «пасивного споживача» інформації на «активного виробника» інформаційних продуктів. Можливість вільно висловлювати власні думки, привертати увагу до актуальних соціальних проблем, ділитись інформацію з необмеженим колом осіб, залучаючи до дискусії широкі групи користувачів мережі поступово призвело до формування громадянської журналістики як альтернативи офіційним ЗМІ. Попри те, що в умовах сьогодення громадянська журналістика є одним із найважливіших засобів реалізації права людини на інформацію, правовий статус громадянських журналістів не має законодавчого визначення, внаслідок чого постають численні питання щодо захисту їх прав та інтересів, меж та обмежень щодо поширення інформації, відповідальності за її достовірність тощо.

На важливості надання захисту діяльності громадянських журналістів (осіб, які збирають та поширюють суспільно важливу інформацію) на законодавчому рівні зазначено в Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення» від 14 січня 2020 року.

У сучасній вітчизняній науці приділено достатньо уваги різним аспектам реалізації та захисту права на інформацію. Сутність та зміст права на інформацію розкрито в дисертаційних дослідженнях зокрема: В. С. Політанського «Право на інформацію як фундаментальне право людини»; О. В. Нестеренко «Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект»; Б. М. Гоголь «Право на інформацію в цивільному праві України».

Проблемні питання діяльності засобів масової інформації переважно досліджуються в монографічних роботах з соціальних комунікацій. Серед робіт, присвячених ЗМІ, слід відзначити дисертаційні дослідження: Н. М. Ільченко «Механізми реалізації державної політики у сфері засобів масової інформації (регіональний рівень)»; А. С. Каверіної «Довіра до конвергентних медіа в Україні», Л. М. Змій «Українські регіональні засоби масової комунікації: соціологічна інтерпретація»; Л. Я. Зайко «Мас-медіа як чинник формування суспільної свідомості: соціально-філософський аналіз», В. М. Головій «Механізми взаємодії влади та ЗМІ в контексті становлення громадянського суспільства в Україні».

Разом з тим, громадянська журналістика як засіб реалізації права людини на інформацію залишається малодослідженою у вітчизняній науці цивільного права, що обумовлює актуальність проведення наукових розвідок за означеною проблематикою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку 5 України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Метою дослідження є розкриття сутності громадянської журналістики як засобу реалізації права людини на інформацію та її місця в системі сучасних ЗМІ.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

розкрити зміст права людини на інформацію;

визначити вплив Всесвітньої мережі Інтернет на формування новітніх мас-медіа;

визначити сутність та особливості громадянської журналістики;

розкрити правовий статус громадянських журналістів;

встановити правові засади діяльності блогерів;

охарактеризувати сучасні ризики порушення прав людини та громадянських журналістів у сфері громадянської журналістики;

визначити способи захисту прав громадянських журналістів.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають у сфері діяльності громадянської журналістики, спрямованої на забезпечення реалізації права людини на інформацію.

Предметом дослідження є громадянська журналістика як засіб реалізації права людини на інформацію.

Методи дослідження. Дисертаційна робота ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, виходячи з мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета.

Дослідження поняття та сутності права на інформацію, громадянської журналістики, онлайн-медіа, засобів масової інформації та масової комунікації було здійснено з використанням діалектичного методу (1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3). Формально-логічний метод використовувався при дослідженні міжнародного та національного законодавства у сфері реалізації права на інформацію, діяльності ЗМК та громадянських журналістів (1.1, 3.2, 3.3). За допомогою порівняльно-правового методу було розкрито співвідношення ЗМК, громадянської журналістики, новітніх медіа, блогів (2.1, 2.2, 2.3). За

допомогою методу системно-структурного аналізу розглянуто ризики, які виникають у сфері громадянської журналістики щодо порушення прав та інтересів людини, інтересів держави і суспільства та загроз громадянським журналістам, які пов'язані з їх діяльністю (3.1, 3.2). Метод логічного аналізу використовувався при формулюванні висновків і пропозицій, які містяться в дисертації.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: С. Б. Булеца, П. П. Войтович, Д. Гилмор (Gillmor D.), В. М. Головій, О. В. Гресько, І. В. Давидова, А. К. Досенко, О. М. Калітенко, М. Кастелс (Castells M.), О. В. Кохановська, В. Кросбі (Vin Crosbie), А. І. Марущак, Л. В. Опришко, М. Л. Пахнін, О. А. Присяжнюк, Д. Рашкофф (Rushkoff D.), І. Ю. Тонкіх, Е. Тоффлер, Г. О. Ульянова, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, К. С. Шендеровський, Р. Б. Шишка та інші.

Емпіричним підґрунтям дослідження слугували акти цивільного законодавства України та окремих зарубіжних країн, міжнародні акти, а також матеріали судової практики України, рішення ЄСПЛ, статистичні дані окремих організацій у сфері ЗМІ.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням громадянської журналістики як засобу реалізації права на інформацію.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

на підставі проведеного дослідження запропоновано комплексний підхід до розуміння громадянської журналістики як: соціального інституту, засобу масової комунікації, інформаційного простору для обміну інформацією;

визначено сутність громадянської журналістики як засобу реалізації права людини на інформацію як діяльності осіб поза межами офіційних

засобів масової інформації, спрямовану на збір та поширення соціально корисної та важливої інформації, яка впливає на реалізацію прав людини в різних сферах життєдіяльності, формування громадянського суспільства, сталого розвитку правової держави та протидії різним антисоціальним проявам (корупції, злочинності, бездіяльності посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування) із забезпеченням можливості кожної зацікавленої людини долучитись до її обговорення, оцінки, критики;

сформульовано пропозиції щодо закріплення на законодавчому рівні права громадянських журналістів на нерозголошення інформації про джерела інформації як невід'ємної гарантії їх діяльності та доведення до суспільства достовірної інформації про різні питання соціального, політичного, економічного характеру;

удосконалено:

положення щодо визначення особливостей громадянської журналістики як сучасного засобу масової комунікації, серед яких: здійснення особами, які працюють поза межами офіційних засобів масової інформації і переважно не є професійними журналістами; свобода творчої, журналістської діяльності у висвітленні інформації через відсутність безпосереднього контролю зі сторони редакції, власників, що властиво для офіційних ЗМІ; орієнтованість на висвітлення громадянської позиції та захист прав людини й громадянина; відкритість до обміну інформацією та орієнтованість на отримання зворотного зв'язку від читачів; часова, просторова відкритість, відсутність кордонів щодо поширення; швидкість оновлення; обмеженість щодо можливості проведення журналістських досліджень; відсутність гарантій захисту та здійснення діяльності щодо збору та поширення інформації; небезпечність через відсутність дієвих механізмів перевірки інформації, яка поширюється;

доктринальні підходи до визначення права на забуття, під яким запропоновано розуміти немайнове право, яке передбачає правомочність особи вимагати вилучення з масового обігу інформації про неї, незалежно від

часу її поширення, шляхом блокування її відображення за запитами в результатах пошуку в мережі Інтернет, якщо така інформація втратила свою актуальність через плин часу та зміну обставин, однак може впливати на формування думки про таку особу, її честь і гідність, зачіпати приватні інтереси;

підходи щодо визначення ризиків та небезпек, що виникають у сфері діяльності громадянської журналістики, які запропоновано поділити на три рівні: глобальний (загрози інтересам держави і суспільства); індивідуальний (пов'язані з порушенням права людини на інформацію, недоторканість приватного життя); професійний (загрози й ризики, пов'язані з професійною діяльністю громадянських журналістів);

положення про те, що для забезпечення належного функціонування громадянської журналістики, уникнення надмірного законодавчого врегулювання з однієї сторони та встановлення професійно-етичних стандартів діяльності, які забезпечать рівень професіоналізму, слід затвердити Етичні стандарти громадянської журналістики, а також створити Асоціацію громадянських журналістів як незалежну, добровільну інституцію, спрямовану на забезпечення розвитку громадянської журналістики, захист прав та інтересів громадянських журналістів, взаємодію громадянських журналістів з традиційними ЗМІ, розвиток міжнародної співпраці.

дістало подальшого розвитку:

положення про співвідношення засобів масової комунікації, засобів масової інформації, онлайн-медіа та громадянської журналістики;

теза про те, що запровадження громадянської журналістики на концептуальному рівні змінило підхід до реалізації людиною права на інформації від виключно споживчої моделі сприйняття доступної через ЗМІ інформації до активної участі в її формуванні шляхом вираження власної позиції як у приватній так і публічній сфері у громадянській журналістиці;

доктринальні підходи до розуміння права на інформацію як фундаментального права, яке впливає на реалізацію всіх прав людини в

різних сферах життєдіяльності, яке через призму діяльності громадянської журналістики запропоновано розуміти в широкому аспекті як правомочності щодо отримання, оцінки інформації, її поширення або заборони на її поширення;

положення про те, що обмеження щодо поширення інформації, які мають враховуватись у тому числі й в діяльності громадянських журналістів, мають публічно-правовий (інформація, яка стосується забезпечення національної безпеки, інтересів держави) та приватноправовий характер (інформація, яка стосується приватних осіб, зокрема персональних даних, комерційної, медичної таємниці, приватного життя тощо);

підходи щодо визначення функцій блогів, до яких віднесено: інформаційну; комунікативну; освітню; охоронну; соціалізації та громадського контролю; оціночну;

теза про те, що при розміщенні особою інформації на власній сторінці в соціальних мережах, вебсайтах має діяти презумпція публічності розміщеної інформації, яка передбачає відкритість доступу до такої інформації та можливість необмеженого кола осіб з нею ознайомитись та використовувати у власних подальших публікаціях, журналістських розслідуваннях за умови належного посилання на джерело інформації;

положення про те, що відсутність спеціального правового регулювання відносин у сфері громадянської журналістики з однієї сторони обмежує їх можливості щодо проведення журналістських розслідувань, отримання доступу до інформації, з іншої – не звільняє від обов'язку дотримання вимог законодавства та норм суспільної моралі під час збору та поширення інформації.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальшої розробки теоретичних і практичних питань діяльності реалізації права на інформацію та діяльності громадянської журналістики;

правотворчій діяльності – для вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері регулювання громадянської журналістики, блогів, ЗМІ;

правозастосовній діяльності – при аналізі судової практики розгляду справ щодо захисту права на інформацію, захисту прав громадянських журналістів та підготовці рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення правозастосовної практики;

навчальному процесі – при викладанні нормативних дисциплін «Цивільне право», «Авторське право», підготовці робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Особистий внесок здобувача. В опублікованій у співавторстві науковій праці особистий внесок здобувача становлять власні теоретичні розробки щодо визначення подвійної правової природи блогу та визначення прав блогера як автора та користувача результатів творчої діяльності.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження підготовлено і обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції «Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки та права» (м. Київ, 17 листопада 2018 р.); XI-th International scientific and practical conference «Academic research in multidisciplinary innovation» (Amsterdam, 30 november – 03 december 2020); міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції» (м. Харків, 17–18 січня 2020 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, викладені у 3 наукових статтях, з

яких 2 статті опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статтю – у зарубіжному періодичному виданні, а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації складає 197 сторінок. Список використаних джерел включає 245 найменувань на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Право на інформацію: сучасний доктринальний підхід

Сучасний світ – це світ глобальних інформаційних потоків, які охоплюють всі сфери життєдіяльності держав, суспільства та окремої людини.

Як зазначено в Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства, всі люди повсюдно, без винятку повинні мати можливість користуватися перевагами глобального інформаційного суспільства. Стійкість глобального інформаційного суспільства ґрунтується на стимулюючих розвиток людини демократичних цінностях, таких як вільний обмін інформацією та знаннями, взаємна терпимість і повага до особливостей інших людей [128].

Інформація – найпотужніший ресурс, який може сприяти як прогресу та сталому розвитку, так і руйнації, породженню конфліктів і ворожнечі. Інформаційна війна визнається зброєю масового знищення [4], а інформаційний тероризм став новим напрямом скоєння суспільно небезпечних діянь з використанням інформаційних технологій та інформаційної дестабілізації. Специфічним різновидом інформаційно-психологічного тероризму (інтелектуального) є медіа-тероризм. У випадку медіа-тероризму йдеться про різновид інформаційного тероризму, що є зловживанням інформаційними системами, мережами, та їхніми компонентами для здійснення терористичних дій та акцій. Засобами здійснення медіа-тероризму є друковані ЗМІ, мережі ефірних і кабельних мас-медіа, Інтернет, електронна пошта, спам тощо. Медіа-тероризм являє собою особливий вид терористичної діяльності, що виділений за критерієм використання інструментів (засобів) досягнення терористами власних цілей [5, с. 113].

Сьогодні людина живе в інформаційному суспільстві, в якому в безмежних обсягах інформації вкрай важливо своєчасно отримати необхідну, достовірну інформацію, не бути дезінформованим та введеним в оману.

У вузькому сенсі інформаційне суспільство: по-перше, це суспільство, в якому виробництво, поширення та використання інформації є основною сферою діяльності; по-друге, новий тип суспільства, утворений як наслідок стрімкого розвитку і конвергенції інформації та комунікаційних технологій, в якому обмін інформацією є необмеженим, який сприяє взаємопроникненню культур та дає кожному суспільству можливості для самоідентифікації; по-третє, тип постіндустріального суспільства, формування якого обумовлено високотехнологічною глобальною інформаційною мережею, де інформація розглядається як товар, головна суспільна цінність [229, с. 255-265.].

Право на інформацію визнається одним із фундаментальних прав, яке закріплено у ст. 34 Конституції України. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Відповідно до ЦК України інформація визнається нематеріальним благом (ст.200).

Серед численних міжнародно-правових актів, які визначають права людини, в тому числі й на інформацію, слід відзначити Загальну декларацію прав людини, яка визнає за кожною людиною право на свободу думки, свободу переконань і на вільне їх виявлення; право на свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів, свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію (ст.18,19) [58]. Право кожної людини на вільне вираження свого погляду; яке включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами, на свій вибір, закріплено в Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права 1966 р. [108]. Важливу роль у забезпеченні

реалізації та захисту права на свободу слова відіграє Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод, яка закріплює в ст.10 свободу вираження поглядів [51].

Право на інформацію, інформаційні права є предметом численних наукових досліджень. Окремі аспекти змісту, реалізації таких прав у різних сферах суспільного життя, досліджувались в монографічних працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Попри це єдиного підходу щодо визначення сутності та змісту, співвідношення права на інформацію та інформаційних прав, їх місця в системі фундаментальних прав людини у науковій доктрині не вироблено.

О. Дзьобань користування інформацією визнає природною потребою людини та визначає право на інформацію як соціально визнану можливість особи користуватися інформацією у власних цілях і, відповідно, брати участь в інформаційному обміні, у формуванні інформаційної картини світу. При цьому, таке право може виступати одночасно і як моральне, і як юридичне за своїм характером. Моральне право людини на інформацію припускає можливість особи користуватися нею для задоволення потреб та інтересів у різних сферах свого життя. Моральне право на певні види інформації може набувати юридичного характеру в тому разі, якщо законодавець вводить у правове регулювання інформаційні гарантії інших основних або галузевих прав громадян [44, с. 41-45].

Враховуючи значення інформації та комп'ютерної мережі «Internet» як найбільшого у світі інформаційного середовища у становленні, розвитку та функціонуванні інформаційно-правового суспільства як наступника громадянського суспільства, О. А. Присяжнюк обґрунтовує тезу про визнання права людини на інформацію в якості однієї з найвищих сучасних соціальних цінностей [150].

У правовій літературі зазвичай виділяють три покоління прав людини. Перше покоління – це особисті або природні права (іноді їх ще називають «негативні права») – право на життя, особисту недоторканність, на ім'я і т.

ін. Друге покоління (так звані «позитивні права») зазвичай пов'язують із системою політичних, культурних і соціально-економічних прав людини. До третього покоління відносять колективні права, тобто ті, здійснення яких неможливе окремим індивідом, наприклад, право на національний суверенітет та державну незалежність, право на мир і т. ін. Правове закріплення кожного нового покоління прав людини є своєрідною відповіддю на трансформації в соціальній та світоглядній реальності. У сучасному суспільстві, яке небезпідставно називають інформаційним, проходить складний і багатогранний процес становлення четвертого покоління прав людини, до якого слід віднести й інформаційні права. Їх становлення, як і становлення інформаційного права як самостійної комплексної галузі права у правових системах різних країн, є наслідком виникнення інформаційних відносин як особливого виду суспільних відносин, що вимагають правового регулювання [29, с.103-109].

Доцільність виокремлення інформаційних прав обґрунтовує також І. Діордіца, який зазначає, що, по-перше, не слід ототожнювати «інформаційні права» та «право на інформацію». Останнє є одним із різновидів першого. По-друге, інформаційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути віднесені до традиційних трьох поколінь прав людини, оскільки, базуючись на постійних змінах у суспільстві (перехід від індустріального до суспільства знань, першочергову роль у якому відіграє саме інформація, яка і є об'єктом права на інформацію, а також науково-технічний прогрес), інформаційні права мають специфічні ознаки і повинні становити окреме четверте покоління прав людини. Зважаючи на наявність інших класифікацій (громадянські та політичні, як приклад), також вчений наголошує на належності інформаційних прав до обох груп [46, с.121].

Протилежний доктринальний підхід полягає в обґрунтуванні універсальності та фундаментальності права на інформацію та запереченні доцільності виокремлення права на інформацію як самостійного покоління прав.

В. С. Політанський, досліджуючи право на інформацію як фундаментальне право, пропонує розуміти під ним зумовлене свободою думки і слова та вільним вираженням своїх поглядів і переконань право кожного на збирання, зберігання, використання, поширення та захист інформації. Дослідником зроблено висновок щодо еволюції права на інформацію від його зародження, як засобу боротьби за політичну свободу, до набуття ним оновленого змісту в умовах формування інформаційного суспільства, що дає підстави розглядати його в контексті третього покоління прав людини [138].

На думку П. Сухорольського, з виділенням інформаційних прав у четверте покоління прав навряд чи можна погодитися, зважаючи на принципи виділення існуючих трьох поколінь. Інформаційні права людини об'єднують групу прав, які піддаються значному впливу в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та включають права у різних сферах суспільних відносин, що належать до усіх трьох поколінь. Серед них найбільшої уваги з боку держави потребують право на честь і гідність, право на приватність, свобода вираження поглядів, право на доступ до публічної інформації, інформаційні аспекти права брати участь в управлінні державними справами, права на вільні збори та асоціації, права на вільне пересування, права на освіту, трудових прав, права народів на розвиток. Держава зобов'язана забезпечити повагу, охорону і захист та реалізацію кожного з цих прав, а у випадку транскордонних загроз – здійснювати міжнародно-правове співробітництво [187, с. 17, 21-22].

На нашу думку, право на інформацію є основою кожного покоління прав людини. Розвиток кожного покоління нерозривно пов'язаний з розвитком механізмів реалізації права на інформацію. Саме інформація є рушійною силою розвитку, оскільки впливає на всі сфери життя людини, визнання її прав і свобод, захисту та безпеки. Щодо виокремлення четвертого покоління прав, вважається, що з часом такий підхід отримає свою, більш широку підтримку в наукових колах та буде мати беззаперечні підстави. Таке

виділення може бути обумовлене формуванням нових інформаційних відносин, в яких буде брати участь штучний інтелект. Уже сьогодні постають питання щодо можливості визнання прав за штучним інтелектом, який стрімко входить у життя людини. У 2018 році Європейська комісія з ефективності правосуддя Ради Європи прийняла Етичну хартію по використанню штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі (European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment). Основною метою Хартії є підвищення ефективності та якості здійснення правосуддя шляхом опрацювання алгоритмами судових рішень і даних при дотриманні основних прав і свобод, які гарантуються, зокрема, ЄКПЛ і Конвенцією Ради Європи про захист персональних даних [210].

Управління США з патентів та торгових марок (USPTO) за результатами розгляду поданої заявки щодо реєстрації двох патентів на об'єкти, створені штучним інтелектом DABUS, який був зазначений як винахідник, постановило, що системи штучного інтелекту не можуть бути вказані як винахідники для реєстрації патенту [109].

Питання щодо визначення природи штучного інтелекту в сучасному праві є дискусійним. Більшість дослідників схиляється до доцільності визнання штучного інтелекту об'єктом правовідносин, а вживання терміна «електронна особа» у нормативних актах Європейського Союзу видається передчасним, оскільки поширення цього поняття у сфері права не дає цілісного правового уявлення щодо питання їх правового статусу, цивільно-правової відповідальності, захисту прав користувачів, захисту даних. [106, с. 96].

Цілком підтримуючи позицію науковців щодо дискусійності визнання штучного інтелекту суб'єктом права, вважаємо, що вирішення цього питання має відбутись найближчим часом, враховуючи стрімке поширення використання штучного інтелекту в різних сферах суспільного життя.

Враховуючи вище зазначене, підтримуємо позицію науковців щодо визнання права на інформацію фундаментальним правом, яке є складовою трьох поколінь прав людини.

Досліджуючи право на інформацію, О. В. Цимбалюк розглядає його як одне із основних прав, що нерозривно пов'язане з окремими іншими інституційними правами людини. Серед них чільне місце займають: свобода думки та слова; свобода переконань та їх вираження. Зазначені інформаційні права співвідносяться також з такими протилежними за сутністю до них правами як: право на недоторканність приватного життя; право на таємницю, конфіденційність тощо. Їх, поряд з іншими, умовно пропонується інституційно визначити як окремі складові – у категорії «право від інформації» [204, с. 84-91].

А. І. Марущак розглядає право громадян на інформацію та інформаційні права як тотожні, стверджуючи, що універсальне конституційне право на інформацію містить у собі такі конкретні можливості, які в сукупності і становлять так звані інформаційні права суб'єктів інформаційних відносин [105]. При цьому інформаційні права людини А. І. Марущак визначає як гарантовані державою можливості людини задовольняти її потреби в отриманні, використанні, поширенні, охороні і захисті необхідного для життєдіяльності обсягу інформації [104, с. 26].

Аналогічний підхід до сутності інформаційних прав і свободи людини й громадянина запропоновано Н. І. Ткачук, яка визначає їх як гарантовані державою можливості особи задовольняти свої потреби в отриманні, використанні, поширенні, охороні і захисті необхідного для життєдіяльності обсягу інформації, комунікаційні права, право на безпечне інформаційне середовище тощо [188].

К. М. Калюжний, дослідуючи різні підходи до співвідношення інформаційних прав та права на інформацію, зазначає, що вони співвідносяться як загальне з частковим. Тобто, на думку дослідника,

інформаційні права є значно ширшими щодо права на інформацію, а саме права збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, адже інформаційні права охоплюють і право на свободу думки і слова, і право на вільне вираження своїх поглядів і переконань тощо. Саме інформаційні права гарантують громадянам можливість мати певні переконання та не піддаватися у зв'язку з цим переслідуванням, вільно висловлювати свою думку, відстоювати свої ідеї, контролювати діяльність влади. Цілком логічним нам видається, що основою інформаційних прав людини є право на інформацію, яке включає право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Відповідно основою права на інформацію є право людини на доступ (отримання) до інформації [74, с. 55-58].

Досліджуючи інформаційні відносини, професор О. В. Кохановська, інформаційні права поділяє на дві категорії: особисті немайнові, до яких віднесено: право на інформацію (достовірну, актуальну, повну тощо), доступ особи до інформації про неї (персональні дані) та інші особисті немайнові, не пов'язані з майновими права, передбачені Книгою 2 ЦК України; право на визнання людини творцем об'єкта інформаційного права, в тому числі, передбачене Книгою 4 ЦК України; право перешкоджати будь-якому посягання на інформаційне право, в тому числі, здатному завдати шкоди честі чи репутації її творця (виробника) об'єкта інформаційного права; право отримувати, знати, поширювати інформацію та інші особисті немайнові інформаційні права, встановлені законом; майнові інформаційні права, серед яких названо право на вироблення інформації; право на доступ і використання інформації; право дозволяти використання об'єкта інформаційного права; право перешкоджати неправомірному використанню і поширенню об'єкта інформаційного права, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові інформаційні права, встановлені законом [85].

Б. М. Гоголь позначає особисті немайнові права, об'єктом яких є інформація, терміном «цивільні інформаційні права», які за функціональним

призначенням поділяє на дві групи. До першої групи відноситься право на інформацію та похідні від нього суб'єктивні права, котрі закріплюють свободу збирати, зберігати, обробляти та поширювати інформацію, зокрема право на інформацію про стан свого здоров'я, право на ознайомлення з особистими паперами, переданими до фонду бібліотек або архівів, право вільного доступу до інформації про стан довкілля. До другої – інформаційні права, які визначають рамки інформаційної свободи, зокрема право на таємницю про стан здоров'я, право на повагу до гідності та честі, право на недоторканність ділової репутації, право на таємницю особистого життя [31].

До гарантій реалізації права на інформацію віднесено: а) обов'язок органів державної влади, а також органів місцевого й регіонального самоврядування інформувати про свою діяльність і прийняті рішення; б) створення в державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації; в) вільний доступ суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються законодавством; г) створення механізму здійснення права на інформацію; д) здійснення державного контролю за додержанням законодавства про інформацію; є) встановлення відповідальності за порушення права на інформацію, наприклад, у ст. 49 Закону України «Про інформацію» [103, с.100].

Аналіз доктринальних підходів свідчить про те, що попри різні критерії для класифікації прав, які пов'язані так чи інакше з інформацією, мова йде фактично про дві категорії: по-перше, це реалізація безпосередньо права на інформацію (доступ, поширення тощо); по-друге, це права, які мають інформаційний характер (право на таємницю здоров'я, право на приватне життя тощо).

На нашу думку, реалізація будь-якого права людини в першу чергу ґрунтується на реалізації права на інформацію. Доступ до достовірної, повної

інформації, її своєчасне отримання, доведення – це одна з найважливіших умов реалізації всіх інших прав людини, як приклад права на життя, здоров'я, безпеку, освіту, брати участь у зборах, громадських об'єднаннях, звертатись за захистом порушених прав тощо. Саме в такому змістовному наповненні право на інформацію реалізується у сфері ЗМІ. Через ЗМІ людина отримує інформацію, яка може впливати на реалізацію всіх інших прав. Від змісту інформації визначається позитивний чи негативний характер такого впливу та його наслідки. Не є виключенням і громадянська журналістика, яка, крім доступу до інформації, надає ще більше можливостей до активного залучення в її обговоренні.

У Рекомендаціях Ради Європи «Про захист даних та свободу інформації» [165] підкреслюється, що демократичні режими характеризуються обігом максимального обсягу інформації в суспільстві, що декларується інформаційним правом. Закріплені в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод повинні трактуватися гранично широко, маючи на увазі свободу пошуку інформації та, як наслідок, обов'язок влади забезпечувати доступність інформації з питань, що мають суспільне значення (з урахуванням відповідних обмежень) [3, с.42; 60].

Враховуючи, що інформація охоплює всі сфери життя людини, положення щодо реалізації права на інформації отримали відповідну конкретизацію на рівні Конституції України та спеціальних нормативних актів. Така конкретизація стосується в першу чергу двох напрямів реалізації права на інформацію – права на доступ до інформації та права на обмеження збору та поширення інформації. При цьому в частині обмеження права на інформацію слід зазначити про приватноправовий та публічно-правовий аспект.

Публічно-правовий аспект передбачає обмеження щодо збору та поширення інформації з обмеженим обігом, яка становить державну таємницю та має важливе значення для забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших

національних інтересів України . Спеціальними законодавчими актами в цій сфері є Закон України «Про державну таємницю» [154], «Про національну безпеку України» [158].

Приватноправовий аспект полягає в закріпленні за особою права на обмеження щодо доступу та поширення окремої інформації про неї та її приватне життя. На рівні Конституції України до таких прав та гарантій слід віднести зокрема право на недоторканність особистого і сімейного життя, заборони щодо збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ст. 32), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), право на відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63). Відповідно до ЦК України також передбачено обмеження щодо поширення інформації, яка містить таємницю про фізичну особу, в тому числі право на таємницю про стан здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні (ст. 286), таємниця заповіту (ст. 1255). Сімейний кодекс України визначає право на таємницю усиновлення (ст. 226), право на таємницю результатів медичного обстеження наречених (ст.30), дотримання таємниці особистого життя учасників сімейних відносин, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя (ст. 7) [184].

Особлива увага приділяється питанням дотримання права на таємницю інформації та обмеження щодо поширення інформації в кримінальному процесі. Кримінальний процесуальний кодекс України містить низку статей, які визначають обмеження щодо збирання, поширення інформації, зокрема під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. Втручання у таємницю спілкування можливе лише на

підставі судового рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети (ст. 14); ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом (ст.15); кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права (ст.18).

Відповідно до Закону України «Про інформацію» конфіденційною визнається інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом.

Спеціальним нормативним актом, який визначає порядок використання інформації про фізичну особу є Закон України «Про захист персональних даних» [154]. Відповідно до Закону об'єктом захисту є персональні дані, які визначено як відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Суб'єкт персональних даних має право, зокрема пред'являти вмотивовану вимогу щодо зміни або знищення своїх персональних даних будь-яким володільцем та розпорядником персональних даних, якщо ці дані обробляються незаконно чи є недостовірними; на захист своїх персональних даних від незаконної обробки та випадкової втрати, знищення, пошкодження у зв'язку з умисним приховуванням, ненаданням чи несвоєчасним їх наданням, а також на захист від надання відомостей, що є недостовірними чи ганьблять честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи. Разом з тим є певні виключення, в яких дозволяється обробка персональних даних без застосування положень цього Закону, якщо така обробка здійснюється виключно для журналістських та

творчих цілей, за умови забезпечення балансу між правом на повагу до особистого життя та правом на свободу вираження поглядів.

Поширення інформації в засобах масової інформації як традиційних, так і новітніх, у переважній більшості пов'язано з певними учасниками відносин, фізичними, юридичними особами, органами державної влади або певними подіями. Як вже було зазначено на законодавчому рівні встановлено певні обмеження щодо поширення окремих категорій інформації. Намагаючись висвітлити певні інформаційні матеріали для широкого загалу, які стали відомі громадянським журналістам, слід оцінювати наперед наслідки таких дій, їх вплив на права та інтереси третіх осіб.

Ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплює за кожним право на свободу інформації. Однак, як свідчить практика ЄСПЛ, таке право не є абсолютним, а доцільність його обмеження може бути обумовлена дотриманням як інтересів держави, так і повагою до інтересів окремих категорій користувачів інформаційного продукту.

З огляду на нові комунікаційні технології, які роблять можливим збереження і використання інформації приватного характеру, право особи контролювати інформацію про себе має бути додане до цього визначення.

Асамблея вкотре наголошує на важливості права кожної людини на приватність і права на свободу вираження поглядів як основи демократичного суспільства. Ці права не є абсолютними і не мають ієрархічного характеру, оскільки мають однакову цінність.

Виходячи з цього, Асамблея наголошує, що право на приватність, яке закріплене у статті 8 Європейської конвенції з прав людини повинно захищати приватне життя особи не лише від втручання влади, але й від подібних дій з боку інших осіб чи інститутів, зокрема ЗМІ [164].

Слід зазначити, що з технологічним розвитком та стрімким входженням у повсякденне користування численних гаджетів, доступністю всесвітньої мережі Інтернет, питання щодо обмеження поширення інформації про приватних осіб отримало нові виклики. Встановлені на законодавчому

рівні вимоги щодо обмеження збору, зберігання поширення інформації про людину, її приватне життя орієнтовані на третіх осіб, яким така інформація може стати відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, а також необмеженого кола осіб щодо дотримання встановлених обмежень з використанням такої інформації. В умовах сьогодення частина приватного життя фізичних осіб завдяки поширенню соціальних мереж стала більш доступною для необмеженого кола осіб завдяки діям власників таких сторінок. Розміщуючи власні фотографії, дані про місцеперебування, родинні зв'язки, уподобання, професійну діяльність, особа фактично переносить інформацію про приватне життя в публічний простір. У зв'язку з чим постає питання щодо режиму такої інформації, її приватності та публічності. За функціональними налаштуваннями соціальні мережі дозволяють власникам сторінок встановлювати обмеження щодо широти охоплення користувачів, які можуть отримати доступ до такої інформації. Коло суб'єктів може обмежуватись близькими друзями, персонально визначеними користувачами, а також не містити обмежень щодо можливості перегляду інформації необмеженим колом осіб. Соціальні мережі виступають самостійним джерелом інформації, який привертає увагу не лише користувачів мережі, а й журналістів.

М. Кіца, досліджуючи роль соціальних мереж у сучасній журналістиці, зазначає, що журналісти регіональних ЗМІ перевагу надають саме соціальній мережі «Фейсбук». Вони використовують цей ресурс у таких цілях: пошук нової інформації (90 %), пошук тем для висвітлення та інформприводів (75 %), налагодження контактів (73 %), моніторинг анонсів (40 %), ознайомлення з думками інших людей чи експертів (25 %), збір коментарів (20 %), відстеження громадської думки (11 %), проведення опитувань (1 %). Такі функції «Фейсбуку» як моніторинг анонсів та налагодження контактів використовують журналісти незалежно від регіону та виду ЗМІ, натомість відстеженням громадської думки та проведенням опитувань займаються переважно столичні телевізійні журналісти (Перший національний, Інтер,

Еспресо). Щодо соціальних мереж «Твіттер» та «Інстаграм», то першу використовують винятково для перевірки авторизованих сторінок офіційних осіб, натомість «Інстаграм» – для пошуку сенсаційних фото та проведення журналістських розслідувань (10%). Таку відповідь надали журналісти друкованих ЗМІ («Ріа –Україна», «Експрес», «Львівська пошта», «Високий Замок») [79].

В. Д. Гавловський слушно наголошує, що більшість користувачів соціальних мереж навіть не уявляє ступеня потенційної небезпеки та можливих негативних наслідків у випадку витоку та протиправного використання власних персональних даних, що містяться у соціальних мережах, створюючи тим самим передумови для подальших деструктивних дій із такою інформацією. Останнім часом усе більше окремих активістів, громадських організацій регулярно звинувачують адміністрації соціальних мереж взагалі, й Facebook зокрема, в несанкціонованому і незаконному зборі інформації про користувачів і передачі цих даних третім особам. При цьому, пошук інформації про користувачів для маркетингових потреб, спецслужб проводився в нелегальному режимі [27].

Ризики й небезпеки від розміщення персональної інформації в мережі Інтернет можуть бути обумовлені їх опрацюванням для формування портрету користувача з метою подальшого використання у рекламних цілях, проведенні політичних компаній. Завдяки файлам cookies та іншим програмам інформація про відвідувачів сайтів обробляється та використовується для подальшої розсилки рекламних повідомлень.

Стосовно публічних діячів, відомих артистів інформація, розміщена на їх персональних сторінках використовується представниками ЗМІ, блогерами, громадянськими журналістами як матеріал для подальших власних публікацій.

У зв'язку з цим постає питання щодо визначення правового режиму приватної інформації, яка розміщується власниками в соціальних мережах, на власних блогах. За змістом, фото- відеофайли, на яких відображено

фізичну особу, окремі події її приватного життя та може містити, в тому числі, персональні дані. Використання такої інформації третіми особами викликає заперечення зі сторони її авторів, особливо в частині висвітлення в ЗМІ фото чи подій з приватного життя. На нашу думку, посилання власників інформації на те, що інформація розміщена на сторінці соціальної мережі, має конфіденційний характер, оскільки доступ до сторінки не є загальнодоступним, не має належного обґрунтування. Попри можливість встановлення обмежень щодо доступності необмеженого кола суб'єктів до інформації, розміщеної в соціальній мережі, не слід виключати можливість її зламу або можливості її перегляду через соціальні сторінки користувачів, яким до неї відкрито доступ. У зв'язку з чим при розміщенні особою інформації, яка, в тому числі, стосується її приватного життя, навіть за умови обмеженого доступу до сторінки в соціальній мережі, має діяти презумпція публічності та не конфіденційності інформації. Це не свідчить, що така інформація може використовуватись з порушенням прав та інтересів осіб, які її розмістили. Однак за умови посилання на джерело походження такої інформації, вона має вважатись як така, що розміщена у відкритому доступі.

Розглядаючи проблемні питання реалізації права на інформацію, слід зазначити, про актуальність вилучення інформації з широкого обігу. Відмінність інформації від об'єктів матеріального світу, в яких вона, в тому числі, може бути втілена, полягає у властивості легкого і швидкого тиражування. Саме така властивість інформації є однією із суттєвих загроз її поширення, оскільки вона може бути одночасно скопійована та розміщена на різних сайтах, збережена на матеріальних носіях з метою подальшого опублікування в ЗМІ, блогах тощо. Прикладом є ті виклики, які постали перед суб'єктами права інтелектуальної власності у зв'язку з поширенням у мережі Інтернет піратських творів, розкриття комерційної таємниці, використання на бездоговірних засадах без виплати авторської винагороди результатів творчої діяльності.

Поширюючи інформацію в мережі Інтернет, особа може з часом виявити бажання щодо її вилучення. Крім того, інформація, поширена в ЗМІ, може втрачати свою актуальність, однак її наявність може негативно позначатись на правах та інтересах людини.

Потреба у необхідності вилучення інформації з широкого обігу актуалізувала виокремлення такої складової права на інформацію як право «бути забутим», «право на забуття».

Як слушно зазначає О.М. Калітенко, на сучасному етапі розвитку людства право на забуття, безспірно, є європейським здобутком. Аналізуючи процес виникнення, формування та розвитку права на забуття вчені, в черговий раз постають питання щодо спроможності права врегулювати інтернет-відносини в класичному розумінні правового регулювання. Періодично складається враження, що поки країни приймають законодавчі акти з питань регулювання й захисту тих чи інших інтернет-відносин, спеціалісти створюють способи та знаходять методи, як саме таке правове регулювання можна обійти [73, с.60-64].

У травні 2014 року рішенням суду ЄС встановлено, що європейські користувачі мають право вимагати від таких пошукових систем як Google видаляти певні результати для запитів, які містять ім'я особи. Це призвело до того, що Google створив систему, яка дозволяє особі звернутися з вимогою про «забуття», тобто про те, щоб результати пошуку в інформаційних системах більше не були пов'язані з її ім'ям. З часу ухвалення цього рішення, звернення до операторів пошукових систем набули масового характеру. Щоб отримати кваліфікацію, показані результати повинні бути неадекватними, нерелевантними, неактуальними або надмірними. Сторінки видаляються лише з результатів у відповідь на запити, пов'язані з ім'ям особи. Google виділяє URL-адреси з усіх європейських доменів Google (google.fr, google.de, google.es тощо) та використовує сигнали геолокації для обмеження доступу до URL-адреси з країни особи, яка вимагає видалення на всіх доменах [77].

У статті 17 The General Data Protection Regulation викладено конкретні обставини, за яких застосовується право на забуття. Фізична особа має право на видалення її персональних даних, якщо: персональні дані більше не потрібні для цілей, з яких організація спочатку їх збирала або обробляла; дії організації ґрунтувались на згоді фізичної особи як законній підставі для обробки даних, і ця особа відкликає свою згоду; організація посилається на законні інтереси як своє обґрунтування для обробки даних особи, однак особа заперечує проти такої обробки, і немає вищого законного інтересу для організації продовжувати обробку; організація обробляє персональні дані для цілей прямого маркетингу; організація обробляла особисті дані особи незаконно.

Вимоги параграфа один статті 17 не застосовуються в тій мірі, в якій необхідна обробка: для здійснення права на свободу вираження поглядів та інформації; для виконання завдання, яке виконується в суспільних інтересах або при здійсненні державних повноважень, покладених на контролера; з міркувань суспільного інтересу в галузі охорони здоров'я відповідно до підпунктів (h) та (i) статті 9 (2), а також статті 9 (3); для цілей архівування в інтересах суспільства, наукових чи історичних досліджень або статистичних цілей відповідно до статті 89 (1), наскільки право, зазначене в пункті 1, може зробити неможливим або серйозно погіршити досягнення цілей такої обробки [239].

Право бути забутим визначається як спосіб захисту особистих немайнових прав особи, спрямований на гарантування збереження таємниці минулого й життєвого спокою того, хто вирішив не присвячувати себе публічним справам. Воно не може бути спрямовано на суспільно корисну інформацію. Сфера дії такого права обмежується інформацією, що належить до приватного життя та персональних даних особи [11, с.46-53].

Аналізуючи право «бути забутим», слід зазначити, що в першу чергу його реалізація пов'язана з функціонуванням мережі Інтернет. Це обумовлено, по-перше, тим, що в мережі відбувається швидкий пошук будь-

якої інформації за ключовими словами. Великі обсяги інформації, які завантажуються різними користувачами, зберігаються в мережі до їх видалення. Наразі Інтернет виступає безмежним архівом інформації з відкритим доступом незалежно від часу їх розміщення. По-друге, видалити інформацію в мережі Інтернет технічно можливо, тоді як видалити таку ж інформацію, надруковану в ЗМІ, ні. В останньому випадку видалення інформації можливе лише шляхом вилучення всього тиражу друкованого ЗМІ.

Реалізація права на забуття викликає чимало складних питань, які не врегульовані на законодавчому рівні і які мають певні технічні аспекти видалення інформації. Серед проблемних випадків реалізації права на забуття П. Флешер виділяє зокрема такі: після розміщення особою інформація була скопійована та розміщена іншими користувачами мережі; чи є законним вимагати видалення інформації про особу розміщена іншими користувачами мережі і як в такому випадку розмежувати право на свободу слова та права на приватність; інформація щодо історії відвідування Інтернет-платформ, яка може, в тому числі, містити персональні дані відвідувачів. Ця інформація відрізняється від попередньої, оскільки містить дані про трафік платформи, а не контент користувачів [235].

Особливість права на забуття полягає в тому, що вимога щодо обмеження доступу (видалення) інформації може стосуватись як недостовірної інформації, так і інформації, яка є правдивою, але відображає негативні аспекти, пов'язані з минулим певної людини. Цим зміст права на забуття відрізняється від реалізації права на захист, від поширення недостовірної інформації, коли особа може вимагати спростування такої інформації або має право на відповідь.

Наразі на міжнародному рівні не сформовано єдиних підходів щодо реалізації права на забуття, яке діє в межах ЄС. Змістовно право на забуття невід'ємно пов'язано з правом на інформацію, оскільки передбачає вилучення її з широкого обігу. Конфлікт, який виникає у сфері реалізації

права на забуття, має тристоронній характер та полягає у співставленні інтересів людини на обмеження інформації про власне життя, права ЗМІ, громадянських журналістів на поширення інформації, висвітлення суспільно важливих подій, а також інтересів суспільства та окремих користувачів на отримання інформації.

Таким чином, право на забуття може бути визначено як немайнове право, яке передбачає правомочність особи вимагати вилучення з масового обігу інформації про неї, незалежно від часу її поширення, шляхом блокування її відображення за запитами в результатах пошуку в мережі Інтернет, якщо така інформація втратила свою актуальність через плин часу та зміну обставин, однак може впливати на формування думки про таку особу, її честь і гідність, зачіпати приватні інтереси.

Іншою важливою складовою права на інформацію є забезпечення доступу до інформації.

В Україні відбувається процес становлення демократичної, правової, соціальної держави, який проходить одночасно з розвитком громадянського суспільства. Державна служба стає більш відкритою та зрозумілою громадянам. Саме тому право на звернення є невід'ємним інформаційним правом кожного громадянина. Відповідно до статті 40 Конституції України, всі мають право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування і до посадових, і службових осіб цих органів, які, у свою чергу, зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [74].

Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес.

Під публічною інформацією мається на увазі відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Насамперед варто відзначити, що право на звернення та право на доступ до публічної інформації тісно пов'язані між собою. Право на звернення – це викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заява (клопотання) і скарги (ст. 3 Закону України «Про звернення громадян»), до суб'єктів владних повноважень, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації.

Під запитом на інформацію розуміється прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні (ст. 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації») [148].

Слід відзначити, що Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про доступ до офіційних документів, вчинену 18 червня 2009 року у м. Тромсе, яка набула чинності для нашої країни 01.12.2020 року [160]. Відповідно до Конвенції здійснення права доступу до офіційних документів: надає суспільству джерело інформації; допомагає громадськості формувати думку про стан суспільства та про державні органи; сприяє єдності, результативності, ефективності та підзвітності державних органів, допомагаючи, тим самим, підтвердженню їх легітимності [83].

Як зауважив В. Кузьмишин, «доступ до публічної інформації – це передумова розвитку європейської країни. А тому при здійсненні своєї діяльності всі органи державної влади України повинні пам'ятати, що право на доступ до інформації, якою володіє орган публічної влади, – це основоположне право громадянина» [186].

О. В. Нестеренко, досліджуючи конституційно-правові аспекти права на доступ до інформації, визначає його як гарантовану можливість кожного отримувати безпосередньо від органів публічної влади, їх установ та організацій інформацію про їх діяльність, від приватноправових юридичних осіб суспільно значущу інформацію про їх діяльність та можливість знайомитися з відомостями про себе. Запропоновано основні підходи щодо змісту та обсягу права на доступ до інформації поділити на: 1) класичний підхід (право на доступ до інформації розглядається як право на одержання офіційних документів та інформації про діяльність органів виконавчої гілки влади або від усіх органів державної влади); 2) розширений підхід (право на доступ до інформації, окрім юридичних можливостей пошуку та одержання інформації від органів державної влади та органів місцевого самоврядування про їх діяльність та можливість ознайомлення з відомостями про себе в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях, включає також отримання будь-якої інформації із засобів масової інформації, можливість ознайомлення з літературними, науковими працями, перегляд фільмів, спектаклів, свободу доступу до джерел інформації (Інтернет, бібліотеки)); 3) обмежений підхід (право на доступ до інформації – це право знайомитися з відомостями про себе. Іноді право знати тлумачиться як можливість представників ЗМІ звертатися до органів влади з інформаційними запитамі щодо надання інформації про їх діяльність); 4) комплексний підхід (право кожного отримувати безпосередньо від органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а також організацій, підприємств, громадських об'єднань, що виконують специфічні функції та/або повністю чи частково фінансуються з бюджету, інформацію про їх діяльність, що включає право одержувати офіційні документи та знайомитися з відомостями про себе) [123].

І. В. Кушнір досліджуючи право на доступ до інформації з позиції конституційного права, визначає його як закріплену нормами конституції, деталізовану у законах з урахуванням міжнародно-правових стандартів,

можливість особи отримувати інформацію, що є зафіксованою на матеріальних носіях або відображена в електронному вигляді, від розпорядників, які володіють чи зобов'язані володіти нею відповідно до чинного законодавства. Виокремлено такі ознаки права особи на доступ до публічної інформації: можливість особи вільно збирати, отримувати, використовувати і поширювати публічну інформацію усно або письмово, або в інший спосіб на свій вибір; закріплення такої можливості нормами Конституції та законів України, міжнародного права; інформація має бути зафіксованою на будь-якому носії; знаходиться у фізичному володінні суб'єктів владних повноважень або якою вони зобов'язані володіти; знаходиться у володінні інших розпорядників публічної інформації відповідно до законодавства України [90].

З наукових підходів щодо розкриття сутності права на доступ до інформації можна виділити два підходи: вузький – коли під правом на доступ до інформації розуміється можливість отримувати дані від розпорядників такої інформації, в першу чергу органів державної влади; широкий – який передбачає право особи на доступ до будь-якої важливої інформації та її отримання з різних джерел. При цьому право особи на доступ до інформації корелює обов'язок уповноважених суб'єктів забезпечувати її відкритість та своєчасність надання.

Поширеним явищем у нашій країні є інформування громадськості про діяльність органів влади через їх власні друковані й електронні засоби інформації. Це можуть бути газети і журнали, засновниками чи співзасновниками яких є органи державної влади і місцевого самоврядування. Ефективність такої практики посилюється тим, що забезпечується вплив на аудиторію, передплатниками таких видань є практично всі структури органів виконавчої влади, а також підприємства та організації, здебільшого державної форми власності [32].

На відміну від встановлених законодавчих механізмів доступу до інформації, розпорядником якої є державні органи, юридичні особи, ЗМІ забезпечують максимальну доступність інформації для широкого загалу.

Однак в силу різних причин ЗМІ не може бути визнано найнадійнішим чи найповнішим джерелом. Перебування журналістів під контролем редакторів, засновників ЗМІ в окремих випадках призводить до суттєвих правок матеріалу або взагалі заборони його поширення. У зв'язку з чим важливе значення для забезпечення доступу людини до інформації відіграє громадянська журналістика, основним «редактором» якої виступають самі користувачі інформації.

Таким чином право на інформацію є одним із основоположних, фундаментальних прав людини, від реалізації якого залежить реалізація всіх інших прав та забезпечення інтересів людини.

Право на інформацію передбачає з однієї сторони гарантовані свободи збору, зберігання, поширення інформації, з іншої – обмеження щодо її обігу. При цьому обмеження мають публічно-правовий та приватноправовий характер. ЗМІ забезпечують реалізацію важливої складової права на інформацію – доступ до неї.

В умовах розвитку інформаційних технологій, Всесвітньої мережі Інтернет актуального значення поряд з правом на доступ до інформації набуває право на обмеження доступності інформації, а саме «право на забуття». Право на забуття – це немайнове право, яке передбачає правомочність особи вимагати вилучення з масового обігу інформації про неї, незалежно від часу її поширення, шляхом блокування її відображення за запитами в результатах пошуку в мережі Інтернет, якщо така інформація втратила свою актуальність через плин часу та зміну обставин, однак може впливати на формування думки про таку особу, її честь і гідність, зачіпати приватні інтереси.

1.2. Реалізація права на інформацію та засоби масової інформації

Прагнення учасників інформаційних відносин мати доступ до достовірної інформації обумовило пошук нових способів її поширення. Технічний розвиток та розвиток Всесвітньої мережі Інтернет відкрив нові можливості для активного залучення всіх охочих до процесів створення, поширення інформації. Як альтернатива офіційним ЗМІ почала формуватись громадянська журналістика, представниками якої виступили учасники інформаційних відносин, які не є професійними журналістами чи представниками ЗМІ, а право на інформацію отримало нові форми реалізації.

В основі реалізації інформаційних прав лежить дотримання двох основних принципів: по-перше, забезпечення безперешкодного отримання громадянами повної та неупередженої інформації та, по-друге, свобода публічних висловлювань незалежно від їхнього політичного змісту. Зазначені принципи включають кілька структурних елементів, які тісно взаємозалежні та існують у нерозривній єдності. По-перше, це свобода кожної людини привселюдно виражати свої думки, ідеї та судження і поширювати їх будь-якими законними способами. По-друге, це власне свобода друку та інших засобів масової інформації, тобто свобода від цензури та право створювати та використовувати засоби масової інформації, що дозволяє матеріалізувати свободу вираження думок. По-третє, це право на одержання інформації, що становить суспільний інтерес або стосується прав громадян, тобто свобода доступу до джерел інформації. Усе це і провокує суб'єктів інформаційних відносин до довільної інтерпретації законодавчих норм, створює ґрунт для зловживань і дезорганізації [126, с. 63].

Враховуючи те, що інформаційне суспільство включає різноманітні блага у формі ефективного виявлення, фіксації та переробки інформації, технологій (персональні комп'ютери, інформаційні послуги), виробництва знань (наука, мистецтво, освіта), публічних технологій (електронні демократія та уряд, самоврядування, партії та вибори), інформаційної

економіки (інформаційні товари і послуги: освіта, правова система, видавнича сфера, ЗМІ, комп'ютерне виробництво), культури інформаційного суспільства (цивілізованих правил подання, сприймання та користування інформацією) вже не можна собі уявити життя без застосування цих технологій і їх переваг [40, с. 88-92].

Комплексний аналіз комунікаційних процесів дозволяє узагальнити і сформулювати основні принципи, за якими здійснюється комунікація у сучасному суспільстві, а саме: презумпції відкритості інформації (цей принцип стосується, перш за все, питань інформаційної безпеки держави); демократизму (створення умов для існування таких форм самоорганізації суспільних відносин, що ґрунтуються на спілкуванні та зв'язках із громадськістю); альтернативної варіативності (вся різноманітність суб'єктів суспільних відносин має породжувати невичерпність можливих управлінських альтернатив щодо визначення цілей, вибору партнерів у спільній діяльності, застосування сучасних управлінських технологій й ін.); громадського консенсусу (вступаючи в зону конфлікту та прогнозуючи певні варіанти його вирішення, фахівці ЗМІ повинні будувати свою діяльність на засадах толерантності й суспільної згоди); інноваційної технологічності (постійно зростаюча різновидність та інноваційність технологічних засобів впливу ЗМІ має сприяти людині «відфільтровувати» увесь потік інформації для досягнення своєї мети у власній життєдіяльності) [68].

Засоби масової комунікації, ЗМІ, мас-медіа – категорії, які позначають способи та джерела доведення інформації до широкого загалу. ЗМК є більш широкою категорією та включає в себе ЗМІ, які переважно розглядаються як тотожна категорія з мас-медіа.

ЗМК – це складний, багатогранний соціальний інститут, який виконує чимало функцій, особливе місце серед яких відводиться соціалізації молодій особистості, а також є інструментом виховання політичної культури. ЗМК не тільки суб'єкт, але й об'єкт суспільного життя, оскільки вони є частиною сучасної дійсності з її протиріччями, конфліктами, які в тій чи іншій мірі

ними відтворюються. Тому потоки інформації складаються з багатьох суперечливих повідомлень, що призводить до формування у молодій людини мозаїчності картини дійсності [168].

ЗМК це важливий соціальний інститут, який здійснює інформаційно-комунікативні взаємодії між соціальними суб'єктами, є каналом трансляції суспільно важливої інформації, цінностей, норм, культурних зразків за допомогою систем технічних засобів вироблення контенту для масової аудиторії [63].

До ЗМК можна віднести театр, кіно або цирк. У свою чергу, до ЗМК органів публічного управління відносять громадські слухання, звернення, форуми, публічні звіти, конференції, круглі столи й ін. Також до ЗМК можна віднести технічні масові засоби комунікації, як-от: телеграф, телефон, телетайп тощо. ЗМІ мають низку тотожних ознак із ЗМК, але це не робить ці поняття тотожними, до того ж ЗМІ мають певні ознаки, які з погляду досліджуваного розмежування понять притаманні тільки їм. Зазначені поняття здебільшого мають тотожні функціональні навантаження, проте ЗМК, використовуючи більш широке коло масових засобів, відповідно мають більш широкі функціональні навантаження [134, с.71].

І ЗМК, і ЗМІ спрямовані на доведення інформації до необмеженого кола користувачів, при цьому мають певні відмінності щодо мети та способів залучення громадян до опрацювання такої інформації, її обговорення та оцінки. ЗМК мають більше форм прямого залучення громадян до активного опрацювання та створення інформації, а не лише поширення. Тоді як традиційні ЗМІ більше орієнтовані на доведення інформації до читача, глядача. І лише в сучасних умовах, в тому числі завдяки формуванню такого інституту як громадянська журналістика, набуває поширення практика активного обговорення журналістських матеріалів. Такі зміни мають важливе суспільне значення, оскільки односторонній вплив на формування громадської думки зі сторони ЗМІ тепер отримує зворотний зв'язок, а

громадськість активно долучається до обговорення та висловлення власних позицій.

Щодо співвідношення ЗМІ та мас-медіа, слід відзначити, що у наукових дослідженнях зазначені категорії здебільшого ототожнюються. Мас-медіа – це технічні засоби соціальної комунікації, призначені для публічного поширення продукту виробництва – інформації – від виробника до споживача. Формами мас-медіа є друковані – книжкові, газетні, журнальні видання тощо, та електронні – електронні книги, електронні версії газетних та журнальних видань, радіо, телебачення, блоги, соцмережі, мультимедіа, крос-медіа, трансмедіа та інше [60].

Д. Андреев наголошує на дуалістичній природі мас-медіа, суть якої полягає в тому, що, з одного боку, ЗМІ є найважливішим соціально-політичним інститутом демократичного суспільства, покликаним забезпечувати громадський контроль за діяльністю органів державної влади, сприяти формуванню громадської думки, зберігати та розвивати національну ідентичність тощо. З другого – ЗМІ формують окрему інтелектуальну галузь, функціонування та розвиток якої залежить як від власних фінансово-економічних інтересів, так і від суспільно-політичної мотивації суб'єктів діяльності масмедіа [1, с.57].

Кожний соціальний інститут має свій специфічний набір елементів, ступінь організованості та функції. Структура соціальних інститутів містить певний набір взаємопов'язаних елементів, серед яких можна виокремити такі: мета і сфера діяльності соціального інституту; функції, що передбачають досягнення мети; цінності, ідеали, символи, норми, правила, санкції; зразки діяльності і поведінки індивідів; нормативно обумовлені соціальні ролі та статуси; засоби і заклади досягнення мети і реалізації функцій тощо. Ця система структурних елементів соціальних інститутів забезпечує задоволення найважливіших потреб людей, створює передумови для вирішення конфліктів, що виникають у процесі повсякденного життя,

забезпечуючи рівновагу і стабільність у межах тієї чи іншої соціальної спільноти і суспільства загалом [98].

ЗМК та ЗМІ традиційно відносять до найважливіших суспільних інститутів. Перебуваючи на етапі стрімкого розвитку та утвердження громадянська журналістика також формується як суспільний інститут.

Громадянська журналістика, виступаючи сучасним ЗМК, як соціальний інститут має свої функції та елементи, властиві соціальним інститутам, які з однієї сторони мають спільні риси зі ЗМІ, з іншої – підкреслюють її специфіку.

До спільних рис слід віднести такі: основна мета створення та поширення серед необмеженого кола осіб інформаційного продукту, який має важливе значення для певної цільової аудиторії; публічність діяльності; формування суспільної думки; спонукання до певної моделі поведінки або утримання від певних дій.

Щодо функції комунікації та залучення громадськості до діалогу, цей напрям більш властивий ЗМК та громадянській журналістиці, як їх різновиду, ніж ЗМІ.

Формуючись у сфері інформаційних відносин, громадянська журналістика покликана забезпечити реалізацію права на інформацію, що стає можливим завдяки залученню широкого кола осіб до її створення, обговорення. Широкі можливості для комунікації, завдяки організаційній формі громадянської журналістики забезпечують можливість діалогу між громадськістю, державними інституціями, політичними організаціями. Завдяки такій відкритості громадянська журналістика надає більше можливостей для формування суспільної думки та соціальної позиції, впливу на прийняття рішень. Видається, що в цьому аспекті також проявляється відмінність між ЗМІ та громадянською журналістикою. Формуючи інформаційне поле, ЗМІ більше мають односторонній вплив на суспільство, формуючи певні настрої та стереотипи, поведінку та відношення до політичної, економічної ситуації в країні, тоді як громадянська журналістика,

інформуючи, залучає кожного до можливості виступати учасником формування певних позицій та моделей поведінки.

Враховуючи відсутність контролю за публікаціями громадянських журналістів, порівняно з офіційними ЗМІ, громадянська журналістика наділена більшими можливостями щодо здійснення контрольної функції за діяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, публічних осіб та розкриття інформації для широкого загалу. З іншої сторони, обмеженість такого контролю пов'язана з відсутністю у громадянських журналістів прав, якими наділені представники офіційних ЗМІ щодо проведення журналістських розслідувань.

Важливе значення також має просвітницька функція, яка властива як ЗМІ, так і громадянській журналістиці. В умовах всеохоплюючого доступу до численних інформаційних баз важливе значення має надання допомоги у правильному пошуку, виборі необхідної інформації, її адаптації до сприйняття широкими масами у зручному та зрозумілому форматі. Всесвітня мережа Інтернет наповнена тисячами блогів, автори яких діляться власним досвідом, проводять огляди та порівняння технічних пристроїв, розповідають про досягнення в науці і техніці у форматі, доступному для пересічного користувача, а не фахівців у певній галузі. Серед блогів є тематичні, наукові, освітні, спрямовані на підвищення рівня знань користувачів. Така відкритість має й певні ризики, які будуть розкриті більш змістовно у третьому розділі дослідження.

Отже місія громадянської журналістики як соціального інституту полягає у створенні умов для формування громадянського суспільства та реалізації кожною людиною права на інформацію шляхом участі у її створенні, своєчасному отриманні та поширенні через інформаційно-комунікаційні механізми, які існують завдяки інформаційній мережі Інтернет та відкритому формату громадянської журналістики.

Відповідно до ст.22 Закону України «Про інформацію», засоби масової інформації – засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації [156].

В умовах сьогодення в Україні вирішального значення набувають ЗМІ як гаранти політичної й соціальної стабільності в суспільстві, як канали вираження суспільних настроїв і найголовніше – як активні чинники формування громадської думки з усіх найбільш злободенних питань, оскільки розбудова демократичної правової держави та громадянського суспільства не можлива без вільного виявлення поглядів і переконань, права на свободу думки й слова, а також без діяльності розгалуженої сфери незалежних засобів масової інформації – складової національного інформаційного простору. Незалежні медіа як соціальний інститут втілюють та репрезентують громадську думку, і як «четверта влада» здійснюють функції спостерігача та контролера законодавчої, виконавчої та судової влади [33].

Як слушно зазначає Н. Мороз, ЗМІ виступають одночасно і каналом вираження думки громадянського суспільства, і засобом її формування, й інструментом контролю громадськості за владою. Реалізуючи право на свободу слова, ЗМІ можуть самостійно виявляти негативні явища й факти діяльності державних та інших формувань, давати оцінку подіям внутрішнього та міжнародного життя [117, с. 206-297].

З метою задоволення інформаційних потреб суспільства, залучення громадян до обговорення та вирішення найважливіших соціально-політичних питань, забезпечення національного діалогу, сприяння формуванню громадянського суспільства створено Суспільне телебачення і радіомовлення України [162].

Свобода діяльності ЗМІ, захищеність прав та інтересів професійних журналістів, представників телеіндустрії є важливим показником демократичного розвитку держави.

Як свідчать результати щорічного дослідження міжнародної організації «Репортери без кордонів» RSF (Reporters sans frontières), Україна в 2019 році отримала оцінку в 32,52 бали – на 0,06 більше, ніж 32,46 попереднього року [69].

Свобода преси чи свобода засобів масової інформації являє собою свободу спілкування і висловлення через медіа, включаючи різні електронні засоби масової інформації, і публікування матеріалів. Насамперед подібна свобода розуміється як забезпечення неможливості необґрунтованого втручання держави. Такий наслідок має досягатися шляхом не лише конституційних, а й інших – галузевих – правових заходів захисту. Гарантією незалежності є також заборона створення будь-яких органів державної влади, установ, введення посад, на які покладаються повноваження щодо здійснення контролю за змістом інформації, яка поширюється засобами масової інформації. Подібний контроль є неправомірним не лише з боку органів влади, посадових осіб цих органів, а й з боку засновників (співзасновників) засобів масової інформації та будь-яких третіх осіб [39, с. 84-85].

А. Каверіна виділяє три основні фактори, які впливають на незалежність мас-медіа: економічний, політичний та соціально-психологічний. Економічний фактор пов'язаний із залежністю мас-медіа від рекламодавців, спонсорів та читачів. Політичний фактор впливу проявляється у проблемах свободи слова, цензури та в рівні втручання уряду в роботу мас-медіа. Соціально-політичний фактор передбачає вплив на характер інформації особистості журналіста, особливостей його суб'єктивного світосприйняття. Схильність мас-медіа до зовнішнього впливу позначається на характері та якості медійної інформації та, відповідно, – на процесі формування суспільної думки про події, публічних діячів, соціальні інститути тощо [71, с. 60-61].

Крім зазначених факторів, свобода діяльності ЗМІ та доведення інформації до широкого загалу також обумовлена організаційними засадами їх створення та забезпечення функціонування. Залежно від правового статусу

засновника ЗМІ багато в чому визначається ступінь їх свободи та можливостей.

I. Підкуркова виділяє три основні форми організації ЗМІ: державна, приватна, громадська. В умовах державної форми організації ЗМІ належать державі і прямо фінансуються і контролюються нею. Перевагою цієї форми є незалежність ЗМІ від великого капіталу. Однак державне фінансування може знижувати їх конкурентоспроможність. Приватні ЗМІ перебувають у приватному володінні і фінансуються виключно за рахунок доходів від реклами і приватних пожертв. Для них характерна жорстка конкуренція за рекламні доходи й аудиторію. Найважливіший недолік такої форми – пряма залежність ЗМІ від рекламодавців і власників. Громадські ЗМІ фінансуються головним чином за рахунок спеціального податку, що сплачується громадянами, які мають права юридичної особи та самоврядування, хоча в цілому контролюються громадськими радами, які складаються з представників найважливіших суспільних груп та організацій [136, с.142].

Запропонована класифікація форм організації ЗМІ не враховує громадянської журналістики, яка не є тотожною громадській журналістиці. Відмінність полягає в тому, що громадські ЗМІ по суті є традиційними ЗМІ, які засновуються громадами для висвітлення подій на регіональному рівні, мають джерела фінансування та суб'єктів, які можуть здійснювати контроль щодо їх діяльності. Відмінність громадянської журналістики полягає в тому, що вона не має засновника та централізованих джерел фінансування, оскільки журналістами виступають незалежні «журналісти», зокрема й з числа пересічних громадян, які самостійно визначають тематику, форму подачі інформації. Фінансова та редакційна незалежність громадянських журналістів є однією з важливих організаційних відмінностей їх діяльності. Це надає більше можливостей для доведення інформації, висвітлення соціально важливих проблем, однак породжує ризики достовірності та якості повідомлень через обмеженість можливостей громадянських журналістів щодо здобування даних та брак професійної підготовки.

В Україні, незважаючи на велику кількість зареєстрованих ЗМІ, розвиток і популяризація громадянських медіа є дуже актуальною. Адже попри велику кількість інформаційних ресурсів, українське суспільство потребує якісного, оперативного ресурсу, який би викликав довіру, адже громадянські ЗМІ – незалежні, в них не може бути власників, редакційних настанов або завдань [67, с. 169].

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997р. ЗМІ та підприємства різних форм власності, які забезпечують інформаційну діяльність, є рівноправними. Монополізація ринків у сфері інформаційної діяльності не допускається [152].

Незалежно від того, яка форма організації діяльності мас-медіа, вони покликані забезпечити реалізацію права людини на доступність інформації. Аналізуючи діяльність ЗМІ на сучасному етапі, виділяють наступні їх функції: оперативне спостереження за подіями, що відбуваються у світі, з подальшим інформуванням суспільства про них; редагування, яке полягає у відборі і висвітленні подій, що відбуваються з можливістю їх критики або без коментарів; вироблення суспільної точки зору; просування культури; політичне просвітництво широких мас населення, а також ініціювання політичних змін [42]; пізнавальну (задоволення інформаційних потреб суспільства), забезпечення гласності, контролю і спостереження за діями суб'єктів влади, політичної соціалізації (участь у процесі засвоєння індивідом політичних знань, норм і цінностей суспільства), формування громадянськості, підтримку або критику програм і діяльності держави, державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, партій тощо [117].

На думку А.С. Каверіної основним призначенням ЗМІ є формування суспільної свідомості, і, більшою мірою реалізації цього призначення сприяють такі функції як ідеологічна, маніпулятивна тощо. Тобто ті функції мас-медіа, які залучені до процесу медіавпливу. Інформаційна або

інформативна функція виходить з основного призначення мас-медіа – інформувати аудиторію про події, умови життя безпосереднього оточення та світу в цілому, соціальноважливі факти і явища тощо через новинні матеріали і репортажі у ЗМІ. Під час аналізу інформаційної функції така риса мас-медіа як доступність, набуває багатовимірності, оскільки йдеться не тільки про доступність каналу інформації (фінансову можливість купувати пресу, технологічну можливість реалізувати повне покриття телерадіосигналу та інтернету), а й про доступність самої інформації, доступність змісту медійного повідомлення, змісту контенту [71].

Технології в масових інформаційних процесах базуються на використанні можливостей ЗМІ і масових комунікацій для впливу на масову й індивідуальну свідомість. Технології впливу на суспільну свідомість через органи ЗМК – це комплекси методів, прийомів, що використовуються ЗМК для здійснення впливу на особистість, групу людей і населення країни. Ці технології можуть з однаковим успіхом застосовуватися і як засіб зміцнення психологічної стабільності суспільства, і як зброя для її руйнування залежно від цільових установок ініціатора впливу і потенціалу, бажання об'єкта впливу прийняти ці установки чи захищати себе від внутрішнього інформаційного «тиску» [50, с.78-79].

У демократичному суспільстві роль ЗМІ має фундаментальне значення не лише для формування активної соціальної позиції громадян, а й забезпечення відкритого діалогу між представниками державної влади, обраними депутатами та публічними діячами.

Доступ до інформації має важливе значення для здоров'я демократії щонайменше з двох причин. По-перше, це гарантує, що громадяни несуть відповідальність за вибір, зроблений на підставі аналізу інформації, а не у зв'язку з непоінформованістю. По-друге, інформація слугує «функцією перевірки», гарантуючи, що обрані представники влади виконують свої службові обов'язки та зобов'язання перед виборцями [240].

Зазначені чинники забезпечення демократії через діяльність ЗМІ зможуть забезпечити її сталий розвиток та утвердження лише за умови поширення достовірної інформації. Свідомість вибору кожного громадянина залежить не лише від обсягу інформації, який поширюється в ЗМІ про діяльність представників державної влади, а й від повноти такої інформації та її відповідності дійсності. Тому право на доступ до інформації має бути забезпечено гарантіями її достовірності та захисту від дезінформації, що вкрай актуально в умовах сьогодення.

Політичний вплив засобів інформації полягає в їх здатності задовольняти комунікативні потреби населення. Чим цінніша інформація, надана мас-медіа, то більшого значення набуває засіб масової інформації, підсилюються його політичні позиції, поглиблюється залежність від нього «споживачів». Ця теза виводиться з теоретичної концепції «задоволення потреб», яка стверджує, що різні моделі сприйняття і використання засобів масової інформації формуються відповідно до комунікативних потреб населення і того, як воно оцінює здатність мас-медіа задовольняти їх запити. ЗМІ – це один з головних засобів впливу діючої влади на формування громадської думки – специфічного стану суспільної свідомості, який містить приховане чи реальне ставлення різних соціальних спільнот до подій, фактів, процесів соціальної дійсності, включаючи політичну діяльність [119, с.74-78].

В умовах розвитку інтерактивних форм комунікації влада над інформацією фактично переходить до аудиторії, а відтак, на неї покладається не менш серйозна відповідальність за зміст створюваних та поширюваних нею різними каналами інформації повідомлень, ніж на ЗМІ. У медіатизованому соціумі постає надзвичайно важливе завдання – формування громадянськості нового типу, що відповідає реаліям інформаційно-комунікаційного суспільства, доби Інтернету, який ліквідував монополію ЗМІ на масову інформацію, ставши віртуальною суперареною для творчого самовираження мільярдів людей [30, с. 156-160].

Через ЗМІ кожна людина реалізує право на інформацію у зручний та придатний для неї спосіб. Розмаїття ЗМІ дозволяє обирати друковані, електронні мас-медіа, телебачення та радіо. Як вже відзначалось щодо ЗМІ право на інформацію розуміється в широкому сенсі і охоплює всі сфери життєдіяльності людини. Досліджуючи роль ЗМІ у реалізації права людини, в першу чергу акцентується увага на політичних аспектах та соціалізації особи. Не заперечуючи проти важливості політичної складової діяльності ЗМІ та відображення діяльності державних, політичних інституцій, слід зазначити, що тематичні напрями інформаційного поля ЗМІ, які мають важливе значення для реалізації прав людини і громадянина, є набагато ширшими. За аналогією з політичним напрямом, можна виділити такі як: правозахисна, соціальна, медична [82, с. 257-263], наукова, освітня, економічна, культурно-просвітницька журналістика [113, с. 130-138]. Види журналістики можуть виокремлюватись залежно від тематичних напрямів, які висвітлюються представниками ЗМІ. Кожний тематичний напрям діяльності ЗМІ спрямовано на забезпечення й реалізацію окремих категорій прав людини. Через доступ до інформації людина отримує змогу здійснювати належні їй права, забезпечувати інтереси, активно залучатись до суспільного життя, підвищувати свій професійний, культурний рівень тощо.

Важливим напрямом, який сформовано в сучасній журналістиці, є правозахисна, адвокаційна журналістика. Актуальність правозахисної журналістики обумовлена численними викликами сьогодення, серед яких низький рівень соціальної захищеності громадян, важливість підвищення рівня правової культури та обізнаності, неможливість через фінансові обмеження отримати якісну правову допомогу.

Базові завдання української журналістики позначено смислами підвищення обізнаності у сфері прав людини, рівності та недискримінації, посилення чутливості ЗМІ до проблематики меншин і вразливих груп, а також дотримання етичних журналістських стандартів у висвітленні питань, пов'язаних із правами людини [208, с. 31].

Досліджуючи особливості правозахисної журналістики, К. Шендеровський, І. Виртосу визначають її у широкому та вузькому аспектах. У широкому розумінні – це тематична журналістська спеціалізація, яка охоплює широке коло медіатем, – і традиційних (інтеграція та розвиток людини в українському суспільстві), і нових (чутливо-конфліктні теми в умовах війни, представлення голосів вразливих груп населення тощо). Вужче – це інформаційний супровід змін у політиці, правозахисного активізму, боротьби за права вразливих груп населення. Ключову роль тут відіграє персональність журналіста, його включеність у ці зміни. Одна з найбільш відомих постреволюційних правозахисних кампаній – «Пустіть у реанімацію». Її заснували 2015 року три жінки, які втратили своїх дітей (Лариса Лелека, Анастасія Леухіна та Ірина Кудімова), і вона швидко об'єднала 50 різних неурядових організацій, активістів і волонтерів. Різноманітні сюжети, лонгріди та статті з'являлися у таких виданнях як «Українська правда», «Накипело», «Новое время», «112 канал», «UA: Перший» тощо. У результаті акції 15 червня 2016 року Міністерство охорони здоров'я видало наказ, що дозволив цілодобовий і необмежений доступ родичів і близьких людей до пацієнтів дитячих і дорослих реанімацій [207, с. 17,23].

Жанрово-тематична реалізація правозахисної функції в українському медіа- просторі виявляється переважно у функціонуванні соціальних проектів на провідних загальнонаціональних каналах, у тому числі «Інтер» і «СТБ». У зарубіжній медіапрактиці для винесення проблеми на «порядок денний» у телевізійному дискурсі найчастіше використовуються аналітичні та документальні жанри – розслідувальна програма та документальний фільм [66, с. 180-185].

Правозахисна журналістика виконує превентивну та охоронну функції. Привертає увагу до важливих соціальних проблем, через які виникають ризики порушення прав та інтересів громадян, дозволяє пересічним глядачам та читачам підвищити рівень правової обізнаності. Це додатковий механізм

реалізації права на захист порушених прав, до якого може звернутись людина. Правозахисна журналістика передбачає доволі часте залучення до вирішення проблемних питань захисту прав та інтересів людини представників органів державної влади, що більш властиво телевізійним проектам, спрямованим на висвітлення гострих соціальних питань.

Адвокаційна журналістика має на меті переконання аудиторії завдяки використанню історій, що засновані на фактах. Незважаючи на свою заснованість на реальних фактах, такий тип журналістики не можна назвати об'єктивним, він скоріше суб'єктивний, бо висловлює конкретну думку [журналіста] з якоїсь проблеми/питання, і не визнає інших альтернативних поглядів на проблему/питання або відкладає на потім. Адвокаційна журналістика представляє добре досліджені факти в такий спосіб, щоб привернути аудиторію на свій бік, а отже, отримати більше прибічників або по меншій мірі, сколихнути аудиторію представленими фактами та змусити замислитися та, можливо, змінити свій погляд щодо проблеми/питання [6].

Попри те, що адвокаційна журналістика переважно передбачає висвітлення позиції ЗМІ з того чи іншого питання, яке може носити дискусійний, односторонній характер, вона, з однієї сторони, може надавати впевненості аудиторії в тому, що в захисті порушених прав чи вирішенні соціальних проблем вони мають підтримку (щонайменше у висвітленні та залученні широкого загалу до певних питань), з іншої – забезпечувати громадський контроль за діяльністю органів державної влади в частині дотримання прав та інтересів людини та громадянина.

Адвокаційна журналістика – це напрям діяльності професійних журналістів та ЗМІ. Однак саме громадянська журналістика має в основі засади правозахисної, оскільки сформувалась як аналогія традиційним ЗМІ для більш повного та об'єктивного висвітлення гострих питань дотримання прав та інтересів людини, бездіяльності провладних інституцій, дотримання правопорядку в країні.

Важливе значення для реалізації прав та інтересів людини, охорони її життя і здоров'я має своєчасне інформування з питань медичного забезпечення здоров'я. Сьогодні у великому потоці рекламних матеріалів медичних препаратів, самолікування стає однією з ключових проблем забезпечення здоров'я населення. Питання охорони здоров'я людини завжди привертало увагу ЗМІ, що обумовило формування медичної журналістики. Публікації, присвячені питанням лікування, профілактики хвороб, епідеміологічної ситуації мають як професійний характер (наукові журнали медичного профілю), так і відображаються в новинних ЗМІ. Громадянська журналістика відображає сучасні проблеми медичного забезпечення, надання медичної допомоги. Особливої актуальності своєчасність та повнота інформування про заходи з профілактики та лікування набувають під час поширення епідемій. Прикладом є небезпечна ситуація, яка склалась у зв'язку з поширенням COVID-19. Небезпека, відсутність вакцини, відпрацьованих механізмів лікування, швидкість поширення – великі обсяги негативної інформації, які стрімко поширювались усіма ЗМІ. Прикладом чисельності публікацій щодо COVID-19 є сайт «Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» [200]. Емоційні виклики, в яких опинився весь світ, об'єднали навколо пандемії спільноти з усього світу. Через введення карантинних обмежень, які обумовили обмеження пересування, роботи, змінивши кардинально усталений ритм життя, суттєво активізувалось спілкування в мережі Інтернет. Соціальні мережі, блоги стали майданчиком для обміну думками, досвідом лікування хвороби, активної підтримки. Волонтери, як і громадянські журналісти, які долучились до підтримки лікарень, хворих – поряд з офіційними ЗМІ стали одними з головних інформаторів про реальний стан медичного забезпечення, лікування хворих. Разом з тим, попри важливість оперативного інформування, публікації мають свої ризики, пов'язані з підвищенням негативного емоційного фону, панічних настроїв, агресії, що може лише погіршувати загальні настрої в суспільстві.

В умовах інформаційної невизначеності, публікації про профілактику хвороби, її лікування, які публікуються без належної професійної оцінки, несуть великі ризи, що підтверджується негативними прикладами з практики.

У 1998 році в одному з найбільш авторитетних медичних видань – журналі The Lancet – вийшла стаття доктора Ендрю Вейкфілда про зв'язок вакцин проти кору та аутизму. Новина про те, що щеплення можуть спричинити аутизм, розлетілася шпальтами світових ЗМІ. У результаті люди почали масово відмовлятися від вакцинації, і це спричинило епідемію кору. Згодом виявилося, що автор дослідження мав фінансовий інтерес. Коли науковці заговорили про слабкий дизайн (в дослідженні взяло участь усього 12 дітей), було запізно. Після публікацій у ЗМІ рівень вакцинації у Великобританії знизився від 93% до 75%. А цього замало для забезпечення колективного імунітету (потрібно 93-95%) [15].

Такий приклад є свідченням того, що медична журналістика повинна в першу чергу мати професійне спрямування, а висновки потребують ретельної перевірки. Як зазначає Н. Бушковська, особливостями медичної журналістики є: труднощі висвітлення медичних тем через їх невизначеність; складність та багатогранність медичних матеріалів; необхідність роботи з науковою інформацією, що доводить логічність виділення медичної журналістики як одного з видів наукової; обережність у подачі матеріалів; дотримання Етичних кодексів лікаря і журналіста; необхідність відстежування матеріалів з тієї чи іншої проблеми протягом багатьох років; активна соціальна позиція у суспільстві. Серед труднощів, які виникають у роботі журналіста, що спеціалізується на медичній тематиці, можна назвати уникнення сенсаційності в подачі матеріалів, поверхового ставлення до проблеми; необхідність використання яскравої деталі з метою приваблення читача, однак без прагнення до сенсаційності; «вузьке» використання жанрів [82, с. 257-263].

Тематичні публікації мають важливе значення для висвітлення та захисту прав окремих категорій громадян, зокрема осіб з інвалідністю, людей

похилого віку, біженців, внутрішньо переміщених осіб, підлітків, дітей-сиріт. Особливість висвітлення інформації про зазначених суб'єктів потребують особливих підходів, враховуючи правовий статус таких осіб, важливість забезпечення їх соціального захисту та підтримки.

Важливо, щоб у мас-медійних повідомленнях подавали збалансовану, коректну та виважену інформацію, а не трансливали стереотипи. У своїй роботі працівникам мас-медіа варто дотримуватися таких рекомендацій, зокрема журналіст повинен: уникати в публікаціях і передачах образ з приводу національних, расових, етичних і релігійних поглядів і почуттів людей; протидіяти екстремізму та обмеженню громадянських прав за будь-якими ознаками; утримуватися від натяків або коментарів щодо фізичних вад чи хвороб людини; уникати вживання образливих висловів, ненормативної лексики; виявляти особливу чуйність і тактовність стосовно дітей і неповнолітніх; сприяти зміцненню моральних та етичних засад суспільства, збереженню національних, культурних традицій; протистояти впливу культу насильства, жорстокості, порнографії [81, с.199-207].

Журналістика здатна формувати в суспільній свідомості певні стереотипи, моделі поведінки і дій. Правозахисники впроваджують громадську думку в царину правової моралі і соціальної етики. Спільними зусиллями журналісти і правозахисники прищеплюють суспільству аксіологічні (ціннісні) уявлення про необхідність дотримання прав людини. Організують інформаційні кампанії на протидію домашньому насильству. Посилюють підтримку розвитку інклюзивної освіти в школі. Зменшують соціальне напруження, пов'язане з питаннями переселенців [26 с. 227].

Для громадянської журналістики особливої актуальності набуває дотримання етичних стандартів при підготовці та поширенні матеріалів. Не завжди маючи належну підготовку, не перебуваючи під контролем редакції, намагаючись привернути більше уваги до поширеної інформації, представники громадянської журналістики можуть наповнювати публікації

емоційним забарвленням, яке може зачіпати інтереси окремих категорій читачів.

Таким чином, в сучасних умовах ЗМІ, громадянська журналістика сприяють реалізації фундаментального права людини на інформацію, через яке отримують висвітлення та захист інших категорій прав людини. Роль ЗМІ, громадянської журналістики у реалізації права людини полягає у:

поширенні інформації про зміст прав, їх здійснення та захист;

висвітленні проблем у сфері захисту прав та інтересів як окремої людини, так і категорій громадян чи суспільства в цілому;

залучення громадськості до вирішення питань забезпечення дотримання та захисту прав людини органами державної влади, контроль за діяльністю державних службовців, судових та правоохоронних органів.

Громадянська журналістика сформувалась як новий соціальний інститут, який поряд з ознаками, властивими ЗМК, має свої особливості та призначення, та спрямована не лише на забезпечення своєчасного доведення актуальної інформації до широкого загалу, а й створення можливостей для залучення кожного зацікавленого до її обговорення, що дозволяє забезпечувати не лише інформаційну, комунікативну, а й охоронну функції.

РОЗДІЛ 2.

ГРОМАДЯНСЬКА ЖУРНАЛІСТИКА В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

2.1. Всесвітня мережа Інтернет як передумова започаткування громадянської журналістики

Донедавна Інтернет не міг розглядатися у якості загальнодоступного засобу масової інформації на зразок традиційних радіо, телебачення чи друкованих ЗМІ. Проте нині Інтернет-журналістика стала вагомим складовою інформаційної індустрії в Україні, а Інтернет-ЗМІ для українських користувачів – впливовим джерелом інформації [75].

І.Ю. Тонкіх звертає увагу на те, що стрімкий розвиток мережі Інтернет спричинив урізноманітнення каналів передачі інформації та способів комунікації. На сьогодні у мережі існує безліч різноманітних ресурсів, важливе місце серед яких посідає медіасегмент. Значного поширення набуває громадянська журналістика, коли у процесі створення, обробки і поширення інформації беруть участь не лише професійні журналісти, а й звичайні користувачі [190, с. 125].

Інтернет виступає одночасно і як сфера, яка має свою публіку, і як джерело інформації для інших медіазасобів. Відбувається багатогранна конвергенція професійних медіа та поява нових практик, широко відомих як «Громадянська Інтернет-журналістика», в якій громадськість відіграє активну роль у процесі збору, аналізу та поширення всіх видів інформації, включаючи новини. Саме притаманна Інтернет-ЗМІ інтерактивність стала поштовхом до створення громадянської журналістики. Можна констатувати, що Інтернет та нові цифрові технології дають можливість оперативно, що є безсумнівно однією з переваг мережі, навіть тим громадянам, хто не має професійної журналістської підготовки, здійснювати збір, аналіз та поширення інформації.

Інтернет – це глобальна загальнодоступна інформаційно-телекомунікаційна мережа зі складною багаторівневою інфраструктурою, яка функціонує на засадах транскордонного управління та надає можливості для створення, розміщення інформації і доступу до неї, а також надання пов'язаних із цим інформаційних послуг [203, с.80-89].

У тому випадку, коли йдеться про правомірну діяльність приватних осіб в Інтернеті, суспільні відносини є первинними щодо правовідносин, оскільки можуть виникати на підставі угоди сторін, внаслідок фактичних дій суб'єктів тощо. На існування цих відносин не впливає наявність або відсутність актів законодавства, бо права та обов'язки сторін таких цивільних відносин мають за основу норми природного права, що забезпечує їхнє включення у правову сферу. Однак, коли йдеться про суспільні відносини, пов'язані з публічними інтересами (наприклад, інформаційну безпеку), відповідні «інтернет-відносини» потрапляють у сферу дії публічного права. Оскільки публічне право є продовженням публічної влади і проявом останньої, то воно, як правило, виступає чинником встановлення не тільки правовідносин, але й самих публічних відносин, визначаючи, коли, чому і для чого вони формуються [201, с.34].

У преамбулі Рекомендації CM/Rec (2018) 11 Комітету Міністрів державам-членам щодо плюралізму медіа та прозорості медіавласності (Ухвалено Комітетом Міністрів 7 березня 2018 року на 1309-му засіданні Заступників Міністрів) зазначено, що у сучасному мультимедійному середовищі онлайн-медіа та інші Інтернет-платформи дозволяють отримувати доступ до зростаючого спектру інформації з різних джерел. Ця зміна в тому, як мультимедійний контент стає доступним та використовується, створює нові можливості для того, щоб все більше і більше людей могли взаємодіяти та спілкуватися один з одним та брати участь у публічних дебатах [166].

Указом Президента України від 31 липня 2000 року № 928 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі

Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» одним із основних завдань щодо розвитку національної складової мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні визначено: забезпечення конституційних прав людини і громадянина на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань [155].

У рейтингу найефективніших способів захисту своїх прав кожний третій українець надає перевагу ЗМІ (27,8% опитаних), далі – Європейський суд з прав людини (19,3%). Серед найвпливовіших каналів інформації, що формували уявлення про права людини, знову ж таки є ЗМІ, а також найближче оточення (сім'я, друзі), Інтернет і соціальні мережі та навчальні заклади [80, с. 14-15].

Високий відсоток довіри до ЗМІ, мережі Інтернет обумовлює важливість забезпечення поширення достовірної інформації, надійний захист учасників таких інформаційних відносин як професійних журналістів, так і звичайних користувачів, які долучаються до створення і поширення інформаційних продуктів, беруть участь у поширенні, висвітленні соціально важливої, дискусійної інформації.

В умовах сьогодення інформаційна відкритість та безпечність учасників медійної сфери є певним показником не лише розвитку громадянського суспільства, а й ефективної реалізації державної політики не лише на національному, а й на міжнародному рівнях.

У Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення» визначено заходи, вжиття яких має сприяти забезпеченню прав та інтересів представників ЗМІ, підвищення якості та рівня їх діяльності. Серед заходів Верховною Радою України передбачено, зокрема:

- щороку проводити парламентські слухання щодо стану безпеки журналістів і свободи слова в Україні;

- забезпечити приведення відповідальності за умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, а також за вбивство чи замах на вбивство журналіста у відповідність із нормами Кримінального кодексу України, які захищають життя і здоров'я громадян;

- на законодавчому рівні надати захист діяльності громадянських журналістів (осіб, які збирають та поширюють суспільно важливу інформацію);

- визначити правовий статус Інтернет-ЗМІ та журналістів Інтернет-ЗМІ;

- визначити поняття «журналіст» та «журналістська діяльність» привести у відповідність з європейськими стандартами у цій сфері, виключивши ознаку систематичності такої діяльності, з метою охоплення захистом і тих осіб, які несистематично займаються журналістикою і зазнали втручання у свою журналістську діяльність, та уникнення необхідності доведення протиправного наміру перешкоджання журналістській діяльності;

- утворити державний наглядовий орган, який матиме необхідні повноваження для здійснення ефективного контролю та припинення правопорушень у сфері захисту персональних даних, у тому числі журналістів [161].

Рекомендації мають важливе концептуальне зазначення для подальшого розвитку новітніх засобів масової інформації, які діють паралельно з офіційними ЗМІ, а саме громадянської журналістики. Визначення потреби законодавчого регулювання діяльності громадянських журналістів, їх захисту є важливою передумовою забезпечення умов для реалізації права на інформацію, свободу слова.

Дослідженню Всесвітньої мережі Інтернет як унікального середовища функціонування і розповсюдження масової інформації присвячено немало праць зарубіжних та вітчизняних науковців. При цьому, аналізуючи різні платформи для передачі та обміну інформацією в мережі, дослідниками використовуються такі категорії як «новітні медіа», «онлайн медіа», «Інтернет журналістика», «Інтернет ЗМІ», «громадянська журналістика» тощо.

Змістовне наповнення таких категорій також не має спільних підходів, оскільки передбачає як поєднання традиційних ЗМІ, які функціонують у мережі, так і нових платформ обміну інформацією, поява яких стала можливою виключно завдяки мережі Інтернет. До останніх зокрема відносять, соціальні мережі, блоги, персональні веб-сайти, які, не маючи ознак традиційних ЗМІ, набули широкого поширення серед користувачів мережі та за обсягами відвідування не поступаються ЗМІ.

Поява мережі Інтернет заклала фундамент для нового режиму реалізації права на інформацію, ключовою відмінністю якого стало зміщення акцентів з виключно отримання інформації на активне її створення та поширення. Можливість вільно поширювати інформацію, висловлювати власні коментарі, виражати позицію з тих чи інших питань сприяє формуванню нового інформаційного середовища, в якому відбувається поєднання приватних та публічних засад реалізації інформаційних прав. Обумовлено це, зокрема, тим, що інформація, яка поширюється у приватних блогах, сторінках у соціальних мережах, з суто приватної (інформації про приватне життя, уподобання особи) все частіше почала переходити в інформацію, яка має суспільне значення, стосується різних подій, що відбуваються в різних сферах. Стаючи свідками певних подій, фіксуючи їх на фото або відео та поширюючи в мережі, користувачі виступають фактично як представники ЗМІ, при цьому не маючи жодного відношення до офіційних мас-медіа.

Однак технологічний розвиток створив можливості не лише для обігу інформації, а й створення «фейкових» повідомлень, фальсифікації даних, недостовірних новин. Чинників, які обумовлюють створення недостовірного контенту безліч, у тому числі й бажання привернути увагу завдяки поширенням «сенсації», якщо мова йде про пересічних громадян; досягнення злочинних намірів щодо залякування користувачів, поширення паніки, що властиво терористичним організаціям; бажання тримати суспільство в інформаційному просторі, зручному для просування певних політик,

відвертання уваги від реального стану речей. Як зазначають А. М. Митко, І. І. Кольцова під впливом медіа-тероризму індивід не здатен самотійно орієнтуватися в необмеженому інформаційному просторі, тому що мас-медіа представлені сьогодні у вигляді інструментів для конструювання недостовірної реальності. Завданням цієї реальності є не відображати істину та приховувати її, здійснюючи тим самим «м'яку силу», яка прагне підкорити людину невластивими їй судженнями. Таким чином, сьогодні не можна говорити про перехід кількості інформації в її якість [111, с. 137].

Із міжнародного досвіду, а саме з практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), маємо наявні приклади засудження злочинних коментарів. У справі «Дельфі АС проти Естонії» (Delfi AS v. Estonia, скарга № 64569/09), оголошеній 16 червня 2015 року, ЄСПЛ визнав винним інформаційний сайт «Дельфі» за розміщення під одним із журналістських матеріалів коментарів із прямими закликами до насильства, ворожнечі. Звинувачення полягало у тому, що організація – оператор новинного інтернет-порталу не провела належних заходів щодо знищення протиправних коментарів до часу, доки не отримала претензії від юристів позивача (оператор комерційного новинного інтернет-порталу має самотійно негайно видаляти такі коментарі (або блокувати їх публікацію); не сприяла тому, щоб виявити особи авторів коментарів, притягти їх до відповідальності. Рішення жодним чином не порушує права особи на свободу слова, вільне висловлення своїх думок і не може прирівнюватися до «приватної цензури». Варто зауважити, що відповідне рішення не можна застосовувати до врегулювання подібних правопорушень у соцмережах, оскільки справа стосується виключно новинних інтернет-порталів [100].

Важливість інформації, яка поширюється в мережі Інтернет, не повинна недооцінюватись, оскільки може засвідчувати факти вчинення злочинних діянь, які мають важливе значення для доведення вини чи навпаки непричетності до певних подій.

Технологічні можливості дозволяють створювати відео та фотофайли, які не мають відношення до реальних подій, а є повною фабрикацією даних. Це питання доволі гостро постало при оцінці поширення інформації в мережі.

З метою встановлення достовірності інформації, яка поширюється в мережі Інтернет та має важливе значення щодо захисту прав та інтересів як окремих осіб, так і суспільства, держави в цілому, створюються спеціальні групи, які об'єднують професіоналів із різних сфер.

Прикладом такого ресурсу є Citizen Evidence Lab – це простір для дослідників, слідчих, студентів, журналістів для вивчення та обміну передовими методами розслідування прав людини. Він містить приклади, які показують, як такі методології, як перевірка відео та фото, аналіз дистанційного зондування та аналіз зброї можуть викрити та підтвердити докази порушень прав людини [238].

Хенк ван Есс займається підготовкою медіа професіоналів, навчає Інтернет пошуку, соціальним медіа і мультимедіа в Європі. На даний момент його проекти включають у себе «перевірку справжності фактів у мережі» (фактчекінг), розумний пошук у Facebook і журналістику даних [65].

Інтернет може сприяти суспільному будівництву завдяки своїм унікальним можливостям: він дозволяє долати географічну дистанцію, расові, вікові, гендерні перепони, знімає обмеження тимчасових поясів і розпорядку дня. Інтернет-комунікації мають також більш виражений «ефект запам'ятовування» завдяки можливості запису повідомлень. На цих базових тезах будується розгорнута схема додаткових можливостей: сприяння взаєморозуміння, толерантності і готовності прийняти чужі погляди і відмінності; вироблення спільних цінностей та ін [43, с.51].

Джастін Аучелло, засновник сторінки новин Jersey Shore Hurricane News, зазначив, що з розвитком Фейсбуку та Твітеру, кожен громадянин є не лише потенційним джерелом інформації, але й потенційним репортером. На

його думку, найближчим часом громадянська журналістика буде співпрацювати з традиційними ЗМІ у таких напрямках:

- громадянські репортери матимуть більше інструментів для повідомлення новин за рахунок зростання кількості мобільних додатків, які розроблятимуть самі громадяни, щоб інформувати інших. Додатки дозволять громадянам ділитись новинами один з одним у реальному часі в організованому мультимедійному середовищі, комбінувати текст, фото, відео. Редактори ЗМІ будуть моніторити ці додатки, перевіряти інформацію щодо дотримання журналістських стандартів та будуватимуть свої матеріали навколо цих новин;

- покращиться співпраця між громадянськими журналістськими платформами і традиційними медіа, що забезпечить швидкий потік інформації і збільшить довіру до громадянських журналістів [102].

На важливість ролі Інтернету як нового засобу комунікації звертає увагу Ден Гілмор, який у книзі «Ми, медіа: журналістика від пересічних людей для пересічних людей» зазначає, що за останні 150 років існувало два чіткі засоби спілкування: один – багатьом (книги, газети, радіо та телебачення) і один на один (листи, телеграф і телефон). Інтернет вперше дає змогу комунікації від багатьох – багатьом. Висвітлення важливих подій непрофесійними журналістами – це лише один аспект змін, що відбуваються, зазначає Гілмор, особливо важливо те, що у людей з'являється можливість висловитись, люди, які в минулому називались аудиторією, стають учасниками процесу виробництва інформації [226].

Фундаментальний і всебічний аналіз Інтернету, його вплив на соціальні, культурні і політичні інститути, соціальну комунікацію здійснив М. Кастельс, який у своїй праці «Галактика Інтернет» називає Інтернет унікальним «комунікаційним медіумом», який уможливив «спілкування багатьох людей з багатьма людьми у будь-який часовий момент у глобальних масштабах» [222].

Проаналізувавши праці зарубіжних та вітчизняних дослідників у сфері нових медіа, громадянської журналістики можна дійти висновку:

- започаткування Інтернету як засобу комунікації дало можливість переходу від мовних до мережових форм електронних медіа;
- нові медіа, поєднуючи переваги міжособистісних медіа з перевагами мас-медіа, доповнюють їх новими можливостями, які не були властиві ні першими, ні другим;
- індивідуалізовані повідомлення можуть одночасно бути доставлені необмеженій кількості людей;
- кожний учасник комунікативного процесу бере на себе частину контролю над контентом;
- у процесі створення, обробки й поширення інформації беруть участь не лише професійні журналісти, а й звичайні користувачі, які не мають журналістської освіти.

Нові медіа знаходяться між масовою комунікацією (оскільки працюють на базі технологій Інтернету) та діалогічною приватною комунікацією (оскільки процес комунікації може бути конкретно/адресно спрямований до визначеної кількості учасників). Тому можна говорити не просто про діалогічність нових медіа, а про їх діалогічно-масовий характер. І, оскільки нові медіа на сьогодні є одним із головних чинників трансформації соціальної реальності, вони використовують форму діалогу або полілогу, проте за характером впливу вони ближчі до масової комунікації, а не діалогічної [135].

Очевидною перевагою нових медіа в порівнянні з традиційними ЗМІ є відсутність посередників, що відіграє особливу роль у процесі політичної комунікації – представники політичної еліти отримують можливість прямого доступу до електорату, а населення до влади – без втручання засобів масової комунікації з метою маніпулятивного впливу. При використанні традиційних засобів масової інформації їх зміст створювався соціальними інститутами для великих груп громадян і поширювався тільки по специфічним каналам, що

належали приватним особам або державним ЗМІ. Однак сьогодні всі канали передачі інформації стали загальнодоступними завдяки появі нових медіа. Таким чином, на сьогоднішній день стирається межа між творцем і споживачем повідомлення. Проте, політична спрямованість нових медіа стає великою проблемою, оскільки будь-яка інновація змушує різні групи, які ведуть боротьбу за владу, використовувати їх саме з цією метою, а не заради суспільного інтересу. Події, як правило, відбуваються не самі по собі, а їх цілеспрямовано для подальшої публікації ініціюють політичні діячі, а реальні події стають інструментом. Отже, на сьогоднішній день взаємозв'язок між новими медіа та політикою виникає тому, що засоби масової інформації залежать від політичної інформації, а політики безпосередньо залежать від медіа. При цьому політика фактично потребує сучасних комунікаційних технологій як засобу доступу до громадськості, а засоби масової інформації потребують політичного життя, від якого і отримують політичну інформацію [54, с. 93].

Вважається, що такі критерії як незалежність, інтерактивність, мультимедійність, добровільність лежать в основі громадянської журналістики як сегмента «нових медіа», що власне і відрізняє їх від традиційних ЗМІ.

«Нові медіа» (англ. new media) – термін, який застосовують щодо інтерактивних електронних видань і нових форм комунікації виробників контенту зі споживачами, що відрізняє їх від традиційних медіа, таких як: традиційне ТБ, радіо, газети і журнали. Цим терміном позначають процес розвитку цифрових, мережевих технологій та комунікацій у медійній галузі. Із новими медіа пов'язані такі явища як конвергенція, віртуалізація, мультимедіа, створення нових форм управління знаннями та організації знання [64, с.70].

Слід зазначити, що дослідники у сфері нових медіа, їх основною рисою вважають саме інтерактивність.

Елвін Тофлер у праці «Метаморфози влади» зауважував, що новим медіа притаманні такі основні риси: інтерактивність, мобільність, зворотність, можливість взаємозв'язку, повсюдність і глобалізація. Приводячи приклад інтерактивності, дослідник зазначає, що даючи можливість телеглядачам не просто дивитись на екран, а якимось чином використовувати зображення, інтерактивність зможе коли-небудь істотно впливати на хід політичних кампаній і вибір кандидатів. Інтерактивні ЗМІ зроблять можливим набагато досконаліші опитування громадської думки, ніж це було раніше, завдяки тому, що це будуть не відповіді на ті питання, які допускають тільки «так» або «ні», а відповіді на питання, що дозволяють респонденту зробити вибір серед багатьох можливостей [192, с. 446].

На сьогодні можна з впевненістю констатувати, що передбачуваний Елвіном Тофлером подальший розвиток інтерактивних ЗМІ буде суттєво впливати на життєдіяльність суспільства, знайшов своє підтвердження.

Нові медіа – це інтерактивне ТБ, інтернет-медіа, соціальні мережі – Twitter, Facebook, V Kontakte, де матеріали подекуди яскравіші і гостріші від журналістських текстів. До того ж, рейтинг найпопулярніших матеріалів дає змогу коригувати інформаційну політику агентства новин. Розвиток Інтернету сприяв розквіту блогів і соціальних мереж. З'явилися культурні феномени на зразок відеосервісу YouTube, де кожен може створити свій відеоканал з будь-якої тематики, не прив'язаний до ефірної мережі, і тому вільний від тиску рекламодавців. Стрічку YouTube формує не автократ-редактор, а рядові користувачі мережі, що виставляють новинам рейтингову оцінку. Мас-медіа без редакторів, мас-медіа, які формують користувачі, – це інтерактивність у сучасному розумінні. «Інтерактивність нових медіа надає традиційному споживачеві медіа безмежні можливості вибору. Але одночасно з цим користувач онлайнових медіа стає частково редактором, почасти навіть творцем нових медіапродуктів. У його особі поєднуються і споживач, і виробник, інтегруються різні ролі й функції, до цього розділені» [64].

Сьогодні поняття нових медіа нерідко ототожнюється з діяльністю соціальних мереж (Facebook, Livejournal, Twitter, YouTube), які можуть використовуватися не лише для розваг, але й для професійного розвитку, спілкування, отримання новин та обміну інформацією. Незважаючи на популярність соціальних мереж, швидше за все вони не будуть самодостатніми засобами громадського впливу [86, с.30].

Інтерактивність (від англ. interactive – взаємодіючий) – 1) здатність користувача впливати на систему зв'язку, а також спілкуватися з іншими користувачами за допомогою цієї системи; а також здатність системи до комунікації зі споживачами; 2) ступінь взаємодії між об'єктами, діалогічності комунікації. Інтерактивні відносини найвиразніше виявляються в мобільному зв'язку, інтернет-виданнях, соціальних мережах, де учасники комунікації мають змогу координувати та контролювати взаємини, підвищувати їх ефективність [125, с.353].

Л. Манович, відносно поняття інтерактивності та інтерактивні медіа зазначив, що використовуючи поняття «інтерактивні медіа» виключно до комп'ютерної інформації, існує небезпека, що ми будемо інтерпретувати «взаємодію» буквально, прирівнюючи фізичну взаємодію між користувачем і медіа-об'єктом (натискання кнопки, вибір посилання, переміщення об'єкта) завдяки психологічній взаємодії. Психологічні процеси наповнення, формування гіпотез, ідентифікації, які необхідні для нас, щоб зрозуміти будь-який текст або зображення, помилково ототожнюється з об'єктивно існуючою структурою інтерактивних посилань» [231, с. 71-72].

Досліджуючи співвідношення традиційних ЗМІ та нових медіа, М.Ю. Наумова зазначає, що «не слід ототожнювати нові медіа суто зі Всесвітньою мережею, комп'ютерами, новітніми технологіями й інтерактивністю. Із часом те ж цифрове телебачення й онлайн-видання почали вважати традиційними (якщо в когось взагалі була спокуса мати їх за нові медіа бодай на початку їхнього становлення), а конвергенція як зближення, злиття різних аспектів

медіа й мультимедійні редакції утвердилися як звичний, невід’ємний атрибут нинішньої журналістики [122, с. 90].

Такої ж позиції дотримується й Г.М. Красноступ, який зазначає, що: «Інтерактивне спілкування з користувачами не є обов’язковою умовою для визнання нових послуг зв’язку в якості засобу масової інформації або пов’язаною із засобами масової інформації діяльності. На базовому рівні такі відносини можуть приймати форму власного вияву бажання частини комунікаційного простору реагувати публічно на зауваження користувачів і брати участь в електронному спілкуванні. Існує інша форма таких взаємовідносин, у тому числі використання контенту» [86, с. 30].

В. Кросбі у статті «Що таке нові медіа» стверджує, що медіа – не є технологією, а є середовищем, яке характеризується такими параметрами:

1. Моделлю комунікації (один – одному, один – багатьом, від багатьох – багатьом);
2. Взаємодія контенту і адресата (індивідуалізований, масовий, кастомізований).

В. Кросбі виділяє всього три інформаційно-комунікативні сфери:

- старі медіа, де були відсутні будь-які технології, відповідно контроль над розповсюдженням інформації був індивідуалізований для кожного учасника комунікації;

- мас-медіа – поява технологій (друк, електронні аудіовізуальні технології), основна комунікативна модель – один – багатьом, при якій одна й та сама інформація (контент) розповсюджується на всіх членів суспільства, таким чином контент не може бути індивідуалізований, контроль над розповсюдженням інформації належить крупним корпораціям;

- нові медіа – використання інтерактивних технологій, основна модель комунікації – від багатьох – багатьом, контроль за розповсюдженням інформації належить усім учасникам комунікації, а контент адаптується під індивідуальні потреби користувачів [242].

На формування сучасної концепції журналістської діяльності суттєво впливає трансформація медіаіндустрії та медіапростору, зумовлена появою нових комунікативних каналів, технологій та поширенням інтернет-ЗМІ, персоніфікованого контенту, цифрової мови та інших явищ інформаційного суспільства. Наведені фактори змінюють традиційну систему ЗМІ, впливаючи на її складові компоненти, та створюють мультимедійне конвергентне середовище [133, с. 113].

Слід зазначити, що як серед зарубіжних, так і серед українських дослідників у сфері Інтернет-ЗМІ, існує протилежна думка відносно того, що медіа не є технологією, а є середовищем, яку висловив В. Кросбі.

Один із найбільш визнаних американських дослідників нових медіа і блогосфери Д. Рашкофф у своїх роздумах щодо суті трансформацій, спричинених інформаційними технологіями, підсумовує: ми спостерігаємо перехід до «суспільства авторів» [236]. Журналістика, як і суспільство загалом, є заручницею новітніх технологій, які з'являються настільки швидко, що ми навіть не усвідомлюємо, що з ними робити й як їх інтегрувати у виробничий процес. Віртуальні автори, якими нині за різними статистичними даними є чверть світового населення, формують нову свідомість і нові інформаційні пріоритети через продукування й обмін інформаційними потоками. Вони разом описують людську цивілізацію в реальному часі, а бачення кожного з них є вагомою часткою історії. І це, на думку, Д. Рашкоффа, є визначальною ознакою «суспільства авторів» і нових медіа. Комунікація з використанням миттєвих текстових повідомлень, записів Twitter чи MySpace дає змогу кожному членові нового суспільства бути завжди на зв'язку і завжди онлайн [35, с. 50-61].

Інформаційно-комунікаційними інструментами контролю громадян щодо підзвітності, фінансової прозорості влади, можуть бути: блогосфера, громадянська журналістика, соціальні мережі, журналістика громад, публічні заходи (відкриті зустрічі та обговорення, засідання), офіційні сайти, ЗМІК, приватні теле- і радіоканали, суспільне мовлення, і т. ін. Одним із найбільш

ефективних інструментів підзвітності влади має бути Суспільне мовлення України (UA : ПЕРШИЙ, Українське Радіо, обласні телерадіокомпанії) з огляду на його основну місію [38, с. 60].

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх застосування в засобах масової інформації призводять до істотних змін у медійній екосистемі, розуміння якої в широкому значенні охоплює всіх дійових осіб та чинники, взаємодія яких дозволяє медіа функціонувати та виконувати свою роль у суспільстві. Вона дозволяє поширювати контент у великих масштабах новими способами, нерідко зі значно меншими витратами та невисокими вимогами технічного та професійного характеру. До нових ознак належать безпрецедентні рівні взаємодії та залучення користувачів, пропонуючи нові можливості для демократичного громадянства. Нові програми також сприяють участі користувачів у процесі творення, поширення інформації й контенту, розмиваючи межу між публічним та приватним спілкуванням. Властива медіа редакційна практика урізноманітнюється, приймаючи нові методики, процедури та кінцеві результати [241].

Поява мережі Інтернет обумовила формування нового типу засобів масової комунікації, які поєднали в собі риси традиційних ЗМІ та новітніх комунікаційних ресурсів.

Новітні ЗМІ – категорія, яка у наукових дослідженнях активно використовується для позначення форм обміну інформацією, які відрізняються від офіційних ЗМІ незалежністю, відкритістю, масовістю та, найголовніше, використанням мережі Інтернет.

Категорія «новітні ЗМІ» є відносно умовною, оскільки динамічність технологічного розвитку обумовлюють появу нових форм комунікації, які швидко поширюються серед користувачів, тим самим позбавляючи статусу «новизни» попередні форми медіаресурсів.

Інтернет-журналістика та новітні ЗМІ не є тотожними категоріями, оскільки перша є складовою другої.

Інтернет-журналістика поєднує в собі:

- традиційні ЗМІ, які з розвитком мережі поряд з первинною формою свого існування (друковані ЗМІ, телебачення) започаткували офіційні веб-сайти;

- Інтернет-видання, які за ознаками є тотожними традиційним ЗМІ та діяльність яких забезпечують професійні журналісти;

- громадянська журналістика – новий напрям, сформований в інформаційному сегменті користувачами мережі, діяльність яких не пов'язана з професійними ЗМІ.

Новітніми інформаційними ресурсами слід визначити соціальні мережі, які з однієї сторони є джерелом різнопланової інформації, в тому числі й про певні події, які можуть мати соціальне, політичне значення, з іншої – виходячи з мети заснування – мають приватний характер, який реалізується в публічному просторі. Разом з тим, аналіз соціальної активності в соціальних мережах свідчить, що вони все більше використовуються для публічного доведення, обговорення інформації. Сьогодні офіційні сторінки в соціальних мережах мають органи державної влади, публічні діячі, офіційні ЗМІ, що обумовлює можливість їх віднесення до новітніх медіа залежно від суб'єкта створення, мети та змісту.

У зв'язку з зазначеним, можна запропонувати два підходи до визначення розуміння новітніх медіа: вузький – який охоплює діяльність офіційних ЗМІ та Інтернет-видань у мережі; широкий – об'єднує всі засоби комунікації, які функціонують у мережі Інтернет та сприяють реалізації права на інформацію, її отримання та поширення та включають як веб-сторінки офіційних ЗМІ, так і сторінки в соціальних мережах, на яких поширюється соціально важлива, корисна інформація, блоги, веб-сайти тощо.

2.2. Громадянська журналістика – приватно-публічний простір для реалізації права на інформацію

На сьогодні не викликає сумніву теза про те, що ЗМІ є важливим фактором суспільного розвитку, а кількість доступних каналів масової інформації, наявність або відсутність можливості безперешкодно отримувати і передавати інформацію, законодавчо закріплена і реалізована можливість висловлювати думки через традиційні ЗМІ (друковані ЗМІ, радіо, телебачення), а також з використанням Інтернет-ресурсу певною мірою свідчать про стан, спрямованість і динаміку суспільного розвитку, а відтак можна говорити про те, що ефективно діючі незалежні ЗМІ відіграють важливу роль у становленні та розвитку громадянського суспільства.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій останніх десятиліть вносить принципові зміни в усі сфери життя, пов'язані з масовою комунікацією: зростає кількість і видова різноманітність медіа, ускладнюється їх функціонал (інструменти і можливості: різномовні варіанти сайту, рейтингування авторів і контенту, голосування, форуми, інтеграція із соціальними мережами, фотогалереї тощо); зростає інтерактивність, тобто включеність користувачів у створення, трансляцію та трансформацію контенту [139, С.31].

Всесвітня мережа Інтернет не лише відкрила можливості для швидкого пошуку та доступності інформації, а й забезпечила широке залучення користувачів до створення й поширення інформації. Поряд з переміщенням традиційних ЗМІ на платформу мережі Інтернет, сформувалися нові інформаційні ресурси, незалежні від офіційних ЗМІ, творцями яких виступили користувачі мережі, в переважній більшості не пов'язані з професійною журналістикою. Нові медіа завдяки їх незалежності, наближеності до користувачів, відсутності наявного контролю зі сторони редакції, засновників, що властиво офіційним ЗМІ, отримали високий відсоток користувачів, які, у свою чергу, отримали можливість вільно

долучатись до обговорення актуальних тем, висловлювати свою позицію. До активної інформаційної діяльності в мережі долучаються як професійні журналісти, які виступають незалежно від офіційних ЗМІ, так і пересічні користувачі, сформувавши новий напрям діяльності – громадянську журналістику.

В умовах сьогодення громадянська журналістика стала потужним інформаційним ресурсом, який спрямовано на реалізацію конституційного права громадян на інформацію.

Питання визначення місця й ролі громадянської журналістики є дискусійними в сучасній науковій доктрині. Громадянська журналістика є предметом дослідження фахівців у сфері соціальних комунікацій, політології, соціології, юриспруденції. Такий міжгалузевий підхід обумовлено, в першу чергу, впливовістю громадянської журналістики на формування суспільної думки, а також її багатоаспектністю, оскільки розглядається і як засіб комунікації, і як публічний простір для обговорення соціально важливих питань, і як інструментарій впливу на суспільство в цілому, та його окремі інститути. Попри увагу до визначення сутності та місця громадянської журналістики в системі традиційних ЗМІ, залишаються недостатньо розкритими правові аспекти функціонування новітніх медіа, їх впливу на реалізацію права на інформацію. Зазначене обумовлює визначення мети дослідження щодо розкриття правових засад реалізації права на інформацію через інститут громадянської журналістики.

В умовах сучасного технічного розвитку поряд з питанням доступності інформації постає ще одне, не менш важливе питання, про її достовірність та об'єктивність. Можливість кожного висловити власні думки, позиції в мережі Інтернет з однієї сторони надає широкій простір для спілкування, звернення уваги на актуальні проблеми в суспільстві і державі, з іншої – викликає ризики щодо можливості введення в оману користувачів такої інформації у зв'язку з її масовістю та відсутністю ефективних механізмів перевірки.

Слід зазначити, що серед науковців, представників соціальних комунікацій на концептуальному рівні не визначено єдиного підходу до поняття громадянської журналістики.

Досліджуючи питання особливостей Інтернет-комунікації як нового явища сучасного суспільства, Н.І. Білан зазначає, що поява глобальної мережі Інтернет є новим етапом розвитку людства, що характеризується домінуючою цінністю інформації, новою соціальною диференціацією за принципом «наближеності до знання», симбіозом соціальної організації з інформаційними технологіями. Як особливий вид соціального спілкування, масова комунікація через мережу Інтернет здійснюється в масштабах усього суспільства і є найважливішою умовою суспільного розвитку [7, с. 51].

О. Гресько визначає громадянську журналістику як діяльність людей, які активно збирають, аналізують, обробляють і поширюють інформацію без відповідної професійної журналістської підготовки. Місія громадянської журналістики, зазначає дослідниця, полягає в наданні актуальної, достовірної, незалежної, правдивої та різнобічної інформації самими громадянами, які не мають журналістської освіти, але мають право брати участь у журналістській діяльності як представники демократичного суспільства [37, с. 76].

І. Ю. Тонкіх пов'язує громадянську журналістику з процесом збирання, створення і поширення інформації, у якому беруть участь громадяни, які не мають професійної журналістської освіти й підготовки [190, с. 125].

Аналізуючи різні наукові підходи до розуміння сутності громадянської журналістики А. Ширінкіна зазначає, що основною характеристикою громадянської журналістики стає оперативність (частіше за все людина є свідком події і дає власний коментар ситуації); мета матеріалу – спонукати до дискусії з поставленої проблеми, викликати активну реакцію суспільства. Відмінності в розумінні вченими категорії «громадянська журналістика» виявляються у визначенні автора матеріалів громадянської журналістики: перша група вчених стверджує, що авторами можуть бути тільки професійні

журналісти; друга – вважає, що автором матеріалів може бути будь-яка людина незалежно від її професійної приналежності, яка володіє активною громадянською позицією. Об'єднує думки вчених розуміння громадянської журналістики як творчої діяльності, яка спрямована на формування громадянської позиції та заклику до спільних рішень соціально важливих проблем [209, с. 56].

Ідея громадянської журналістики полягає в тому, щоб люди без професійної підготовки журналістики могли використовувати інструменти сучасні технології та глобальне розповсюдження Інтернету для створення, розширення чи перевірки фактів засобів масової інформації самостійно чи у співпраці з іншими [219].

Саме громадянська журналістика найбільшою мірою реалізує комунікативну функцію ЗМІ, припускаючи професійну діяльність, орієнтовану на діалогічну комунікацію, а також забезпечення громадського діалогу, або, краще сказати, полілогу. Вона виходить з переконання, що ЗМІ здатні і повинні впливати на суспільне життя і сприяти просуванню демократії, залучаючи до обговорення різних проблем широке коло громадян [72, с.15-20].

Різні підходи до визначення громадянської журналістики зводяться переважно до виділення спеціального її суб'єкта – осіб, які не мають відношення до професійних ЗМІ. Залучення до створення та поширення інформаційних повідомлень користувачів мережі Інтернет з часом проявило як позитивні, так і негативні моменти такої діяльності.

До переваг громадянської журналістики слід віднести:

активне залучення широкого кола суб'єктів до обговорення актуальних для суспільства, економіки, країни питань.

Як приклад, «Хайвей» – перший в Україні портал громадянської журналістики, який існує з 2005 року, об'єднує більш 18 000 журналістів в 372 містах України. Як зазначено «На порталі ви можете відточувати вашу журналістську майстерність. Щодня «Хайвей» відвідує понад 1500 осіб. Чим

цікавіше і якісніше буде ваш матеріал, тим більшою буде його читацька аудиторія. Якщо опублікований вами матеріал стосується важливих тем, ви отримаєте коментарі і рецензії. Тому подбайте про те, щоб ваша стаття була якісною і цікавою [159];

надання широкого розголосу питанням, які не висвітлюються в офіційних ЗМІ через складність їх вирішення, редакційний цензор;

висвітлення інформації «так як вона є», що дозволяє доводити до широкого загалу важливі дані, які можуть бути не лише суспільно корисними, а й попереджати про певні небезпеки, ризики тощо;

оперативність доведення інформації, а також реакції на неї зі сторони читачів;

формування тематичного поля для проведення журналістських розслідувань представниками офіційних ЗМІ. Як свідчать численні публікації, інформація, розміщена в мережі блогерами, представниками нових медіа, використовується представниками ЗМІ для підготовки власних матеріалів. Зручність полягає в тому, що досліджуючи коментарі, перегляди публікацій, можна одночасно побачити реакцію на такі матеріали, рівень зацікавленості інформацією та доцільність її подальшого опрацювання. Сьогодні можна спостерігати доволі плідну співпрацю офіційних Інтернет-видань, компаній з представниками новітніх інформаційних ресурсів, яка проявляється в тому, що на веб-сайтах створюються вкладки для блогерів [93].

Однак при такій співпраці постає питання щодо розмежування відповідальності за якість публікацій, оскільки не варто виключати випадки, коли блогери наводять інформацію, що не в повному обсязі відповідає дійсності або призводить до порушення прав та інтересів інших осіб. Надаючи можливість всім бажаючим блогерам розміщувати власні матеріали, власники веб-сайтів повинні визначати умови таких публікацій, оскільки у випадку порушення прав та інтересів можуть нести відповідальність. Як приклад, в Рішенні Оболонського районного суду

13.03.2019 р. про визнання інформації недостовірною, її спростування зазначено, оскільки веб-сторінка є складовою частиною веб-сайту, власник веб-сайту також є відповідним власником певної веб-сторінки та вправі видалити та розмістити спростування. У той же час, відповідач не довів, що інформація на сайті в розділі блоги розміщена саме певною фізичною особою блогером, не ідентифікувавши таку особу, не забезпечивши інформування належним чином про особу блогера на сайті, відтак не довів, що дана недостовірна інформація поширена не безпосередньо ним, а саме іншою фізичною особою блогером. Якщо доступ до сайту є вільним, належним відповідачем є власник веб-сайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації [178].

Поряд з позитивними, сильними сторонами громадянської журналістики, є й інша сторона, яка несе певні ризики, зокрема:

недостовірність інформації – оскільки масові інформаційні потоки не підлягають ретельній перевірці, непоодинокими є випадки поширення інформації, яка не ґрунтується на фактах, дослідженнях, або просто є фейковою;

поширення інформації, яка може призводити до дестабілізації суспільства, розпалення конфліктів, паніки.

Існує точка зору, що громадянська журналістика здійснює швидше негативний, ніж позитивний вплив на поняття журналістики, через те, що необґрунтовані думка та чутки видають за факт, що підриває репутацію журналістів. Інтернету також не вистачає стриманості. Громадянські журналісти можуть порушувати етичні стандарти. Існує також плутанина щодо того, кого називати журналістом, коли будь-хто може публікувати статті. Громадянські журналісти не дотримуються традиційних новинних та інформаційних цінностей. Крім того, є тенденція до плагіату в частині змісту громадянської журналістики. Цивільні журналісти схильні зосереджуватися тільки на одній стороні питання, що робить публікацію незбалансованою. У

деяких випадках можна зустріти в діяльності громадянських журналістів порушення етичних, професійних і навіть юридичних стандартів через незнання або навмисно зі злим умислом [245].

I. Гайванович зазначає, що громадянська журналістика має свої переваги й недоліки. Серед переваг – те, що вона дуже щира, безпосередня. Люди пишуть не тому, що їм поставили якесь редакційне завдання, не тому, що їм пояснили формат, в якому працює редакція, а просто тому, що їм важлива та чи інша тема і вони хочуть поділитися інформацією з іншими. Недоліки громадянської журналістики в тому, що це люди, які не навчені професійно працювати з інформацією, вони не навчені перевіряти джерела, глибоко аналізувати інформацію. Тому часом тексти трапляються досить сумбурні, їх може бути складно читати, сприймати [28].

Громадянська журналістика має дещо суперечливий характер і не всі впевнені в її перевагах. Тоді як громадянська журналістика активно намагається заохочувати участь, організації новин підтримують високий ступінь контролю, встановлюючи порядок денний, вибір учасників та модераторів розмов. Деякі вважають, що громадянська журналістика часто занадто широка, зосереджуючись на великих проблемах, таких як злочинність та політика, і не дуже чутлива до повсякденних потреб аудиторії. І все-таки сутність, з якої виходить громадянська журналістика – є діалог і розмова [237].

Питання щодо віднесення громадянської журналістики до традиційних засобів масової інформації та визначення її місця не отримали однозначного вирішення в науковій доктрині. Основне питання постає в площині законодавчого визначення статусу новітніх ЗМІ.

Особливість сучасних інформаційних медіа, яка відрізняє їх від «традиційних» засобів масової інформації полягає в такому:

по-перше, відсутність правового регулювання. На відміну від журналістів, діячів телебачення і радіомовлення, правовий статус яких визначено у спеціальних нормативно-правових актах, діяльність

громадянських журналістів, блогерів не отримала спеціального правового регулювання. Питання щодо доцільності законодавчого закріплення їх статусу викликає чимало дискусій, оскільки, з однієї сторони, дозволить визначити офіційні рамки поведінки, окреслити права та обов'язки, з іншої – встановити певні обмеження;

по-друге, правовий статус учасників таких відносин. На відміну від професійних ЗМІ, представниками громадянської журналістики виступає широке коло авторів, які є професіоналами в різних галузях. Не є виключенням випадки, коли блоги, інформаційні сайти ведуть професійні журналісти, які за таких умов виступають від власного імені, а не як представники певного ЗМІ;

по-третє, менше обмежень, більше свободи щодо вираження власної позиції на будь-які теми та з будь-яких питань, з однієї сторони, та обмеженість можливостей щодо збору інформації, відсутність гарантій, наданих офіційним представникам ЗМІ, з другої сторони. Це не є свідченням абсолютної свободи громадянських журналістів, оскільки на них поширюються загальні вимоги щодо дотримання прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, заборони щодо поширення інформації, встановлені на законодавчому рівні, обов'язки щодо нерозголошення комерційної таємниці, інформації з обмеженим доступом;

по-четверте, більш активне залучення громадськості до обговорення, дискусії. Саме громадянські засоби інформації є публічною площадкою, на якій висловлюються дуки з гострих питань, відкрито виражають погляди на різні події в суспільстві та країні. Незалежність таких ресурсів за певних умов може сприяти підвищеному рівню довіри користувачів. А вузька тематика окремих ресурсів сприяє залученню фахівців за інтересами, а також широкої аудиторії, яка зацікавлена в тій чи іншій тематиці;

по-п'яте, попри відкритість і переваги, сучасна форма Інтернет-комунікацій має свої ризики та небезпеки. Враховуючи відсутність контролю

за контентом, який поширюється на приватних сайтах та блогах, завжди під питанням достовірність такої інформації.

Разом з тим, попри сумнівність щодо достовірності, інформація із соціальних мереж все частіше використовується ЗМІ. Інститутом масової інформації розроблено рекомендації «Соцмережі: нові правила використання в журналістських матеріалах» та зазначено, що соцмережі є новітніми технологіями, ще одним каналом комунікації в сучасному світі. Якщо вміти з ними професійно працювати, а не репостити все підряд у стрічку новин – соцмережі можуть працювати навіть оперативніше та надійніше ніж такий традиційний засіб комунікації, як телефон [185].

Серед основних функцій громадянської журналістики можна виділити такі: – аналізувати інформацію крізь призму власного бачення та інтересів – ділитися інформацією про побачене й почуте за допомогою доступних форм зв'язку та передачі даних; – забезпечувати право на інформацію, вільний обмін думками й намірами в межах чинного законодавства країни; – коментувати події, явища, процеси з огляду на власне бачення та інтереси; – контролювати владу та інших громадян за допомогою інформування й висвітлення незаконних дій; – надавати відчуття та можливість приналежності до відкритого інформаційного суспільства; – покращувати політичну культуру й обізнаність щодо правових питань; – створювати умови та можливості для реалізації творчого потенціалу в контексті подій сьогодення; – формувати громадянську позицію кожного окремо та взагалі з актуальних суспільно-політичних питань [37].

Сенс громадянської журналістики в наданні незалежної, достовірної, точної, різноманітної й важливої інформації відповідно до принципів демократії. Причому явна перевага в тому, що такі джерела вже точно спрямовані виключно на інтереси читача, через брак комерційного інтересу.

Серед принципів громадянської журналістики можна виділити:

думати про людей, в першу чергу, як про громадян, перш ніж ти подумаєш про них як про споживачів «продукту»;

формулювати проблему в загальнозрозумілими термінами (не в експертних, не в інституційних, не в ідеологічних). Роби все можливе, використовуй все, що в тебе є, щоб дізнатися, як громадяни хочуть обговорити цю ситуацію;

пам'ятати, що важливе і пріоритетне завдання новинної організації в демократичному суспільстві – допомагати створювати публічний простір, у буквальному і фігуральному сенсі. У цьому просторі співтовариство (суспільство) могло б поліпшити своє розуміння найважливіших подій і вирішити, яким шляхом ВОНО хоче йти. Це ще один шлях, де журналіст може допомогти громадському життю розвиватися, крім підвищення якості своєї репортерської роботи;

подавати новини, історії з «громадянської» точки зору. Це означає, що необхідно пам'ятати про одне питання, яке має бути поставлене: «Що ми разом можемо зробити щодо цього?». Іноді журналісти ставлять собі читацькі питання: «Що я можу зробити в відношенні цього» або «Як це вплине на мене?». Це добре, але недостатньо. Нам потрібно задавати інше запитання, яке по-справжньому розбудить читачів, слухачів і глядачів. Питання про колективні зусилля – малих і великих асоціаціях, які формуються або вже існують – а не тільки «що уряд повинен робити» [212].

Громадянська журналістика як альтернатива професійній журналістиці сформувалась у різних країнах. Враховуючи, що залученими до створення новітніх медіа виявились як професійні журналісти, так і звичайні громадяни, фактично сформовано три напрями їх діяльності:

по-перше, це діяльність професійних журналістів поза межами ЗМІ;

по-друге, це діяльність користувачів мережі Інтернет щодо створення інформаційного контенту, ведення власних інформаційних блогів, сайтів;

по-третє, співпраця професійних та громадянських журналістів.

Залучення читачів до участі в обговоренні актуальних питань та публікацій для ЗМІ є не лише можливістю збільшити їх кількість, а й отримати нові ідеї та теми для подальших досліджень.

Власні інструменти громадянської журналістики пропонують професійні ЗМІ, як наприклад, проєкт «Я-Кореспондент». Він дозволяє користувачам завантажувати власні репортажі. Загалом же щодня на цьому розділі сайту «Кореспондент» з'являється до десятка аматорських матеріалів. Найбільш відвідувані за всю історію існування проєкту репортажі отримували десятки тисяч переглядів. Повідомити щось важливе можна і через сайти телевізійних новинних програм. Наприклад, на сайті Podrobnosti.ua є розділ «повідомити новину». Інформаторам надають можливість завантажити фото або відео, а також обіцяють конфіденційність. У ВВС створений окремий відділ, працівники якого займаються пошуком, відбором та верифікацією цікавого контенту в соціальних медіа. Подібні, але менші відділи існують у всіх провідних виданнях західних країн [12].

ЗМІ, орієнтовані на інтереси громадян, суспільства сформували окремий напрям діяльності в масмедіа, який отримав назву громадська, суспільна, публічна журналістика, внаслідок чого постали питання щодо їх співвідношення з громадянською журналістикою.

Щодо співвідношення термінів «civic journalism» і «citizen journalism», які широко вживаються в зарубіжних дослідженнях з питань масмедіа, слід відзначити, що обидва терміни можуть бути переведені на українською мовою як «громадянська журналістика», однак на практиці це найменування асоціюється зазвичай з другим терміном, а не з першим.

Ед Арноун, професор університету Майамі, зазначає, що у США «citizen journalism» відноситься, в першу чергу, до тих, хто по професії не є журналістом, але у блогах і на особистих сайтах публікує новини (або те, що вони розуміють під новинами). Невеликий відсоток цивільних журналістів співпрацюють з видавничими будинками, які самі вирішують, брати чи не брати на смугу надісланий матеріал. Public/Civic Journalism, в першу чергу, має відношення до професійних журналістів. Центральна ідея – це вдумлива глибока робота по включенню голосів представників суспільства в щоденну

практику ЗМІ. Коли рух починався, на сторінках газет були яскраво представлені особи з влади, еліта, університетські кола, експерти різного роду. Public/Civic Journalism мотивує журналістів вписувати історії не тільки в політичний, але і в громадський, звичайний контекст, показувати, як та чи інша подія позначиться на житті конкретної спільноти [213].

Ш. Боумен, К. Уїлліс у книзі «Ми-медіа: як аудиторії формують майбутнє новин та інформації» зазначають, що громадянську журналістику не слід плутати з суспільною журналістикою чи громадянською журналістикою, яку практикують професійні журналісти чи спільна журналістика, яку практикують професійні і непрофесійні журналісти, які працюють разом. Громадянська журналістика – це особлива форма громадянських ЗМІ, а також контент користувачів [10, с. 166].

Civic journalism з'явилася в доінтернетовську епоху і означає професійну журналістику, спрямовану на розвиток громадянської активності читачів і залучення їх у публічне життя; одночасно це пов'язано з участю читачів у реалізації редакційних проєктів.

Citizen journalism, громадянська журналістика, журналістика, яку проводять люди, які не є професійними журналістами, але поширюють інформацію за допомогою веб-сайтів, блогів та соціальних медіа [217].

Ю. Залізник, досліджуючи діяльність громадянської журналістики в США та її перспективи в Україні, зазначає, що громадська журналістика відображає ті факти та тенденції, до яких зазвичай не «опускаються» центральні медіа. У цьому контексті одразу помітна різниця між поняттям громадської журналістики і громадянської журналістики, які в Україні можуть часто вважати за одне й те ж явище дійсності. Концепт громадянської журналістики, яку ще можуть називати публічною, демократичною, партизанською, вуличною журналістикою чи журналістикою участі, ґрунтується на активній ролі громадян, які публічно збирають, повідомляють, аналізують новини й іншу інформацію (http://en.wikipedia.org/wiki/Citizen_journalism). На відміну від громадської

журналістики, творцями якої є професійні, належним чином підготовані журналісти, громадянська журналістика спирається на аматорів від журналістики, які спроможні запропонувати альтернативний підхід до відображення реалій і керуються власною активною позицією на тлі підозри, що традиційні медіа не висвітлюють в повній мірі важливі для певної аудиторії новини (Radsch, Courtney C. *The Revolutions will be Blogged: Cyberactivism and the 4th Estate in Egypt*. Doctoral Dissertation, American University, 2013.) Непрофесійне походження громадянської журналістики наражається на критичні закиди щодо того, що вона є нерегульованою і надто суб'єктивною. Водночас така критика часто походить від мейнстрімних журналістів, для яких громадянські журналісти виявилися чималим викликом – особливо завдяки новим медіа [61, с.489].

Отже, відмінність між громадською та громадянською журналістикою полягає, в першу чергу, у статусі суб'єктів, які є її творцями. Громадська журналістика виступає змішаною формою, оскільки передбачає поєднання діяльності професійних журналістів, ЗМІ та активне залучення громадськості до формування інформаційних матеріалів, з'ясування громадської думки та настроїв. Громадянська журналістика виступає як самостійний інститут, який започаткувався на підґрунті активної діяльності щодо створення та поширення інформації пересічними учасниками інформаційних відносин, не пов'язаних з офіційними ЗМІ.

Громадянська журналістика виступила альтернативою традиційним ЗМІ, завдяки якій на новому концептуальному рівні започатковано обмін інформацією та залучення громадськості до її створення та впливу. Це певний виклик як для самих ЗМІ, так і для державних інституцій, суспільства. Через широкий доступ до інформації необмеженого кола осіб, можливість висвітлювати інформацію під різними кутами робить громадянську журналістику і корисною, і небезпечною. Відсутність ефективних механізмів контролю за інформаційними потоками, належних внутрішніх регуляторів етичної та професійної поведінки створюють

підґрунтя для поширення маніпулятивної інформації, розголошення даних, які можуть завдати шкоди, спонукати до вчинення протиправних дій.

У сучасних умовах громадянська журналістика з приватного інформаційного простору, в якому вона зароджувалась в межах окремих блогів, сайтів, соціальних сторінок стала публічним простором для широкого обговорення актуальних питань соціального, політичного, економічного розвитку, захисту прав та інтересів людини та громадянина.

Щодо співпраці офіційних ЗМІ та громадянської журналістики можливо виділити як позитивні аспекти, так і певні перешкоди такої взаємодії.

Щодо переваг взаємодії, то для офіційних ЗМІ співпраця з громадянськими журналістами дозволила б розширити джерела отримання інформації, завжди бути в курсі подій з певних регіонів або щодо надзвичайних подій, свідками яких стають громадянські журналісти. Попри те, що інформаційні повідомлення громадянських журналістів, блогерів вже не перший рік поспіль виступають джерелами для підготовки повідомлень традиційними ЗМІ, така співпраця здебільшого не має офіційного характеру. На нашу думку, це обумовлено декількома чинниками. По-перше, це різний рівень фахової підготовки інформації професійними і громадянськими журналістами. По-друге, необхідність ретельної перевірки інформації, яку надають громадянські журналісти, оскільки завжди існує ризик законності її отримання, правдивості. По-третє, така взаємодія поставить під питання свободу громадянських журналістів у частині можливості опублікування власних матеріалів самостійно, незалежно від опрацювання матеріалів ЗМІ, яким вони будуть передані. Переваги такої співпраці натомість полягають у такому: можливість громадянських журналістів підвищувати професійний рівень публікацій та пізнання етичних стандартів професійної діяльності журналіста; проведення журналістських розслідувань за матеріалами, наданими громадянськими журналістами, оскільки у представників ЗМІ завдяки визначеним правовим засадам їх діяльності для цього є набагато

більше можливостей; ефективніше та швидше реагування та можливі порушення прав та інтересів громадян, а також попередження їх порушення.

Слід відзначити, що при дослідженні діяльності громадянських журналістів постає питання щодо поєднання їх статусу зі статусом активістів. Оскільки громадянські журналісти поширюють інформацію безпосередньо з «місця подій» або акцентують увагу на «гострих» питаннях, пов'язаних з діяльністю чи бездіяльністю державних інституцій, бізнесу, порушення прав та інтересів учасників різних суспільних відносин, вони фактично виступають і як журналісти, і як громадські активісти.

Таке поєднання має як переваги, так і несе певні ризики для формування іміджу громадянської журналістики.

Відсутність належного правового регулювання правового статусу громадських активістів також загострює питання щодо меж їх поведінки, прав та обов'язків, захисту їх прав. Громадянська журналістика виступає для них як важливий засіб привернути увагу до актуальних проблем.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. Розвиток інформаційної мережі Інтернет суттєво вплинув на усвідомлення та реалізацію права на інформацію. Можливість бути не лише споживачем інформаційного продукту, а й його творцем обумовила залучення всіх зацікавлених, бажаючих користувачів до активної інформаційної діяльності. Започаткування блогів, персональних сайтів розширило можливості вільного висловлення власних позицій, обговорення різних тем: від приватного характеру до публічних подій.

Основна відмінність між громадянською та громадською журналістикою полягає в тому, що громадська журналістика є формою залучення читачів, користувачів до обговорення певних питань, журналістських публікацій з метою визначення суспільних настроїв, позиції щодо порушених питань та подальшого визначення тематичного вектору роботи ЗМІ.

Відмінними ознаками громадянської журналістики є:

здійснення особами, які працюють поза межами офіційних засобів масової інформації і переважно не є професійними журналістами;

свобода творчої, журналістської діяльності у висвітленні інформації через відсутність безпосереднього контролю зі сторони редакції, власників, що властиво для офіційних ЗМІ;

орієнтованість на висвітлення громадянської позиції та захист прав людини й громадянина;

відкритість до обміну інформацією та орієнтованість на отримання зворотного зв'язку від читачів; часова, просторова відкритість, відсутність кордонів щодо поширення; швидкість оновлення;

обмеженість щодо можливості проведення журналістських досліджень; відсутність гарантій захисту та здійснення діяльності щодо збору та поширення інформації;

небезпечність через відсутність дієвих механізмів перевірки інформації, яка поширюється

Інститут громадянської журналістики є свідченням активної позиції осіб у реалізації їх права на інформацію, її отримання та вільне поширення.

2.3. Блогери – як представники сучасної громадянської журналістики

З появою та розвитком глобальної інформаційної мережі Інтернет як інформаційно-комунікативного простору суспільства, що дає можливість отримання різноманітної інформації, здійснення відкритого діалогу між виробниками і користувачами інформації, розширюється і кількість інформаційних ресурсів і користувачів.

Поряд з професійними засобами масової інформації в сучасних умовах активними учасниками інформаційних відносин, що виникають в мережі Інтернет, виступають звичайні користувачі, які створюють власні блоги, що за кількістю відвідувачів не поступаються інформаційним сайтам. Розвиток

інформаційного обміну завдяки блогерам обумовив формування блогосфери як складової інформаційного простору.

Ю. Половинчак у роботі «Особливості функціонування української блогосфери» дослідила й узагальнила особливості блогосфери як системи комунікацій в інтернетпросторі та нового етапу функціонування медіа комунікацій, зумовленого технологічними та соціальними змінами [140, с. 99-102].

О. Чекмишев та Л. Ярошенко зазначають, що така важлива складова он-лайн простору як блогосфера у своїй більшості залишається безсистемною й неорганізованою – формально це виглядає як масив розрізнених публікацій і коментарів навздогін якимось подіям, або ж розмірковування з приводу якихось проблем. У зв'язку з чим автори підручника ставлять за мету не тільки активізувати саморегуляцію в блогосфері (яка нині стає необхідністю для всього українського сегменту Інтернет), а й забезпечити координацію блогерської спільноти в усіх областях України та Криму для об'єднання голосів громадянського суспільства в Інтернеті та забезпечення організованого обміну інформацією [205].

Блогосфера (від англ. blogosphere) – комунікативний простір, який формують користувачі блогів; сукупність усіх блогів в мережі Інтернет та зв'язки між ними, що утворюють автори та коментатори [221].

Слід зазначити, що за відносно невеликий проміжок часу свого існування, блогосфера набула популярності в комунікативному просторі як окремий вид діяльності в інтернет-журналістиці, в якій активну роль відіграють не професійні журналісти, які визначають тематику і проблематику видань, а читачі, які визначають за великим рахунком життєдіяльність того чи іншого блогу шляхом відвідувань та коментарів, встановлюючи рейтинг публікації.

Можна говорити про те, що блогосфера в інтернет-журналістиці виступає як особливий інформаційний і соціокультурний простір з певними

технічними, соціальними та іншими характеристиками, в якому активну роль бере аудиторія, шляхом створення і поширення інформації, яка на їх розсуд є важливою. Із зазначеного простежується, що блогосфера містить в собі два основоположних для ЗМІ елементи:

по – перше, це інформація, інтенсивність проходження якої через блоги не поступається інтенсивності проходження інформації в ЗМІ;

по-друге, це аудиторія, спілкування в рамках блогу передбачає широкий тематичний спектр, адже дискусія можлива не тільки з приводу опублікованих матеріалів, а й на інші теми, носить зазвичай регулярний характер, коментаторами у блогах виступають постійні читачі, які визначають життєдіяльність блогу за кількістю відвідувань та коментарів.

Анонімність дописувачів та можливість вільної комунікації з будь-яких питань характеризують цей простір. Демократизм блогосфери має позитивний бік (оперативність, щирість дописувачів і плюралізм думок), але також і негативний бік (поверховість, імпульсивність). І хоча змістовну наповненість блогосфери багато дослідників, та й користувачів, ставлять під сумнів – не можна недооцінити її значення як альтернативного вільного каналу поширення інформації, а також вільну трибуну висловлювання. Процеси соціокультурної трансформації суспільства не можна нині уявити поза розвитком блогосфери; адже саме вона значною мірою ці трансформації підштовхує, зумовлює й забезпечує [112, с.139].

Досліджуючи особливості французької блогосфери, А.А. Сидоров зазначає, що це індустрія спілкування, яка динамічно розвивається, переважно молодих людей від 15 до 25 років, хоча серед блогерів Західної Європи 25% на сьогоднішній день – це пенсіонери, які мають необхідний вільний час для віртуальних послань. Обмеження в цьому середовищі найнезначніші, що дозволяє сучасному блогеру «звільнитися» і творити поза рамками [183, с. 77].

в Україні соціальні мережі та блоги також стрімко набирають суспільну значущість, і це пов'язано:

- зі ставленням громадської думки до традиційної організації суспільного інформування;
- з духовним запитом на притаманну українцям внутрішню щирість у міжособистісних взаєминах, втому від політичного лицемірства;
- з бажанням у дедалі більшої кількості людей до громадянської самореалізації. Мова, передусім, іде про повноцінну можливість концентрувати увагу суспільства на важливих, гострих темах, розширити горизонти комунікації, виходячи за рамки, в яких працюють традиційні ЗМІ;
- з рівнем життя, бажанням особи представити своє життя по-іншому, себе в іншій якості, втекти від реальності. Такі можливості соціальні мережі надають легко [34, с. 176].

За один рік українська блогосфера виросла на 40 %, при цьому кількість Twitter- 24 користувачів збільшилась на 400 %. За даними «Yandex», на теперішній час в Україні нараховується 700 тис. блогів (у 2009 році було тільки 500 тис. блогів). До теперішнього часу багато хто приходить до висновку, що професійна журналістика і блогосфера (яку іноді називають «індивідуальною» або «громадянською» журналістикою) доповнюють одна одну, оскільки переваги однієї заповнюють недоліки іншої, і навпаки [36, с.24].

Слід зазначити, що з урахуванням тематики блогів у наукових дослідженнях виділяють професійні блогосфери.

В. Бондаренко досліджуючи питання бібліотечного обслуговування, зокрема, зазначає, що бібліотечна блогосфера дає змогу оперативного отримання інформації з актуальних питань бібліотечної справи в країні та у світі, відкритого доступу до напрацювань колег (презентацій, тез доповідей, оглядів зарубіжних публікацій), отримання консультації колеги з питання, що цікавить, і навіть пошуку майбутнього місця роботи й роботодавця. Коментарі читачів сприяють кращому розумінню їхніх смаків та інформаційних потреб, фотоматеріали поживляють представлену

інформацію, а посилання на інші сайти та ресурси створюють можливості для глибокого розкриття теми [9].

Таким чином блогосфера виконує декілька основних функцій, серед яких можна виділити:

- інформаційна – є основоположною, оскільки поширення інформації є першочерговою метою створення блогів, які формують блогосферу;
- комунікативна – формування здібностей щодо спілкування в мережі, висловлювання власних позицій та думок, обмін досвідом тощо;
- освітня – залежно від тематики блогів, інформація може сприяти набуттю нових знань, навичок;
- охоронна – інформація може сприяти підвищенню правової обізнаності читачів блогу, стосуватись правових аспектів реалізації та захисту прав громадян, захисту від неправомірних дій фізичних, юридичних осіб, бездіяльності органів державної влади тощо;
- функція соціалізації та громадського контролю – відкритість для широкого загалу та можливість залучення до дискусій сприяє активізації користувачів блогів щодо висловлення власного бачення того чи іншого питання, формування громадської позиції, швидкого реагування на неправомірні дії;
- оціночна – розкриває ставлення суспільства до окремих подій, явищ [94].

Слід відзначити, що попри стрімке поширення популярності блогів, залишаються малодослідженими проблеми правового регулювання блогерської діяльності в Україні, функціонування якої набуває все більшого значення в суспільстві, що, на наш погляд, потребує вдосконалення правових механізмів, які забезпечують свободу масової інформації в державі.

Для того, щоб визначити особливості правового статусу блогерів як представників громадських ЗМІ, слід розкрити сутність самого блогу.

У науковій доктрині, як і серед представників соціокомунікативної сфери, представників ЗМІ не сформовано єдиного підходу щодо визначення

місця блогу, його визнання самостійним видом ЗМІ. Обумовлено це, в тому числі, й відсутністю законодавчого регулювання діяльності блогерів. Попри це обмежувати блогерів у їх правах, повністю заперечувати наявність в діяльності блогерів ознак журналістської діяльності вважається необґрунтованим.

О. Карпенко в науковій роботі «Блогер як медіа особа» зазначає, що все більш вагомим чинником змін розвитку суспільства в цілому, так і кожної людини стають інформаційні технології, підкреслюючи, що одним з найновіших явищ у сфері інформаційних технологій є Web Logs або блоги, тобто онлайнові Інтернет-щоденники [77, с. 135-137].

І. Тонкіх у роботі «Функції блогів на сайтах українських Інтернет-ЗМІ» визначила функції блогів на сайтах українських інтернет-ЗМІ, надала характеристику їх видам, завданням та специфіки, наголосила на важливості функції соціальної організації у контексті розвитку громадської журналістики в Україні [191, с. 341-350].

Як слушно зазначає А. К. Досенко, традиційні ЗМІ, що історично займали певну інформаційну нішу, сьогодні змушені її ділити з блогами і блогерами. Нові засоби масової комунікації в історично короткий термін виявили свій величезний потенціал та пріоритет, тому не випадково стали предметом дослідження багатьох учених із різних країн. Блоги й традиційні ЗМІ, які змушені діяти в одному інформаційному полі, надалі будуть взаємодіяти, взаємодоповнювати один одного, переймати схеми, принципи роботи, щоб удосконалювати свої [49, с. 229].

Блог (англ. blog, від «web log») – мережевий журнал або щоденник подій, який регулярно поповнюється текстами, фото або мультимедійними даними [22].

Блог – це веб-сайт, основний зміст якого регулярно поповнюють записи, зображення або мультимедіа. Записи, відсортовані в зворотньому хронологічному порядку, зазвичай доступні для читання та обговорення широкою аудиторією.

Як зазначають О. В. Чекмишев та Л.А. Ярошенко, блог це особистий щоденник на власному чи на партнерському сайті, або окремий, у тому числі персональний, веб-сайт, основний зміст якого – особисті записи автора, що додаються регулярно у зворотному хронологічному порядку (останній запис зверху) доступний для всіх користувачів зі специфічним інформаційним чи інформаційно-аналітичним жанром, який дає змогу регулярно поширювати в мережі Інтернет та соціальних мережах інформацію, аналітичні чи особистісно-емоційні коментарі, а також коментрі користувачів й зображення або мультимедіа [205].

Слід погодитись з І.Тонкіх, яка зазначає, що блоги – це, мабуть, на сьогодні найбільш популярна і перспективна форма інтерактивного зв'язку, який забезпечується за допомогою різних форм інтерактивності: обмін думками, рейтинги публікацій, оцінки, коментарі, за кількістю яких визначається резонанс публікації. Наявність можливості коментування та постійний зв'язок з аудиторією – одна з обов'язкових умов існування блогу, адже нецікавий блог втрачає відвідувачів і перестає існувати. Тривалість існування блогів у значній мірі залежить від цілей автора та від рівня їх усвідомлення [191].

Основні переваги блогу порівняно з традиційними веб-сайтами, полягають у такому: постійно оновлюваний контент; проста організація інформації в хронологічному порядку; сприйнятливність пошукових систем; підвищення іміджевого складника, створення інструменту маркетингу і PR; отримання додаткового трафіку та зворотного зв'язку; легка взаємодія з користувачем та побудова довірчих відносин із ним; ефективна платформа для створення спільнот; можливість стати авторитетним джерелом; постійно оновлюваний контент [115, с. 899]; можливість отримання високого пасивного доходу; заводити корисні знайомства та висловлюватися публічно на будь-які теми; розширювати коло власних інтересів та покращувати таланти письменника [181, с.110].

Як видно із запропонованих визначень блогу, він розглядається, в першу чергу, як веб-сайт. На відміну від блогу, визначення веб-сайту отримало законодавче закріплення. Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» веб-сайт – це сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об’єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо, пов’язаних між собою і структурованих у межах адреси веб-сайту і (або) облікового запису власника цього веб-сайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом [151].

Сучасне юридичне визначення поняття веб-сайт дає підстави розглядати його як складний об’єкт, що включає різні об’єкти прав інтелектуальної власності, а також такий окремий об’єкт цивільних прав як інформація. Відповідно до цього, кожен із цих об’єктів має свій власний правовий режим. Однак веб-сайт як ціле також може бути окремим об’єктом цивільних відносин, підлягає правовому захисту як окремий об’єкт тощо [245].

Розкриття сутності блогу через веб-сайт має важливе практичне значення, оскільки інформаційне наповнення блогів, діяльність блогерів мають інтелектуальну, творчу складову, що актуалізує питання захисту прав інтелектуальної власності. Саме комплексний підхід до визначення сутності блогу як інформаційного ресурсу і об’єкта прав інтелектуальної власності дозволить визначити комплекс прав та обов’язків, які виникають у блогера.

Змістовною складовою будь-якого блогу є інформація, яка належить автору або запозичується ним із інших джерел. Відсутність правових засад функціонування блогів не звільняє блогерів від необхідності дотримання авторських прав третіх осіб, так само як і не звільняє інших суб’єктів від обов’язку дотримання авторських прав блогерів.

Незалежно від того, якій тематиці присвячено блог, його цінність полягає в інформації, якою він наповнений. При цьому під інформацією в

даному випадку слід розуміти будь-які дані, наведені в різній формі (текстовій, графічній, відео, -звукзапис тощо). Відповідно до Закону України «Про інформацію», інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Слід зауважити, що на законодавчому рівні встановлено певні обмеження щодо поширення інформації.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України і відповідно до цього Закону означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом, коли обмеження цього права необхідно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Залежно від джерела походження, змісту, інформація, розміщена блогерами, може бути віднесена до новин або загальновідомої інформації, яка не підлягає охороні або виступати результатом інтелектуальної, творчої діяльності. В останньому випадку питання щодо правомірності використання інформації може поставати у двох випадках. По-перше, це використання інформації автором блогу. Якщо блогер використовує інформацію, яка підлягає охороні як об'єкт права інтелектуальної власності, необхідним є дотримання вимог щодо правомірності поширення запозичених результатів творчої діяльності. По-друге, це охорона інформації, автором якої виступає сам блогер, оскільки вона також може бути визнана об'єктом авторського права та підлягати правовій охороні.

У дослідженнях, присвячених сутності блогів, запропоновано класифікацію блогів за різними критеріями, зокрема на підставі: статусу блогерів, тематики, кількості читачів тощо. Як приклад, залежно від тематики, блоги можуть бути поділені на: освітні, культурні, економічні, політичні, екологічні тощо. За статусом блогерів: професійні, які ведуть блогери за власною професійною спрямованістю (економічні, журналістські, фінансові, політичні, медичні тощо), та аматорські (можуть стосуватись будь-яких питань, у тому числі й щодо висвітлення особистого життя блогерів). Залежно від способу створення блогу та форми подання інформації, можуть бути виділені текстові та відеоблоги.

У свою чергу, окремі види блогів підлягають також класифікації. Так, І. Мудра пропонує класифікацію журналістських блогів та виділяє блог на блогових платформах, блог як частину ЗМІ, блог як індивідуальне ЗМІ, авторські журналістські та колективні блоги [118, с. 78-79].

Залежно від того, яка інформація розміщена в блозі, їх розподіляють на: професійні (створюються фахівцями в певній галузі та присвячені окремій тематиці) та побутові (які можуть бути присвячені повсякденним питанням, хобі та уподобанням автора тощо).

Крім того, залежно від об'єктів, які складають основу блогу, їх розподіляють на текстові, фото, – відеоблоги.

За тематикою блоги можуть бути розподілені на: політичні, культурні, освітні тощо.

Залежно від можливості користувачів блогу залишати коментарі, активно долучатись до обговорень тематики статей, які розміщуються блогерами, вони поділяються на відкриті та з обмеженим доступом. Як зазначено в дослідженні блогів, проведеному в Іспанії, лише 56% блогів дозволяють читачам залишати публічні коментарі. При цьому 44% блогів не отримали ніяких коментарів у 2016 році, 48% отримали менше 50 коментарів і лише 8% отримали понад 100 коментарів [225].

Коментування блогів є специфічною формою публічної комунікації. Її учасники можуть бути знайомими у реальному житті, і в таких випадках їхній спосіб комунікації набуває рис відповідальних і довірчих (навіть якщо вони ховаються за ніками). Якщо учасники комунікації не є знайомими, проте не ховаються за ніками (наприклад, пред'являють іншим учасникам комунікації свій профіль у Facebook), така комунікація стає менш довірчою, проте лишається доволі відповідальною. Нарешті, комунікація, реальні учасники якої замасковані непізнаваними ніками, не є ані відповідальною, ані довірчою [112, с.138].

Професійні блоги не лише користуються великим попитом серед відвідувачів, а й приносять чималі статки їх засновникам. Над професійним блогом за таких умов, як правило, працює команда професіоналів, яка підтримує його наповнення та актуальність. Одним із блогів, який входить до 10 найбільш популярних у світі, які принесли їх засновникам чималі статки, є блог «Business Insider», заснований в 2009-му році Кевіном П. Райаном та присвячений інформації про бізнес. Всі аналітичні новини публікуються через годину після їх появи в ЗМІ, для цього 45 досвідчених журналістів постійно «моніторять» події. Редактори блогу – експерти у сфері аналітики: наприклад, головний редактор Генрі Блодгет раніше працював керуючим «Merrill Lynch», «Pierce» і «Fenner & Smith», а один з постійних авторів Ден Фроммер був співробітником «Forbes». Чиста вартість блогу за оцінкою Кевіна П. Райана – 3 мільйони доларів [215].

Разом з тим, питання щодо віднесення блогів до засобів ЗМІ є дискусійним. У науковій доктрині склалося два протилежних підходи щодо віднесення блогів до ЗМІ.

Так, О. Кузнецова зазначає, що блоги – це не засоби масової інформації вже тому, що не здійснюють комунікації між державою і соціумом. Блоги – засоби комунікації. Масовими вони стають, коли мають більш як тисячну аудиторію [87].

А.С. Васильєва стверджує, що найактивніші блогери, які мають понад тисячу читачів, прийнято називати «блогерами-тисячниками». Блоги цих авторів найбільш схожі на ЗМІ, оскільки вони не тільки поширюють інформацію, а й мають певну аудиторію [18, с. 119-121].

Слід зазначити, що самі власники блогахостингу мають протилежні підходи щодо віднесення блогів до ЗМІ.

Так, експерт із комунікацій і роботі з інформаційним простором, блогер на Facebook А.Уманець зазначає, що інформаційний простір в Україні багато в чому сьогодні формується через Facebook, акцентуючи увагу на тому, що традиційні ЗМІ використовують у своїх матеріалах повідомлення з цієї соцмережі і що така тенденція буде тільки підсилюватися, тому що Facebook дає найкращі можливості по прямому наповненню інформаційного простору своїми власними руками – без будь-яких додаткових посередників у вигляді, наприклад, тих же журналістів. Автор доходить висновку, що найбільш ефективним інструментом Facebook по прямій роботі з інформаційним простором є індивідуальний блог на Facebook у форматі персональної профільної сторінки. Такий індивідуальний блог ефективний як невелике ЗМІ навіть при 600-800 правильно підібраних читачів – дуже багато залежить від самого автора, його талантів і внутрішніх намірів [196, с. 32-34].

Блоги за окремими критеріями є засоби масової комунікації. По-перше, комуніканти часто мають колективний характер; по-друге, тематика статей блогу нерідко соціально орієнтована. По-третє, передача даних опосередкована технічним каналом. У той же час природа блогу близька до щоденника, що дозволяє визначити його як прояв інтроперсональної комунікації, або автокомунікації [183, с.77].

Вважається, що відповідь на питання щодо належності чи неналежності блогів до ЗМІ лежить у площині нормативно-правового регулювання діяльності журналістів та блогерів, дотримання останніми як соціальних, так і психологічних функцій, притаманних ЗМІ.

О. Кузнєцова зазначає, що величезна кількість персональних блогів не мають до журналістики ніякого відношення ще й тому, що не виконують або постійно порушують соціальні й психологічні функції засобів масової інформації: інформування, регулювання, інтегрування, виховання, контролю, освіти, відпочинку, гедоністичну (насолюди), емоційної розрядки, утилітарну, контакту, соціального орієнтування, аффіліції (належності до групи) [87].

Досліджуючи питання співіснування сучасних традиційних медіа та електронних щоденників, А. Досенко доходить висновку, що електронні щоденники можна визначати не лише як знаряддя громадянської журналістики, але й інструмент, що позитивно впливає на правдиве та оперативне висвітлення інформації традиційними ЗМІ. Сфера взаємодії блогів і традиційних ЗМІ досить тонка. Дифузність їх співіснування полягає в аудиторії: і блогер, і ЗМІ прагнуть збільшувати кількість споживачів продукуюваної ними інформації. Для традиційних ЗМІ блоги виступають допоміжними інформаційно-комунікаційними платформами. Українські медіа все частіше співпрацюють із блогерами, що свідчить про розвиток цієї сфери нашої країни. Блогери нині формують принципово новий підхід до структурування комунікаційного процесу в цілому, і така тенденція ґрунтується на впевненості, що традиційні ЗМІ не є завжди об'єктивними та незаангажованими, а блогер може бути і є фігурою незалежною. У той же час блоги не можуть бути професійним медіа, оскільки ключовим є фактор якості опублікованого матеріалу та компетентність автора. Обсяг матеріалу, форма подачі, частота інформування – усе це має значення. А ще – відповідність стандартам журналістики та нормам журналістської етики [48].

Наразі журналісти найбільше зацікавлені в трьох видах блогів: таких, що повідомляють новини; таких, що критикують новини; блогах «по інтересам», які виконують функцію джерел новин. Перший тип блогів – найцікавіший феномен. Багато основних редакцій нині мають свої блоги. Їх ведуть навіть редактори. Блоги швидко з'являються там, де відбувається новина. Вони – невідфільтровані новини, доступні глобальній аудиторії. Це –

своєрідне суспільне захоплення влади там, де журналісти не можуть або не змогли бути. Але проблема полягає в тому, що це все-таки аматорська журналістика. Її цілі – різні, мотиви – не завжди зрозумілі. Її методи непрофесійні, а історії – анекдотичні. Багато людей з медіа-бізнесу навіть не наважуються називати блогерів журналістами. Однак поки деякі професійні журналісти скептично ставляться до цінності блогерів як репортерів, об'єднана спільнота блогерів критикує провідні медіа за їхні помилки. Ця колективна сила – результат інтерактивної природи Інтернету [20, с.62].

Підтримуючи позицію зазначених науковців, слід виділити ще один важливий елемент у питанні віднесення блогу до журналістики – це міра відповідальності журналіста та блогера щодо підготовки та видання матеріалів. Саме тут, на наш погляд, криється відповідь на питання, чому власники блогохостингу (сайту, на якому можна зареєструватися і безкоштовно вести блог) не називають блоги засобами масової інформації, адже при такому підході блоги не підпадають під дію закону про ЗМІ.

Слід зазначити, що на відміну від блогера, правовий статус журналіста закріплено в Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», у ст. 25 якого зазначено, що журналістом редакції друкованого засобу масової інформації є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації.

Відповідно до ст. 26 зазначеного закону прописані права та обов'язки журналіста.

Серед основних прав, закріплених у зазначеній статті, слід назвати право журналіста на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації, за для чого він має право відвідувати

державні органи, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами. Журналіст має право також на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України.

Досліджуючи правовий статус блогера та обсяг його повноважень у сфері отримання та поширення інформації, слід враховувати, хто безпосередньо виступає автором текстів та веде сам блог. Як вже зазначалось, блогер може виступати або професійним журналістом, який веде додатково власний блог або блог певного ЗМІ, або пересічним користувачем мережі. Для блогера – професійного журналіста у зв'язку з веденням блогу може поставати питання щодо дотримання прав та інтересів ЗМІ, в якому він офіційно працює. Відповідно до умов договору, на підставі якого журналіст працює в ЗМІ, на нього може покладатись обов'язок щодо нерозголошення відомостей, які стали йому відомі під час виконання службового завдання або функціональних обов'язків. У такому випадку майнові права на авторський матеріал переходять до ЗМІ, яке визначає умови їх опублікування, подальшого доопрацювання тощо. За таких умов розміщення матеріалів журналістом у блозі буде порушенням прав ЗМІ як замовника інформації.

З іншої сторони, інформація, яка розміщується блогерами, підлягає захисту з урахуванням її змісту, творчого характеру, новизни.

Обопільна культура використання матеріалів, як ЗМІ, що розміщена блогерами, так і блогерами щодо запозичення матеріалів з офіційних сайтів ЗМІ та інших джерел має важливе практичне значення і є відображенням дотримання вимог законодавства та етичних принципів. Враховуючи характер інформації, яка розміщується блогерами та визначення меж її правової охорони, актуального значення набуває питання щодо авторських прав інформаційного наповнення блогів.

З'ясування правових засад діяльності блогерів у площині використання об'єктів права інтелектуальної власності може розглядатись із двох позицій: блогер-творець та блогер-користувач об'єктів права інтелектуальної власності [230].

Блогер-творець. Поширеним підходом до визначення блогу є його розуміння як веб-сайту зі «спеціальним» наповненням. Виходячи з Закону України «Про авторське право і суміжні права» веб-сайт – це сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси веб-сайту і (або) облікового запису власника цього веб-сайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом. За своєю сутністю веб-сайт можна віднести до складних об'єктів авторського права, однак визначення такої категорії творів не отримало законодавчого визначення. Складні твори складаються з різнорідних об'єктів права інтелектуальної власності, як правило без будь-якого зі своїх елементів втрачають цілісність та призначення, доволі часто передбачають створення об'єктів права інтелектуальної власності спеціально для включення у складний твір [195]. Розглядаючи блог як об'єкт авторського права, О. Мацкевич підкреслює його складну природу та відносить до мультимедійних творів [107, с. 49-51], визначення яких також відсутнє на законодавчому рівні.

Вищу інформаційну цінність на сторінці кожного користувача мають авторські тексти, передрук цікавого з точки зору учасника комунікації тексту має супроводжуватися більшим чи меншим авторським коментарем (механічні «репости» є ознакою неякісного блогінгу) [141, с. 95].

Стиль викладення матеріалу може визначатись не лише авторським підходом блогера, а й попитом користувачів щодо якісного подання інформації. У конкуренції з короткими повідомленнями, які зручно переглядати за допомогою різних мобільних гаджетів, повнотекстові статті

відчули суттєвих трансформацій. Звичайний текст доповнюється фото, відео файлами, графіками. Такий формат подання інформації отримав назву «лонгрід» «long read» – довге читання.

У контексті розвитку цифрових медіа лонгрід – це спосіб послідовно і логічно подати тематично організований масив інформації у структурованому вигляді, застосовуючи різноманітні форми візуальної комунікації, технологічні прийоми представлення мультимедійного контенту та психологічні методи впливу для утримання уваги читача та сприяння легшому засвоєнню ним побаченого. Проте лонгрід – це не тільки довжина тексту, але й змістовно розказана історія [206].

Лонгрід – це не звичайна новина чи актуальна проблема, це історія, комплексний сюжет. Не просто мультимедійна історія, а нова подача матеріалу, якісний журналістський текст, який зазнав трансформації (містить текст, аудіо, фото, відео, анімацію, інфографіку), орієнтується на багатогранність інтернет-простору та динамічні запити сучасного споживача медіаконтенту. Лонгрід не просто використовує елементи різних жанрів, а слугує специфічною технологічною формою для подання того чи іншого жанру [92, с. 186].

Окремій правовій охороні як об'єкта права інтелектуальної власності можуть підлягати такі складові блогу: текстові повідомлення, фотографічні, художні твори; аудіо,-відео файли. Оригінальний дизайн блогу може також підлягати правовій охороні як промисловий зразок.

Якщо підходити до сутності лонгріду з позиції авторського права, його можна визначити як складний об'єкт авторського права, кожна складова якого може отримати правову охорону, якщо є результатом творчої діяльності.

Новими об'єктами авторських прав є твори мережевого мистецтва. Мережеве мистецтво (Net Art) – новий спосіб створення і функціонування витворів мистецтва, в основі якого лежить використання мережевих технологій. Основною метою створення таких творів є спрямованість на

комунікацію, спілкування з аудиторією, творчий діалог, привернення уваги до своєї творчості [202, с.14].

Щодо текстових повідомлень блогера, то слід зазначити, що обсяг правової охорони залежить від їх характеристики. Як об'єкти авторського права повідомлення будуть підлягати охороні, якщо вони є результатом творчої діяльності. При цьому слід враховувати, що автор блогу може використовувати інформацію, яка не охороняється як об'єкти авторського права. Відповідно до ст. 8 Закону «Про авторське право і суміжні права» правова охорона не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі. Згідно зі ст. 10 зазначеного Закону визначено перелік об'єктів, які не підлягають охороні як об'єкти авторського права, зокрема новини, офіційні документи законодавчого характеру.

Слід враховувати, що вимоги до поширення окремих категорій інформації також визначено в Законі України «Про інформацію», відповідно до якого, зокрема забороняється цензура – будь-яка вимога, спрямована до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації. Ця заборона не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації [156].

Крім того, на блогерів як учасників інформаційних відносин, поширюються обмеження щодо поширення окремих видів інформації, передбачених законами України. Відповідно до ст. 28 Закону України «Про інформацію», інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання

міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» забороняється використання друкованих засобів масової інформації, як приклад, для: закликів до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропаганди війни, насильства та жорстокості; розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі; розповсюдження порнографії, а також з метою вчинення терористичних актів та інших кримінально караних діянь та ін.

Попри те, що вимоги до інформації, яка розміщується блогерами, не встановлені, на них мають поширюватись загальні обмеження щодо заборони поширення інформації, яка має агресивний характер та закликає до вчинення незаконних дій, може порушувати права та інтереси користувачів.

Актуального значення в сучасних умовах набуває питання реалізації та захисту прав блогерів-дітей. Сьогодні завдяки відеоблогам на YouTube малолітні та неповнолітні блогери отримують прибутки, які вираховуються сотнями тисяч доларів. Як приклад, 9-річний Раян Каджи є самим високооплачуваним блогером на YouTube – його річний дохід від блогу складає 26 мільйонів доларів; 8-річний Макс і 6-річна Катя Федорчуки – одеські блогери, канали брата і сестри приносять дохід до 700 тисяч доларів на місяць [41]. Враховуючи вік юних блогерів, їх права та інтереси представляють батьки або уповноважені особи. Однак авторські немайнові права належать блогерам. При цьому відповідно до Цивільного кодексу України особа, яка не досягла 14 років може здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом (ст.31), а особа у віці від 14 до 18 років має право самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом (ст. 32). Крім того, неповнолітня особа має право розпоряджатися доходами, яке може бути обмежено на підставі рішення суду.

Як у автора оригінальних матеріалів, які є результатом творчої діяльності блогера, у нього виникають майнові та немайнові авторські права. До основних немайнових прав блогера-автора слід віднести:

право авторства щодо визнання блогера автором матеріалів, які розміщені у блозі;

право на ім'я – яке передбачає зазначення блогера як автора матеріалу, використання псевдоніму, що є також поширеним серед блогерів або заборону використання власного імені;

право на збереження цілісності творів, створених блогером.

Відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів незалежно від майнових прав автора і навіть після відступлення цих прав він має право вимагати визнання свого авторства на твір і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні цього твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, здатному завдати шкоди честі або репутації автора.

Враховуючи зміст немайнових прав автора, навіть за умови відступлення майнових прав, дотримання немайнових прав автора є обов'язковим, зокрема щодо зазначення імені автора та джерела походження інформації у випадку використання матеріалів, розміщених у блозі.

Щодо майнових прав у автора блогу виникають відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» такі права: виключне право на використання твору; виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Окрім того, що блогер виступає автором власного контенту, яким наповнюються блоги, він є ще й користувачем результатів творчої діяльності інших суб'єктів.

При запозиченні матеріалу для розміщення у блозі, автору слід виходити зі встановлення критеріїв охороноздатності таких інформаційних, художніх ресурсів.

Для забезпечення правомірного використання об'єктів права інтелектуальної власності, слід отримувати згоду від правоволодільців. Найбільш поширеною формою регулювання відносин щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності є договори, визначені в Цивільному кодексі України (зокрема, гл.75) та окремих законах про охорону прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Блог як інформаційний ресурс не лише акумулює інформацію, знання, досвід, а й виступає джерелом прибутку для його автора. В умовах сьогодення блоги є одним із найпоширеніших джерел інформації, який дозволяє поширювати інформацію, висловлювати власні позиції та думки кожному бажаючому. На відміну від ЗМІ, які орієнтовані на поширення різних інформаційних об'єктів, блоги є більш відкритими до залучення користувачів до дискусії, обміну думками, досвідом.

Таким чином, на підставі проведеного дослідження запропоновано комплексний підхід до визначення сутності блогу як інформаційного ресурсу і об'єкта прав інтелектуальної власності.

Блог як сучасний електронний журнал, може бути організаційною формою громадянської журналістики за умови поширення суспільно важливої інформації. Блог є засобом масової комунікації, оскільки створює можливості не лише для поширення інформації, а й залучення необмеженого кола осіб для її обговорення. Комунікативна складова не є достатньою для визнання будь-якого блогу громадянською журналістикою, оскільки переважне значення має змістовне наповнення та статус його засновника.

Не є громадянською журналістикою блоги, які створюються офіційними ЗМІ на власних сайтах (громадська журналістика). Відмінність таких блогів полягає в тому, що вони ведуться, як правило, професійними журналістами з метою привернення уваги до ЗМІ; з'ясування думки читачів щодо тих чи інших питань, які публікуються у ЗМІ; визначення тематики для подальших публікацій. Основна відмінність між блогом громадянського журналіста та блогом Інтернет-ЗМІ полягає у статусі блогерів та меті їх

заснування. Тому блоги, які створюють офіційні ЗМІ, є проявом громадської журналістики як способу залучення громадськості до роботи ЗМІ.

Залежно від вікових особливостей та соціального статусу блогерів, блоги створюються з метою: самовираження переважно для підлітків; самопрезентації для артистів; збільшення електорату – для політиків; комерціалізації – для суб'єктів господарювання; комунікації – для людей похилого віку.

РОЗДІЛ 3.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

3.1. Інформаційні ризики у сфері діяльності громадянської журналістики

При дослідженні питань щодо захисту прав та інтересів учасників інформаційних відносин, у першу чергу постає питання про представників засобів масової інформації. Журналісти в силу своєї професійної діяльності постійно перебувають у полі ризику як під час проведення журналістських розслідувань, так і при прийнятті рішення щодо розголошення інформації певної категорії. Більш гостро це питання постає щодо захисту прав та інтересів громадянських журналістів, діяльність яких перебуває поза межами законодавчого регулювання й, відповідно, законодавчих гарантій захисту.

Разом з тим, будь-яка інформація спрямована на певного суб'єкта. І в цій площині питання постають ще декілька аспектів журналістської діяльності та реалізації прав людини.

На нашу думку, при визначенні різних аспектів реалізації права на інформацію у сфері діяльності громадянської журналістики, можна виокремити три рівні загроз і небезпек, а саме:

глобальний (загрози інтересам держави і суспільства);

індивідуальний (пов'язані з порушенням права людини на інформацію, недоторканність приватного життя);

професійний (загрози й ризики, пов'язані з професійною діяльністю громадянських журналістів).

Для того, щоб розкрити виокремлені групи ризиків та небезпек, вважаємо за необхідне дослідити більш змістовно кожен з них.

Проблема захисту прав та інтересів, життя і здоров'я представників засобів масових комунікації не є новою. Переслідування, погрози, пов'язані з

професійною діяльністю, на жаль є іншою стороною діяльності медіа працівників в усьому світі. І якщо питання захисту прав журналістів привертають увагу як на міжнародному рівні, так і на рівні окремих країн, проблеми захисту громадянських журналістів не отримали належної уваги. Обумовлено це, на нашу думку, декількома причинами, зокрема: порівняно з професійними ЗМІ, громадянська журналістика перебуває лише на етапі активного розвитку; відсутність офіційного визнання громадянських журналістів як представників засобів масової комунікації; відсутність законодавчих гарантій їх діяльності. Це не виключає випадків вчинення протиправних дій проти громадянських журналістів або загроз життю і здоров'ю внаслідок їх діяльності. Однак протиправні дії проти громадянських журналістів не отримують статистичних досліджень, оскільки реєструються як порушення проти громадян, без зазначення професійної складової їх діяльності.

У першу чергу найбільш гостро в сучасних умовах стоїть проблема захисту прав та інтересів представників ЗМІ. Протиправні дії щодо журналістів поділяють на три категорії: по-перше, це правопорушення, скоєні проти представників масмедіа, які не пов'язані з їх професійною діяльністю; по-друге, правопорушення, які пов'язані з професійною діяльністю та не мають заздалегідь спланованого характеру та є проявом агресії, перешкоджанням фото – відеозйомки, отримання матеріалу; по-третє, наперед сплановані злочини проти журналістів, пов'язані з їх професійною діяльністю.

Поширення пандемії COVID-19 негативно вплинула не лише на діяльність всіх державних та громадських інституцій, а й позначилась на діяльності ЗМІ. Пандемія стала викликом для всіх країн без виключення. Непередбачуваність, раптовість та відсутність механізмів протидії її поширення, вкрай негативні наслідки для життя і здоров'я людей, викликали панічні настрої. Не всі заходи, які вживались державами, були достатньо результативними, а негативні наслідки вкрай негативними. На тлі таких

подій, їх висвітлення та оцінка дій влади представниками масмедіа викликала також не завжди позитивну оцінку та задоволення, а в окремих випадках лише сприяла поглибленню панічних настроїв та обуренню пересічних громадян, суб'єктів господарювання.

За даними Міжнародного інституту преси, з початку пандемії зафіксовано понад 130 порушень щодо роботи преси, включаючи більше 50 випадків цензури і обмеження доступу до інформації. Близько 40 журналістів по всьому світу заарештовані за критику заходів, прийнятих владою у зв'язку з пандемією, або за висловлення сумнівів у правдивості офіційних даних про поширення хвороби [223].

Міжнародна правозахисна організація «Репортери без кордонів» RSF (Reporters sans frontières) зазначає, що щороку внаслідок професійної діяльності по всьому світу гинуть не лише професійні журналісти, а й громадянські журналісти. Відповідно до статистичних даних в 2015 році було вбито 82 журналісти та 25 громадянських журналістів, у 2019 році було вбито 40 журналістів та 10 громадянських журналістів. За період проведення досліджень 122 громадянські журналісти ув'язнені. З початку 2020 року вбито 43 журналісти [243].

Відповідно до Індексу свободи преси «Репортери без кордонів» Україна погіршила свою оцінку на 0,06 бала й тепер її індекс – 32,52 (що нижче число, то кращим вважається результат). «Репортери без кордонів» вказують на недофінансування Суспільного мовлення. Також організація зазначає, що потрібно знижувати вплив олігархів на медіа, заохочувати незалежність редакцій та боротися з безкарним насильством проти журналістів [180].

В Україні ведеться «Індекс фізичної безпеки журналістів» – це щомісячний моніторинг фактів фізичної агресії до журналістів в Україні. «Індекс...» укладають спільно НСЖУ й партнери: ГО «Інформаційна безпека», ГО «Платформа прав людини», Академія української преси та Інститут розвитку регіональної преси [21].

Національна спілка журналістів України за перше півріччя зафіксувала 40 інцидентів фізичної агресії стосовно працівників ЗМІ. Відповідні дані в понеділок, 6 липня, опубліковані на сайті спілки [56]. При цьому 10 інцидентів фізичної агресії стосовно працівників ЗМІ мали місце в червні, більшість із них сталися в Києві. Половина постраждалих у червні журналістів – жінки [120]. Станом на початок жовтня кількість таких випадків збільшилась до 56 [21].

Заступниця міністра закордонних справ України Еміне Джапарова повідомила, що міністерство і низка громадських організацій запускають кампанію за звільнення кримських громадянських журналістів і назвала прізвища одинадцяти ув'язнених у Криму громадян [193].

На жаль, така статистика є свідченням не лише небезпечності професії журналіста, а й незахищеності громадянських журналістів, життя й свобода яких також перебувають у небезпеці через їх діяльність.

Разом з тим, якщо порівняти правові гарантії захисту прав професійних журналістів та громадянських, одразу стає очевидним їх повна незахищеність. Не мають громадянські журналісти професійних гарантій, оскільки їх діяльність не має законодавчого регулювання.

Небезпека в діяльності громадянських журналістів полягає в тому, що інформацію, яку вони можуть отримувати під час проведення власних журналістських досліджень, може бути не лише соціально корисною, а небажаною щодо її поширення для окремих суб'єктів. Діючи вільно, без будь-якого контролю зі сторони редакторів, власників, що є властивим для ЗМІ, громадянські журналісти можуть самостійно приймати рішення щодо поширення інформації, її передання ЗМІ, правоохоронним органам. Особливо привертає увагу громадських журналістів – активістів, які завжди відкриті до публічного висловлення власної позиції, суспільно важливих подій, критики дій або бездіяльності органів державної влади, публічних осіб.

Як вже було зазначено в Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення» зазначено про необхідність на законодавчому рівні надати захист діяльності громадянських журналістів (осіб, які збирають та поширюють суспільно важливу інформацію) [161].

Дискусійність питання щодо необхідності законодавчого врегулювання діяльності громадянських журналістів полягає в такому:

по-перше, визначення законодавчих стандартів творчості громадянських журналістів призведе до встановлення певних обмежень їх діяльності, оскільки будуть визначені рамки дозволеної поведінки, які наразі відсутні;

по-друге, у випадку прийняття спеціального нормативного акту, який визначить правовий статус громадянських журналістів, постане питання щодо їх відмінностей від професійних журналістів.

У багатьох Інтернет-ЗМІ існує негативне ставлення до ідеї правового регулювання відносин. Прихильники такої позиції вважають, що Інтернет має залишитися вільним для обміну інформацією, ідеями, думками, без законодавчого нормування. Вони визнають лише етичне саморегулювання [88]. Прихильники протилежної позиції обґрунтовують, що існують вмотивовані потреби правового регулювання Інтернет-ЗМІ: плагіат, кіберзлочинність, інформаційна й психологічна війни, незахищеність людини в Інтернеті, адже свобода передбачає відповідальність, певні обмеження та заборони для захисту демократичних цінностей, прав, свобод інших людей. Інтернет, Інтернет-ЗМІ не можуть бути абсолютною територією свобод інформування, особливо, коли вони порушують демократичні цінності, свободи й права інших людей. Окрім того, в Інтернет-ЗМІ виникають особисті, майнові відносини, що потребують правового регулювання [25, с.402].

Слід зазначити, що з метою врегулювання відносин у сфері діяльності журналістів, у тому числі й у мережі Інтернет, розроблено проект закону

№2693 «Про медіа». Положення законопроекту спрямоване на врегулювання діяльності представників засобів масової комунікації в мережі Інтернет. Відповідно до зазначеного проєкту, медіа ототожнюється із засобом масової інформації, під яким розуміється засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, яке періодично чи регулярно виходить у світ під постійною назвою в якості індивідуалізуючої ознаки. До сфери дії цього Закону не відноситься поширення масової інформації, зокрема фізичними особами, які не діють як медіа (не є суб'єктами у сфері медіа).

Дія цього Закону поширюється на суб'єктів у сфері медіа за наявності, принаймні, однієї з таких ознак:

- 1) суб'єкт має місцезнаходження на території України і рішення з питань редакційного контролю регулярно приймаються ним на території України;
- 2) сервіси, які надає суб'єкт, повністю або переважно спрямовані на територію або аудиторію України чи є доступними на території України;
- 3) сервіси, які надає суб'єкт, можуть оплачуватися громадянами чи юридичними особами України з території України;
- 4) доступ до сервісів, які надає суб'єкт, надається з використанням доменного імені в доменах .UA або .UKR [157].

Зміст законопроекту, викликав занепокоєння серед представників засобів масової комунікації через наявність положень, які можуть суттєво обмежити свободу діяльності медіа.

Українські журналісти, медіаорганізації та блогери написали відкритий лист президенту України Володимирові Зеленському, народним депутатам та європейським партнерам України із закликом відхилити законопроект №2693 «Про медіа», оскільки він становить ризики для свободи слова у країні. Серед підписантів – видання «Факти», «ГОРДОН», «Главком», «Обозреватель», LB.ua, «Українські новини», «Хвиля» та інші. У заяві представники ЗМІ звернули увагу, що нечітко сформульовані в законопроекті вимоги до медіа «надають органам державної виконавчої влади повноваження щодо

«встановлення правди». Вони побоюються, що такі повноваження буде використано для контролю за вираженням політичних думок, критики політичних сил, окремих політиків і посадовців.

Також журналісти висловили занепокоєність через імовірне розширення функцій Нацради, яка фактично здобуде можливість блокування «кого завгодно в Інтернеті», не тільки ЗМІ. «На думку експертів, це непропорційні заходи обмеження права на свободу вираження, які може бути використано як інструмент цензури», – указано у відкритому листі [211].

Відкритий лист має важливе значення не лише з позиції його змісту й висловлення активної позиції на захист професійних прав, а й об'єднання представників офіційних ЗМІ та блогерів, як представників громадянської журналістики. Видається, що це важливий крок до підтвердження громадянськими журналістами свого професійного визнання та необхідності захисту прав та інтересів.

Проблема захисту прав громадянських журналістів обумовлена й відсутністю баз даних про них, як представників масмедіа. Відправною точкою для формування ефективного захисту прав та інтересів громадянських журналістів мало б стати створення громадського об'єднання, яке б започаткувало реєстрацію представників громадянських журналістів. Така реєстрація мала б відбуватись за бажанням самих діячів.

Практичне значення формування такого реєстру дозволило б, по-перше, визначити базові вимоги до громадянських журналістів. Це не призвело б до обмеження їх прав та свобод, а дозволило більш чітко визначитись з підходами щодо виокремлення саме журналістської діяльності з-поміж широкої публікаційної активності користувачів мережі Інтернет. Як вже було зазначено, при формуванні двох підходів до розуміння сутності громадської журналістики (широко – коли до кола громадянських журналістів включаються користувачі Інтернет, які ведуть різні блоги, соціальні сторінки та наповнюють їх інформацією про різні події, факти, власні уподобання, та вузький – коли до громадянських журналістів

відносяться лише ті особи, які висвітлюють соціально важливі події, інформацію, яка має політичне, економічне, суспільне значення), все ж таки доцільно до громадянських журналістів в аспекті захисту їх прав та інтересів виходити з використання саме вузького підходу. Враховуючи високий рівень звернення громадян до публікацій в мережі Інтернет, блогів, інформаційних сайтів, які ведуть громадянські журналісти, підвищеного рівня довіри до громадянських журналістів та очікування на достовірну інформацію, важливо забезпечувати дотримання принципів поширення якісної інформації, яка б витримувала етичні стандарти, глибину дослідження, всебічність її аналізу та врахування різних позицій та точок зору. Це не свідчить про такі ж високі стандарти викладу матеріалу, як і у професійних журналістів, оскільки громадянські журналісти не проходять відповідну підготовку. У випадку громадянської журналістики, в першу чергу, приділяється увага змістовному аспекту, а вже потім стилістичному. Як і в діяльності традиційних ЗМІ, де міститься «жовта преса», яка отримує читацьку аудиторію за рахунок гучних новин, що носять, в тому числі, «фейковий» характер, громадянська журналістика не позбавлена авторів, які бажають отримати «лайки» під публікацією та численну аудиторію за рахунок висвітлення скандальних подій, життя та діяльності відомих осіб, не завжди дотримуючись етичних стандартів у висловлюваннях, а також достовірності інформації. Для громадянської журналістики етичні стандарти мають відігравати першочергове значення як невід'ємна умова формування довіри зі сторони читачів.

Як зазначає Фатьма Мокадмі, віце-президент туніського РаСТЕ (громадської організації, створеної після туніської революції для сприяння побудові демократичного Тунісу): «Сьогодні тунісці вірять у роль громадянської журналістики у збереженні свободи слова; однак нам потрібно, щоб вона була ефективною і надійною установою, а не палицею з двома кінцями». Для багатьох країн арабської весни преса довгий час служила важелем уряду. У міру того як двері до свободи і демократії

розкриваються слідом за революціями, потік громадянських журналістів спрямовується, щоб зайняти місце засобів масової інформації, які підтримуються старими режимами. Але без навчання етики, точності і виробничим навичкам, ці нові громадянські журналісти ризикують знову стати маріонетками впливових підприємств, організацій і нових урядів [233].

Важливість дотримання етичних стандартів як невід'ємної складової формування професійної журналістики, закріплено у Кодексі етики українського журналіста, схваленому в 2013 році. Серед важливих етичних засад діяльності журналіста передбачено, зокрема, такі:

свобода слова та висловлювань є невід'ємною складовою діяльності журналіста;

служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства, є порушенням етики журналіста;

поважливе ставлення до приватного життя людини; не розкриття джерел інформації, окрім випадків, передбачених законодавством України; повага до права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події;

редакційна обробка матеріалів, включаючи знімки, текстівки, заголовки, відповідність відеоряду та текстового супроводу тощо не повинні фальсифікувати зміст; неприпустимим є розповсюдження інформації, що містить упередженість чи необґрунтовані звинувачення;

журналіст при зборі інформації діє у правовому полі України і може вдатися до будь-яких законних, в тому числі судових, процедур проти осіб, які перешкоджають йому в зборі інформації;

плагіат несумісний із званням журналіста;

незаконне отримання журналістом матеріальної винагороди чи будь-яких пільг за виконаний чи невиконаний журналістський матеріал є несумісним із званням журналіста та інші.

Зазначені принципи діяльності журналіста мають актуальне значення й для громадянських журналістів. Не надаючи жодному з принципів

переважного значення, слід відзначити, що окремі з них мають особливий прояв у громадянській журналістиці. У першу чергу щодо достовірності та етичності інформації, яку поширюють громадянські журналісти та її відповідності з позиції дотримання прав та інтересів людини й громадянина. Через обмежені можливості для проведення журналістських розслідувань громадянські журналісти не завжди можуть у повному обсязі перевірити ті чи інші факти та інформацію. Обнародування інформації, яка ґрунтується на припущеннях та окремих фактах, без її ретельної перевірки та підтвердження може призвести до порушення прав осіб, яких вона стосується, через що така особа може зазнати негативних наслідків, порушення її честі, ділової репутації, та для самого громадянського журналіста проявом непрофесіоналізму та підставою для відшкодування шкоди чи спростування недостовірної інформації.

Як вже зазначалось, важливе значення в діяльності як професійних журналістів, так і громадянських, має дотримання авторських прав та не допущення проявів плагіату та некоректного запозичення матеріалів інших авторів. Завдяки легкому копіюванню та розміщенню інформації в мережі, непоодинокими є випадки, коли одна й та ж сама інформація про певні події поширена на багатьох інтернет-сторінках без редакційних правок та змін.

У наукових дослідженнях запропоновано розмежовувати етичність результатів інтелектуальної, творчої діяльності як критерій їх охороноздатності, встановлений у законодавстві, та етичність творчості, під якою запропоновано розуміти сукупність морально-етичних норм, які визначають основні засади створення нових результатів інтелектуальної, творчої діяльності, використання чужих об'єктів інтелектуальної власності під час створення власних, урахування інтересів третіх осіб, які можуть бути порушені під час створення та використання об'єкта, дотримання суспільних інтересів та інтересів держави. Морально-етичні вимоги щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності встановлено також у законодавстві, яке регулює відносини з використання об'єктів права інтелектуальної власності в

різних сферах суспільного життя. Відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» стиль і лексика друкованих засобів масової інформації мусять відповідати загальновизнаним етично-моральним нормам. Уживання лайливих і брутальних слів не допускається. Друковані засоби масової інформації в Україні не можуть бути використані, зокрема, для: закликів до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропаганди війни, насильства та жорстокості; розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі [194, с. 77, 34].

Вимоги щодо дотримання норм суспільної моралі та етичних норм є не лише вимогою професійних етичних кодексів, а й отримали відповідне закріплення на рівні законодавчих актів. Законодавство, яке регулює дотримання норм суспільної моралі та етичності публікацій у сфері ЗМІ може бути поділено на декілька категорій:

- законодавство у сфері забезпечення норм суспільної моралі;
- законодавство у сфері діяльності засобів масової інформації;
- законодавство у сфері права інтелектуальної власності.

Попри те, що діяльність громадянських журналістів не підлягає регулюванню законодавством у сфері ЗМІ, це не звільняє їх від обов'язку дотримання вимог щодо етичності та коректності публікацій, які вони розміщують на власних сайтах, блогах тощо.

Важливе значення має також принцип щодо отримання винагороди. Проблема фінансування ЗМІ, як умови їх динамічного розвитку, є актуальною як для громадянських журналістів, так і для традиційних ЗМІ. У цьому аспекті громадянська журналістика має свої переваги (оскільки громадянські журналісти як правило діють без численного штату помічників та не потребують великих матеріальних витрат на обладнання), а також недоліки (громадянські журналісти не є активними учасниками рекламних відносин, через особливості поширення інформаційного продукту, а також

незалежності його опублікування не завжди привертають увагу спонсорів чи замовників публікацій).

О. Каплій у дослідженні правового статусу недержавних ЗМІ визначає засади державної інформаційної політики, що створять сприятливі умови для ефективного здійснення функцій недержавними ЗМІ, а саме: надання матеріальної підтримки недержавним ЗМІ, для зменшення ролі комерційного фактору; здійснення державної підтримки недержавних ЗМІ; створення законодавчого підґрунтя для становлення реально незалежних ЗМІ, обмеження впливу політичних та олігархічних еліт на недержавні ЗМІ; утвердження високоморальних принципів роботи в даній сфері; сприяння розвитку медіаграмотності населення [76, с.473].

У цілому погоджуємося з важливістю законодавчої підтримки недержавних ЗМІ, однак постає питання щодо можності збереження незалежності таких суб'єктів інформаційної діяльності. Будь-яке фінансування, в тому числі за рахунок державної підтримки, може поставити питання щодо їх безсторонності, відсутності впливу зі сторони суб'єктів, які надають таку підтримку.

Для забезпечення належного функціонування громадянської журналістики, уникнення надмірного законодавчого врегулювання, з однієї сторони, та встановлення професійно-етичних стандартів діяльності, які забезпечать рівень професіоналізму, слід затвердити Етичні стандарти громадянської журналістики, а також створити Асоціацію громадянських журналістів як незалежну, добровільну інституцію, спрямовану на забезпечення розвитку громадянської журналістики, захист прав та інтересів громадянських журналістів, взаємодію громадянських журналістів з традиційними ЗМІ, розвиток міжнародної співпраці. Створення такої громадської організації дозволило б започаткувати ведення реєстру громадянських журналістів за умови реєстрації всіх бажаючих доєднатись до такого проекту, розробки та просування етичних засад діяльності.

По-перше, для формування якісної громадянської журналістики доцільно встановити певні критерії щодо їх діяльності, серед яких: висвітлення соціально важливої та корисної інформації про події в суспільстві, країні, на міжнародному рівні; достовірність інформації; дотримання етичних засад висвітлення інформації; дотримання прав та інтересів третіх осіб при формуванні авторського матеріалу.

По-друге, громадянським журналістам у випадку вчинення неправомірних дій відносно них, їх близьких чи майна, було б легше доводити можливість причинного зв'язку з їх інформаційною діяльністю.

По-третє, введення реєстру громадянських журналістів дозволило б більш повно досліджувати випадки порушення їх прав, вчинення щодо них неправомірних дій, що, в свою чергу, надало можливість розробити рекомендації для громадянських журналістів щодо захисту їх прав та інтересів.

По-четверте, без визначення статусу громадянських журналістів не вбачається можливим встановити відповідальність за правопорушення, вчинені у зв'язку з їх професійною діяльністю.

Як зазначає ЮНЕСКО, громадянські журналісти повинні користуватися таким же захистом як і «авторитетні», і «професійні» журналісти, щоб гарантувати свободу вираження думок для всіх громадян. Завдяки платформам онлайн-публікацій, таким як WordPress, Tumblr, YouTube та інших соціальних мереж, набагато менше обмежень і перешкод, що заважають звичайним людям повідомляти про місцеві події, записувати на відео правоохоронні органи і транслювати зображення, аудіо та відео про стихійні лиха, що відбуваються в суспільстві [227].

У практиці зарубіжних країн при визначенні правового статусу громадянських журналістів, їх прав та повноважень щодо поширення інформації використовується підхід щодо «схожості способів поширення інформації громадянськими журналістами з традиційними ЗМІ». Цей спосіб використовується під час визначення правомірності поширення інформації, в

тому числі, яка може містити персональні дані інших осіб, а також при визначенні можності витребувати від громадянських журналістів розкрити джерела походження матеріалів або надати свідчення, передати нерозкриті матеріали.

Зокрема, відповідно до законодавства Каліфорнії, Конституції Каліфорнії і Кодексу забезпечується імунітет від неповаги до репортерів, редакторів, видавців і інших людей, які пов'язані або працюють у газетах, журналах, асоціаціях преси та телеграфних агентствах, а також репортерів радіо чи телебачення. Відповідно до Розділу 1070 Закону видавець, редактор, репортер або інша особа, пов'язана з газетою, журналом або іншим періодичним виданням, або яка працює з ними, асоціацією преси або телеграфної службою, або будь-яка особа, яка була пов'язана або працювала з ними, не може бути засуджена за неповагу до судового, законодавчого, адміністративного органу за відмову розкрити джерело будь-якої інформації, отриманої під час такого зв'язку, або роботи за публікацію в газеті, журналі або іншому періодичному виданні, або за відмову розкрити будь-яку неопубліковану інформацію, отриману або підготовлену при зборі, отриманні або обробці інформації для передачі громадськості. Репортер радіо чи телебачення, або інша особа, пов'язана з радіо- або телестанцією, або будь-яка особа, яка була пов'язана, або працювала таким чином, не може бути засуджена за відмову розкрити джерело будь-якої інформації, отриманої при виконанні такої роботи, або за відмову розкрити будь-яку неопубліковану інформацію, отриману або підготовлену при зборі, отриманні або обробці інформації для повідомлення громадськості [216].

Як приклад, звернення до норм законодавства, яке захищає представників ЗМІ від обов'язку розголошувати інформацію, до діяльності блогерів, слід навести справу за позовом компанії Apple. Суть справи полягала в тому, що до офіційного обнародування компанією інформації про її новий продукт (кодова назва «Asteroid» или «Q7»), інформація була поширена на блогах сайтів, зокрема AppleInsider, PowerPage. Компанії Apple

подала позов до Верховного суду округу Санта-Клара, Каліфорнія, зазначаючи, що фізичні, юридичні особи отримали доступ до комерційної таємниці, вимагаючи відшкодування шкоди та встановлення заборон на привласнення комерційної таємниці [232]. У травні 2006 року апеляційний суд штату Каліфорнія прийняв рішення на користь Electronic Frontier Foundation від імені трьох онлайн-журналістів, які заявили, що онлайн-журналісти мають таке ж право на захист конфіденційності своїх джерел, як і офлайн-репортери [220].

В обґрунтування причин, за якими блогери є журналістами, наведено такі: по-перше, блогери роблять журналістику – вони шукають точну інформацію і представляють її своїй аудиторії. По-друге, в той час як компанія Apple стверджувала, що блогери не журналісти, компанія Apple не надала будь-які експертні або інші висновки про зворотне, які підтверджують, що блогери не є журналістами [234].

Між звичайним розміщенням інформації та розміщенням інформації громадянськими журналістами є певні відмінності. Особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з використанням персональних даних. Відповідно до ст. 9 Директиви 5/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» 1995 р. держави-члени передбачають винятки чи відступи від положень цієї Глави, Глави IV і Глави VI, у тому, що стосується обробки персональних даних, що проводиться виключно для цілей журналістики або художньої чи літературної творчості, за умови, що вони необхідні для узгодження права на невтручання в особисте життя з нормами, що регулюють свободу самовираження [45].

Невизначеність статусу громадянських журналістів призводить до різних підходів на практиці щодо визначення інформації, яку вони мають право поширювати. Арешт Прісцилли Вільярреал (Priscilla Villarreal), більш відомої як зірка Facebook/громадянський журналіст Лагорділока (Lagordiloca), за звинуваченням у неправомірному використанні інформації, є

новим викликом. Вільярреал регулярно отримувала інформацію про арешти, дорожньо-транспортні пригоди та інші дії правоохоронних органів від офіцера до того, як вона поширювалася по звичайних каналах офісу LPD. У скарзі йдеться про те, що це дало їй перевагу перед місцевими офіційними ЗМІ та дозволило їй набути популярність у «Facebook» [228].

Як свідчить міжнародний досвід, практика застосування законодавства у сфері захисту прав та інтересів громадянських журналістів формується шляхом їх порівняння з представниками традиційних ЗМІ, виходячи з таких критеріїв:

блогери та громадянські журналісти поширюють соціально важливу інформацію, перевіряючи її достовірність;

незважаючи на те, що публікації громадянських журналістів не проходять редакційні правки, вони не позбавлені контролю. «Громадянськими редакторами» публікацій блогерів виступають читачі, які активно долучаються до обговорення публікацій, залишаючи коментарі, критику чи визнання матеріалу;

громадянські журналісти, збираючи інформацію, можуть опинитись на місці подій раніше офіційних ЗМІ, фіксувати важливі дані, події, при цьому не виключено, що в цей час вони перебувають в обставинах, небезпечних для життя і здоров'я. Активна позиція громадянських журналістів як і у журналістів-представників ЗМІ, може створювати загрози їх життю і здоров'ю.

Враховуючи зазначене, для надійного захисту прав та інтересів громадянських журналістів, вважаємо за необхідне закріпити на законодавчому рівні положення, відповідно до якого громадянські журналісти в частині забезпечення конфіденційності збору інформації прирівнюються до журналістів-представників ЗМІ.

У зв'язку з цим вбачається доцільним внести відповідні зміни до Закону України «Про інформацію» та визнати за громадянськими журналістами гарантії щодо невтручання в їх діяльність, збереження

інформації про джерела інформації, невтручання в діяльність щодо поширення суспільно важливої інформації.

Слід відзначити, що визначення ЗМІ, закріплене в Законі «Про інформацію», зводить діяльність ЗМІ до публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації. Такий підхід не відповідає вимогам сьогодення, коли інформація поширюється через мережу Інтернет, інформаційні канали, месенджери, наприклад Telegram-канали в електронній (цифровій) формі, яка не передбачена Законом.

У зв'язку з зазначеним, пропонується ч.2 ст.22 Закону України «Про інформацію» викласти в такій редакції: «Засоби масової інформації – засоби, призначені для публічного поширення інформації у формі (друкованій, електронній (цифровій)), аудіовізуальній) та способами, які роблять її доступною для необмеженого кола осіб.».

З метою визначення базових засад діяльності громадянських журналістів доповнити ст. 22 Закону України «Про інформацію» частиною 3 в такій редакції: «До засобів масової інформації прирівнюється громадянська журналістика – засіб доведення інформації, спрямованої на задоволення суспільних інтересів до необмеженого кола осіб в електронній (цифровій) формі суб'єктами, які не є представниками засобів масової інформації. На громадянських журналістів поширюються гарантії, передбачені частиною 1, частиною 2 статті 24 та частиною 3 статті 25 цього Закону. Переслідування громадянських журналістів, погроза їх життю, здоров'ю, пошкодження майна через здійснення журналістської діяльності забороняється».

Другою категорією ризиків, які існують у зв'язку з поширенням інформації масмедіа в мережі Інтернет, є порушення прав фізичних осіб у випадку поширення недостовірної інформації.

Юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин:

а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб;

б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача;

в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності;

г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право. Під поширенням інформації слід розуміти: опублікування її у пресі, передавання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі [53].

Як правило найбільш спірні публікації щодо яких постає питання про порушення честі, гідності, ділової репутації, стосуються діяльності відомих громадських діячів, представників влади, депутатів, підприємців. У таких відносинах фокус журналістів спрямовано на особу, її приватне життя, професійну діяльність, можливу участь у корупційних, незаконних схемах. Фактично особа виступає «пасивним» учасником таких інформаційних відносин. І в цьому аспекті актуального значення набуває дотримання балансу між важливістю отримання інформації та меж втручання в особисте життя. Особливо, коли мова йде не про саму особу, а її родичів, знайомих, колег.

До особливої категорії учасників інформаційних розслідувань відносяться публічні діячі, відомі політики, представники органів державної влади, судових та правоохоронних органів щодо яких поширеними є публікації, які містять оціночні судження, не завжди витримані та коректні висловлювання. При цьому мета висвітлення їх життя та професійної діяльності не завжди обумовлена потребами розкриття тих чи інших фактів, або самі факти не мають цінної інформації. Звернення до тематики відомих

публічних діячів обумовлена збільшеним попитом на такі публікації, що дозволяє журналісту привернути увагу читачів, збільшити власні рейтинги, особливо, коли інформація видається під виглядом «сенсації» та «викриття фактів».

На практиці це призводить до численних позовів про захист прав, честі, гідності, ділової репутації. При цьому основним питанням постає оцінка змісту поширеної інформації на предмет її достовірності, коректності та можності визнання оціночними судженнями, що суттєво впливає на результат розгляду таких справ.

Як зазначено в Резолюції № 1165 Парламентської Асамблеї Ради Європи, оскільки інформація про приватне життя стала дуже прибутковим товаром для певних галузей медіа, жертвами в більшості випадків стають публічні особи, відтоді, як деталі їхнього приватного життя сприяють продажу продукції. Водночас публічні особи повинні усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, у більшості випадків з власної ж волі, автоматично збільшує рівень тиску на їхню приватність. Часто через односторонню інтерпретацію права на свободу слова і самовираження, яке гарантоване статтею 10 Європейської конвенції з прав людини, медіа порушують приватність людей, посиляючись на те, що їхні читачі мають право знати все про публічних осіб. Певні факти, пов'язані з особистим життям публічних осіб, зокрема політиків, справді можуть цікавити громадськість, і тому це законно проінформувати читачів, які також є й виборцями, про такі факти [164].

Вирішуючи питання щодо конфіденційності інформації про особу, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, та членів її сім'ї, Конституційний Суд України виходить з такого, що належність інформації про фізичну особу до конфіденційної визначається в кожному конкретному випадку. Перебування особи на посаді, пов'язаній зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, передбачає не тільки гарантії захисту прав цієї

особи, а й додаткові правові обтяження. Публічний характер як самих органів – суб'єктів владних повноважень, так і їх посадових осіб вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади та підтримку її авторитету у суспільстві [173].

Як зазначено у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 27.09.2009 р. №1, що належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайту, особи, яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві. Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможна встановити, а також, коли інформація є анонімною і доступ до сайту – вільним, належним відповідачем є власник веб-сайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації. Якщо недостовірна інформація, що порочить гідність, честь чи ділову репутацію, розміщена в мережі Інтернет на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як засіб масової інформації, то при розгляді відповідних позовів судам слід керуватися нормами, що регулюють діяльність засобів масової інформації [146].

У випадку виникнення спірних питань щодо поширеної інформації громадянськими журналістами вони будуть виступати відповідачем за умови пред'явлення претензій.

Як свідчить судова практика розгляду справ про захист честі, гідності, ділової репутації, поширеної в мережі Інтернет важливе значення при поданні позовної заяви важливо залучати до участі у справі як належних співвідповідачів автора, власника веб-сайту відповідного інформаційного матеріалу. Відсутність такої інформації є підставою для відмови у задоволенні позовних вимог [144].

Отже, при поширенні інформації громадянські журналісти повинні дотримуватись вимог законодавства щодо дотримання прав та інтересів

людини, поваги до її честі і гідності. Така вимога не залежить від правового статусу особи щодо якої поширюється інформація – приватна чи публічна особа, незважаючи на визнання за публічними діячами більшої відкритості перед суспільством.

У даному аспекті право на доступ на інформацію для особи поєднується з правом на захист від поширення щодо неї недостовірної інформації, яке, на нашу думку, є також складовою права на інформацію в широкому аспекті.

Другою складовою означеної проблеми щодо захисту прав особи від поширення інформації – є розкриття громадянськими журналістами даних, які не підлягають розголошенню без згоди особи, якої вони стосуються. Як приклад, розголошення інформації про приватне життя, інформації про стан здоров'я тощо.

Яворівським районним судом Львівської області та у подальшому Апеляційним судом Львівської області було розглянуто справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про відшкодування моральної шкоди, завданої розголошенням лікарської таємниці. Позов обґрунтовано тим, що під час нападу невідомими особами на позивача, йому нанесено тілесні ушкодження, ступінь важкості яких буде встановлено після проведення судово-медичної експертизи. З 15 травня по 19 травня 2015 року, позивач перебував на стаціонарному лікуванні в офтальмологічному відділенні Новояворівської Центральної районної лікарні, а з 20 травня по 29 травня 2015 року лікувався амбулаторно. 21 травня 2015 року до офтальмологічного відділення, де лікувався ОСОБА_3, зайшов відповідач – ОСОБА_4, який, використовуючи засоби стеження і таємної відеозйомки та, користуючись недосвідченістю чергової медсестри, незаконно відзняв та, пізніше оприлюднив інформацію, яка містилася в медичних документах позивача, зокрема в історії хвороби. Відеоматеріали з цією інформацією були прокоментовані відповідачем та розміщені ним у соціальних мережах, зокрема в інтернет-ресурсі «Громадський контроль Яворівщини». Дії відповідача ОСОБА_4 грубо

порушують його конституційні права, визначені статтею 32 Конституції України та права, гарантовані статтями 39-1, 40 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Унаслідок таких дій ОСОБА_4 у позивача відбулися нервові зриви, порушився сон, зіпсувалися стосунки з оточуючими людьми, у його дружини була депресія, його роздратованість позначилася на стосунках з колегами по роботі та на його педагогічній діяльності, відбулася ремісія хвороби, яку він лікував тривалий час, загострився цукровий діабет, яким він хворіє з 2010 року. Позивач був змушений додатково придбати лікарські препарати на суму 900,00 грн. Враховуючи зазначене, просив суд стягнути з відповідача 900,00 грн – майнової шкоди та 15000,00 грн моральної шкоди.

Під час розгляду справи судом першої інстанції 17 березня 2016 року ОСОБА_3 відмовився від позовних вимог у частині стягнення майнової шкоди і протокольною ухвалою Яворівського районного суду Львівської області така відмова була прийнята судом. Рішенням Яворівського районного суду Львівської області від 12 серпня 2016 року у позові ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про відшкодування моральної шкоди через розголошення лікарської таємниці відмовлено [177].

Рішенням Апеляційного суду Львівської області від 21 листопада 2016 року апеляційну скаргу ОСОБА_3 задоволено частково. Рішення Яворівського районного суду Львівської області від 12 серпня 2016 року скасовано та ухвалено нове рішення про часткове задоволення позову про відшкодування моральної шкоди. Стягнуто з ОСОБА_4 на користь ОСОБА_3 у відшкодування моральної шкоди 5000,00 грн. Вирішено питання про розподіл судових витрат.

Вирішуючи спір, суд апеляційної інстанції виходив із того, що суд першої інстанції не взяв до уваги посилення позивача на те, що моральну шкоду йому завдано порушенням його немайнових прав через розголошення інформації про його стан здоров'я. Апеляційний суд виходив з того, що зі змісту позовної заяви, апеляційної скарги та пояснень позивача встановлено

факт завдання йому моральної шкоди, зокрема оприлюднення інформації про стан його здоров'я відповідачем, чого ОСОБА_4 не спростовував під час розгляду справи судом першої інстанції. Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що поширення інформації про стан здоров'я, тобто порушення гарантованих Конституцією України та чинним законодавством немайнових прав фізичної особи, спричиняє їй моральні страждання [169].

Медична інформація, тобто свідчення про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі і про наявність ризику для життя і здоров'я, за своїм правовим режимом належить до конфіденційної, тобто інформації з обмеженим доступом. Лікар зобов'язаний на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників надати їм таку інформацію повністю і в доступній формі.

В особливих випадках, як і передбачає частина третя статті 39 Основ законодавства України про охорону здоров'я, коли повна інформація може завдати шкоди здоров'ю пацієнта, лікар може її обмежити. У цьому разі він інформує членів сім'ї або законного представника пацієнта, враховуючи особисті інтереси хворого. Таким же чином лікар діє, коли пацієнт перебуває в непритомному стані [174].

Отже, при висвітленні будь-якої інформації про фізичну особу, громадянським журналістам слід дотримуватись як вимог законодавства щодо обмежень на розголошення окремих даних, так і етичних стандартів, які передбачають відповідальний підхід, достовірність та обґрунтованість журналістських матеріалів.

Також слід зазначити про встановлення певного інформаційного балансу при висвітленні діяльності судових органів та окремих справ. Відкритість судочинства є однією з найважливіших засад їх діяльності. Разом з тим відкритість і гласність судового процесу не є безмежними, що обумовлює встановлення на законодавчому рівні певних обмежень. Враховуючи підвищений інтерес суспільства до розгляду судових справ та

винесених рішень, особливо в частині резонансних справ, висвітлення такої інформації є одним із тематичних напрямів ЗМІ, громадських активістів та громадянських журналістів.

Для того, щоб забезпечити баланс інтересів суспільства, ЗМІ, та не перешкоджати судовим інстанціям у виконанні обов'язків, на міжнародному рівні визначено засади їх взаємодії. Відповідно до Мадридських принципів взаємодії засобів масової інформації та суддівської незалежності, функцією та правом ЗМІ є збір та поширення серед громадськості інформації, висловлювань та критичних тверджень про судочинство, включно з висвітленням судових справ до, після та під час судового розгляду, не порушуючи при цьому презумпцію невинуватості. Такий принцип діяльності ЗМІ у сфері судочинства може підлягати певним обмеженням, застосовуваним на чітко визначених засадах.

Такі стандарти відносин судів і ЗМІ відображено в Рекомендації № Res. (2003) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання через ЗМІ інформації про кримінальні процеси (Комітет Міністрів ухвалив документ 10 липня 2003 року).

У рішенні по справі «Санді таймс» проти Сполученого Королівства (1979) зазначено, що «суди є форумом для вирішення спорів». «Проте попереднє обговорення може відбуватися і в інших місцях, таких як спеціальні журнали, масова періодика чи громадськість». Значення такого обговорення полягає в тому, що громадськості надають можливість отримати інформацію про стан судових справ та системи судочинства загалом. Свобода виявлення поглядів (а отже, й свобода ЗМІ) може підлягати обмеженням, запроваджуваним з такою метою: для захисту репутації та прав інших людей; для підтримання авторитету суду; для забезпечення безсторонності та неупередженості суду демократичні стандарти взаємодії. Втім, в рішенні Суду наголошено, «ЗМІ не мають переступати межі, встановлені в інтересах належного відправлення правосуддя, хоч на них також лежить і обов'язок поширювати інформацію та ідеї, що стосуються

самої діяльності судів, так само як і до інших сфер, які становлять безсумнівний суспільний інтерес». У тому рішенні конкретизовано вимоги до належного висвітлення судових процесів: «Якщо інформація про судовий процес поширюється в такій формі, що веде до формування у громадськості власної думки про винуватість чи невинуватість ще перед оголошенням судового рішення, то це може спричинити неповагу та недовіру до суду». Тому практику «квазісуду в засобах масової інформації, яка викликає сумніви щодо суду як належного місця та способу для розгляду спорів», визнано шкідливою [14, с. 10-12].

У справі Де Гаєс та Гійзельс проти Бельгії (1997) Суд визнав, що «судді мають бути захищені від деструктивних випадів з боку ЗМІ, що не базуються на жодній фактичній підставі». Водночас, якщо критика судових проблем або окремих суддів спирається на «належні та ретельні журналістські розслідування, що є частиною громадського обговорення важливих суспільних проблем», то підстав обмежувати свободу мас-медіа немає [14, с. 10-12].

Третя категорія ризиків та небезпек, які виникають у сфері реалізації громадянами права на інформацію та діяльності громадянських журналістів є дезінформація, поширення неперевіреної, недостовірної інформації, поширення публікацій, які вводять в оману.

У 2019 році Міжнародний фонд виборчих систем опублікував звіт, в якому досліджувалися різні способи, якими соціальні мережі, дезінформація і технологічні системи можуть впливати на результати виборів. У документі IFES називає проблему соціальних мереж і дезінформації «фундаментальною загрозою чесності виборів у всьому світі» [224].

Українські телеканали, радіостанції, друковані й онлайн-видання, а також медійні громадські організації заявили про створення медіаруху, покликаного забезпечити громадянам можливість обирати президента і парламент на основі повної та достовірної інформації та підписали Меморандум, в якому зазначено, що базовими стандартами інформаційної

журналістики є оперативність, точність, достовірність та повнота подання інформації, а також наявність балансу думок у матеріалі, включно з наданням слова критикованій стороні та відокремлення думок від фактів [17].

На підставі оцінки дотримання базових стандартів діяльності журналістів проводиться моніторинг ЗМІ.

Відповідно до результатів дослідження, проведеного ГО «Інститут масової інформації» щодо дотримання журналістських стандартів у січні 2020 року, уперше «Український тиждень», Укрінформ, «Ліга», «Дзеркало тижня» та «Українська правда» разом посіли перше місце в рейтингу онлайн-медіа щодо дотримання журналістських стандартів. Як зазначено у звіті, українських онлайн-медіа найчастіше порушується професійний журналістський стандарт відокремлення фактів від коментарів. У середньому цей стандарт було дотримано в 90% матеріалів. На другому місці – порушення стандарту достовірності (його було дотримано в 92,5% загальної кількості матеріалів), і найкраще дотримуються в онлайн-медіа стандарту балансу – в 94,5% загальної кількості матеріалів [62].

Позитивно, що в останні роки при проведенні досліджень, визначенні рейтингів до уваги беруться також онлайн-медіа. Однак такі медіа як правило, мають статус електронного ЗМІ, що відрізняє їх від громадянської журналістики. Це не свідчить про неважливість дотримання громадянськими журналістами визнаних стандартів. Однак в умовах сьогодення питання дотримання професійної етики та стандартів є виключно справою самих громадянськими журналістами.

Право людини на отримання інформації невід’ємно пов’язано з правом на захист від впливу шкідливої, небезпечної інформації, яка може завдати шкоди здоров’ю та життю людини.

Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки

застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації. Отже, як впливає з наведеного визначення інформаційної безпеки, її ознаками є існування певних стабільних умов, обставин (точніше, можна, було б вести мову про «становище», а не «стан») в яких перебуває суспільство [70, с. 12].

Поширення особами неперевіраних фактів може відбуватися як навмисно, так і несвідомо. При цьому, незалежно від наміру, результатом поширення недостовірних даних є дезінформація яка може нести летальні наслідки. Зловживання правом на інформацію та свободу слова може відбуватись не лише шляхом цілеспрямованого нанесення шкоди третім особам, а й у разі поширення даних, публічних заяв та сповіщень з боку ЗМІ, посадових осіб, які містять недостовірні, неперевірені факти, які вводять в оману населення щодо засобів, лікування, стану забезпечення лікарень, кількості захворювань [189, с. 58].

І. В. Антошина виділяє наступні види дезінформації: – введення в оману конкретної особи або групи осіб; – маніпулювання вчинками (однієї людини або групи осіб); – створення громадської думки щодо якоїсь проблеми або об'єкта. Саме введення в оману можна представити як надання завідомо неправдивої інформації. Маніпулювання можна характеризувати як спосіб впливу, спрямований безпосередньо на зміну напрямку активності людей [2, с. 53].

В умовах сучасних інформаційних потоків неможна забезпечити контроль за всією інформацією, яка поширюється в мережі Інтернет. Особливо незахищеними є найбільш вразливі категорії користувачів, серед яких слід виділити: малолітніх та неповнолітніх дітей; людей похилого віку; людей, які мають певні психічні розлади або легко піддаються сторонньому інформаційному впливу.

Як вже було зазначено, в сучасних умовах діти стають самостійними учасниками активної соціальної поведінки в мережі Інтернет. Батьки активно

залучають дітей до зняття відеороликів для соціальних мереж, що приносить не лише популярність, а й прибутки. Глядачами таких відео переважно виступають також неповнолітні діти. Однак здатність відрізнити справді позитивну, корисну інформацію та інформацію, яка може нести ризики та небезпеки, не відповідає тим викликам, які несе мережа. Прикладом, чому є негативний досвід поширення в мережі різних челенджів для підлітків, які несуть ризики для їх життя, зокрема «Синій кіт», «Проломити череп» [16], «Зникнути на 24 години».

Крім того, при поширенні інформації в мережі із зображенням неповнолітньої особи слід враховувати, що відповідно до судової практики, таке розміщення має відбуватись за згодою обох батьків. У рішенні Київського районного суду міста Одеси від 20.06.2018р, у справі №520/1084/18 за позовом позивача, яка діє в інтересах своєї малолітньої доньки до відповідачів з вимогами про заборону поширювати у мережі Інтернету фото- та відео матеріали стосовно малолітньої доньки; зазначено, що публікація фотографічних та відеозображень у соціальних мережах Інтернет можна лише зі згодою особи, зображення якої публікується. Фотографії малолітніх та неповнолітніх осіб, які мають часткову дієздатність, та в силу віку не можуть належним чином розуміти питання, пов'язані з розміщенням своїх зображень у соціальних мережах, можуть публікуватись сторонніми особами лише зі згоди обох батьків, які мають рівні права відносно розвитку та виховання дітей. Згода лише одного з батьків не надає прав на публічне розміщення фото- та відеозображень малолітніх дітей, якщо між ними не укладено окремого договору, в якому оговорені дані обставини.

Також в рішенні зазначено, що суд, враховуючи загальновідому інформацію із інформаційних джерел, вважає, що власні (приватні) сторінки у соціальних мережах відносяться до публічних інформаційних джерел, враховуючи необмежений доступ до даних сторінок інших сторонніх для власників користувачів даної мережі. Питання щодо обмеженості доступу до

власних сторінок лише «друзями» розглядається судом з урахування поняття «друзі» в контексті соціальних мереж, які є значно ширшими, ніж поняття «друзі» у звичайному розумінні, а також можності «репосту» інформації, яка виводить відмічену інформацію, в тому числі фото-та відео, за межі власної сторінки, та дозволяє її перегляд сторонніми для власників сторінок особами. Крім того, суд, як загальновідомо, визнає інформацію про те, що у мережах інтернет будь-яка власна інформація, в тому числі зі сторінок з обмеженим доступом все частіше стає загальнодоступною завдяки втручанню сторонніх осіб (хакерів тощо) і не може вважатись повністю захищеною [172].

Неповнолітні особи не лише є активними учасниками соціальних мереж, а й можуть долучатись до обговорення актуальних питань у чатах, на форумах, започатковувати власні блоги або активно долучатись до висловлення власних позицій у коментарях до інших публікацій, що створює чимало можнастей для кібербулінгу.

Кібербулінг – це негативна, агресивна, суспільно небезпечна, протиправна поведінка умисного характеру із застосуванням морального, фізичного насильства чи будь-які інші дії, учинені з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину, що посягають на життя, здоров'я, волю, честь і гідність особи шляхом використання інформаційно-комунікаційних засобів: Інтернету (електронної пошти, форумів, чатів, ICQ), мобільних телефонів, соціальних мереж тощо [110, с. 283].

Слід зауважити, що про булінг зазначають і представники засобів масової комунікації, які відчують на собі різні форми психологічного тиску, залякувань, які вони отримують після опублікування матеріалів. За даними анонімного опитування, проведеного ГО «Інститут масової інформації», 88% українських медійників/ць стикалися з інтернет-тиском. 87% тих, хто стикався з кібербулінгом, пов'язують це зі своєю професійною діяльністю. А 70% тих, хто зтикався з інтернет-булінгом, є жінки [19].

В умовах сьогодення, реалізуючи право на інформацію в мережі Інтернет, особи все частіше опиняються в агресивному інформаційному полі,

оскільки мережа використовується як середовище для вчинення інформаційних атак та кібертероризму.

Важливою рисою сучасного тероризму є широке застосування засобів масової інформації. Терористи й надалі продовжують використовувати легальні мас-медіа для поширення відомостей про терористичні акти, їх значення, висувати вимоги до суб'єктів впливу тощо. Терористичні організації дуже часто створюють і власні засоби масової інформації на підконтрольних територіях (радіо, телебачення, газети). Широке застосування в терористичній діяльності мають і Інтернет-ресурси, зокрема, форуми, блоги, соціальні мережі, де терористи шукають співучасників та найманців тощо [116, с. 153].

Інформаційний тероризм розділяють на: 1) інформаційно-психологічний тероризм (контроль над ЗМІ з метою поширення дезінформації, чуток, демонстрації могутності терористичних організацій): а) медіа-тероризм або «медіа-кілерство» зловживання інформаційними системами, мережами, та їхніми компонентами для здійснення терористичних дій та акцій; 2) інформаційно-технічний тероризм (завдання збитків окремим елементам і всьому інформаційному середовищу супротивника в цілому: руйнування елементної бази, активне придушення ліній зв'язку, штучне перезавантаження вузлів комунікації тощо): а) кібертероризм – сукупність дій, що включають інформаційну атаку на комп'ютерну інформацію, обчислювальні системи, апаратуру передачі даних, інші складові інформаційної інфраструктури, яка здійснюється злочинними угрупованнями або окремими особами [8, с. 231].

Таким чином діяльність громадянських журналістів поряд з перевагами може нести певні ризики та небезпеки як для самих журналістів, так і для користувачів інформації.

Для громадянських журналістів ризики в діяльності обумовлені відсутністю законодавчих гарантій їх захисту, можливими проявами агресії,

погрозами та переслідуваннями зі сторони третіх осіб у зв'язку зі збором, оприлюдненням інформації.

Для користувачів інформації ризики та небезпеки обумовлені можливістю поширення в мережі Інтернет недостовірної, агресивної інформації, яка може вводити в оману, спонукати до небезпечних дій, схилити до протиправної поведінки. Особливо вплив такої інформації посилюється у випадку її поширення на блогах, Інтернет-сторінках громадянських журналістів, що обумовлено підвищеним рівнем довіри серед користувачів порівняно з довірою до традиційних ЗМІ.

Через відсутність ефективних механізмів контролю якості і достовірності інформації, яка поширюється в мережі, ризики та загрози, які виникають і як для громадянських журналістів, і для користувачів у сфері громадянської журналістики, поділено на три рівні: глобальний (загрози інтересам держави і суспільства); індивідуальний (пов'язані з порушенням права людини на інформацію, недоторканність приватного життя); професіональний (загрози й ризики, пов'язані з професійною діяльністю громадянських журналістів).

Враховуючи зазначене, необхідним є встановлення етичних стандартів діяльності громадянських журналістів, які б базувались на ключових стандартах журналістської діяльності – достовірності, відокремлення фактів від коментарів, безпечності інформації.

Для забезпечення діяльності журналістів, враховуючи досвід зарубіжних країн, важливо визнати за громадянськими журналістами право на збереження конфіденційності джерел отримання інформації.

3.2. Захист права на інформацію у сфері громадянської журналістики

Захист права на інформацію в сучасних умовах набуває особливої актуальності та змісту. В інформаційному потоці суттєво змінились акценти між межами приватного і публічного, закритого і відкритого обігу інформації. Через соціальні мережі вагома частина приватного життя особи набула публічності. При цьому такий перехід від приватного до публічного відбувається як за ініціативи самої особи, у випадку висвітлення подій в соцмережах, блогах, так і через активну діяльність, у тому числі громадянських журналістів. Особливо, як вже зазначалось у роботі, це стало актуальним щодо публічних осіб, відомих громадських діячів, активістів. Поширення інформації про їх життя та професійну діяльність здійснюється як з метою забезпечення громадського контролю за їх професійною діяльністю, так і з метою підняття рейтингу медіа, громадянських журналістів. У практичній площині це призвело до численних спорів щодо правомірності поширення інформації, її правдивості, етичності, визначення тонких меж між приватним – закритим та публічним – загальнодоступним, між недостовірною інформацією та оціночними судженнями. Фактично з розширенням інформаційних відносин у мережі Інтернет першочергового значення набуло право на захист від поширення інформації.

При дослідженні питань захисту права на інформацію в сфері діяльності громадянських журналістів, слід виокремити два важливі напрями:

захист права людини на інформацію (яке передбачає право на отримання інформації, право на поширення інформації, право на захист від недостовірної, небезпечної інформації, право на захист від поширення інформації про особу);

захист прав громадянських журналістів (право на створення та поширення інформації, право на захист авторських прав).

Право на захист, способи та механізми захисту передбачені на національному та міжнародному рівні.

Право на захист гарантовано кожній людині Конституцією України. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст.55 КУ).

М. Д. Лазарева зазначає, що Конституція України закріпила якісно нову систему прав і свобод людини і громадянина, в яку включено відповідні положення міжнародно-правових актів, що безпосередньо стосуються прав і свобод громадянина та містять відповідні зобов'язання держав-учасниць щодо визнання, легалізації, гарантування реалізації, а також охорони і захисту таких прав і свобод з боку держави та її інституцій. Своєрідне місце в механізмі правового забезпечення права громадян на свободу слова посідають гарантії. В умовах правової держави гарантії прав і свобод людини є сукупністю умов і спеціальних правових способів і засобів, за допомогою яких забезпечується їх здійснення, охорона та захист. Головне призначення правових гарантій полягає у створенні необхідних умов для перетворення закріплених у законі прав і свобод із можностей на реальність [91, с. 52].

Правовий механізм захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина поділяється на нормативно-правовий та організаційно-правовий. Нормативно-правова форма виражається в ухваленні нормативно-правових актів або у внесенні до існуючих нормативно-правових актів таких змін, які можуть сприяти здійсненню захисту інформаційних прав людини і громадянина. Натомість організаційно-правова форма виражається в

діяльності державних органів, що беруть участь у процесі захисту прав інформаційної людини і громадянина на території України. Елементами нормативно-правового механізму захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина в Україні є: нормативне закріплення здійснення правового захисту інформаційних прав людини і громадянина; юридичний факт, який дозволяє почати процес правового захисту інформаційних прав людини і громадянина; правовідносини, в яких є права та відповідні ним обов'язки; суб'єкти правового механізму захисту інформаційних прав людини і громадянина; об'єкти правового механізму захисту інформаційних прав людини і громадянина [121, с. 23].

Право на захист можна визначити як надану уповноваженій особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення її порушеного права або права, що оспорується; право на захист – це юридично закріплене право особи звернутися з вимогою про відновлення порушеного права або про припинення порушення права. Зміст права на захист, тобто можності уповноваженого суб'єкта у процесі його здійснення, визначається комплексом норм цивільного матеріального і процесуального права. Захист суб'єктивних цивільних прав в юрисдикційних органах включає елементи матеріально-правового і процесуально-правового характеру [182, с. 335].

На підставі проведеного дослідження законодавчої бази ряду країн Європейського Союзу, США та прецедентів Європейського суду, К. С. Полетило виділяє такі тенденції судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина: визнання законів термінової дії; розширення числа суб'єктів законодавчої ініціативи; пріоритет міжнародного права та його безпосереднє використання; передача на основі міжнародного договору міжнародній організації чи міжнародному органу державної влади зі справ, пов'язаних із захистом прав і свобод особи в галузі інформації; створення нових моделей судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина в інформаційній сфері; звуження обмежувальних втручань

держави в інформаційне законодавство; негайний розгляд справ у суді, пов'язаних із порушенням інформаційних прав і свобод особи; узгодження національної законодавчої бази з міжнародною [137].

У сфері інформаційних відносин можуть порушуватись різні категорії прав людини – соціальні, політичні, однак, в першу чергу, постає питання щодо їх інформаційного підґрунтя.

І. М. Забара виокремлює чотири концептуальні підходи до визначення категорій прав, які підлягають захисту в інформаційному суспільстві: 1. «Загальний підхід»: захисту підлягає весь перелік існуючих прав людини, визначених міжнародно-правовими актами; 2. «Вибірковий підхід»: захисту підлягають тільки ті права і свободи, що визначаються в якості основи для формування групи «інформаційних прав» людини; решта прав розглядається через співвідношення до них; 3. «Спеціальний підхід»: захисту підлягають тільки ті права, що визначені і закріплені міжнародним правом, реалізація цих прав пов'язана з інформацією із обмеженим доступом, несанкціоноване поширення такої інформації та порушення режиму доступу завдає шкоди власнику інформації; 4. «Тематичний підхід»: захисту підлягає тільки категорія прав, що пов'язані із сучасним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій в умовах розвитку інформаційного суспільства – «цифрові права і свободи людини» (digital rights and freedoms) [57, с.22-29].

На нашу думку, необхідно більш доцільно визначати особливості захисту окремих категорій прав в інформаційному суспільстві, а не визначати, які саме права можуть підлягати захисту. І в такому аспекті може бути виокремлено категорію інформаційних прав як фундаментальних прав, які реалізуються в інформаційному суспільстві та порушення яких може призводити до порушення інших прав людини.

У сфері діяльності ЗМІ та громадянських журналістів найбільш поширеними є спори щодо порушення прав внаслідок поширення недостовірної, неетичної інформації та розголошення персональних даних.

Відповідно до Конституції України кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Справи про захист честі й гідності, порушені внаслідок поширення недостовірної інформації, є поширеними не лише в національній судовій практиці. Проблема визначення меж та обмежень у сфері поширення інформації взаємопов'язана зі свободою слова, правом на приватність та захист персональних даних. Різні підходи до трактування зазначених категорій особами, яких така інформація стосується, та ЗМІ, обумовлюють численні звернення до Європейського суду з прав людини за ст.10 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод.

Більшість справ, розглянутих Європейським судом з прав людини за ст. 10 Конвенції, стосується Туреччини (18%), Угорщини (12%), Швейцарії (6%), Австрії (6%), Великобританії (6%), Молдови (6%), Швеції (6%), Нідерландів (6%). Суб'єктами звернення до Європейського суду з прав людини з приводу порушення ст. 10 Конвенції є переважно фізичні особи (70%). Інформацію, до якої заявники не отримали доступу, можна класифікувати на: 1) інформацію, доступ до якої не отримали особи, що відбувають покарання у місцях позбавлення волі: а) інформація, що розміщена у мережі Інтернет (*Kalda v. Estonia*), б) друкованому виданні (*Mesut Yurtsever and Others v. Turkey*); 2) інформацію, яку не отримали дослідники під час проведення досліджень: а) статистичні дані за окремими показниками (*Bubon v. Russia*); б) історичні дані (*Kenedi v. Hungary*); 3) інформацію про себе: а) медичні документи і звіти (*Roche v. United Kingdom*); б) стосовно результатів перевірки, згідно яких заявнику відмовили у працевлаштуванні (*Leander v. Sweden*); 4) інформація, що стосується поводження з безпритульними тваринами (*Guseva v. Bulgaria*); 5) інформація публічного характеру (*Romîianu v. Romania*) [23, с. 261].

Щодо захисту прав та інтересів фізичних осіб у випадку поширення недостовірної інформації серед способів захисту, які найчастіше використовуються під час подання позовних вимог, слід виділити: спростування інформації, компенсація немайнової шкоди, якщо буде доведено факт завданих збитків – відшкодування збитків.

Відповідно до Цивільного кодексу України фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено у друкованих або інших засобах масової інформації, має право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації у тому ж засобі масової інформації в порядку, встановленому законом.

При цьому важливе значення щодо визначення засад захисту прав особи має її статус у суспільстві.

Європейський суд з прав людини на підставі своєї практики застосування Конвенції встановив, що її 10 стаття обумовлює різний ступінь захисту для тих чи інших категорій вираження поглядів.

У рішенні від 07 лютого 2012 року «Аксель Спрінгер проти Німеччини» Європейський суд з прав людини вказав, що приватна особа, невідома для громадськості, може вимагати особливого захисту свого права на приватне життя, в той час як публічних осіб така норма не стосується.

Разом з цим, у таких справах як «Лінгенс проти Австрії» (1986 року); «Обершлік проти Австрії» (1991 року), у яких йшлося про публічну критику політиків, Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що публічні діячі повинні бути відкритими для критики з боку своїх опонентів.

З аналізу вказаних рішень випливає, що Європейський суд з прав людини вважає порушенням статті 10 Конвенції з прав людини задоволення національними судами позовів публічних діячів про спростування поширеної проти них інформації та заборони поширення такої інформації, оскільки ступінь публічності, якого набули дії особи, ступінь її участі у публічній

дискусії обумовлюють ступінь її толерантності, який вона повинна виявляти стосовно критики [144].

У справі від 6 жовтня 2015 «Карп'юк та інші проти України» (Karpyuk and others v. Ukraine), свобода вираження поглядів становить одну з важливих складових демократичного суспільства й однією з базових умов прогресу суспільства в цілому і самореалізації кожної окремої людини. Відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції вона стосується не тільки «інформації» або «ідей», які сприймаються схвально розглядаються як необразливі або нейтральні, але і тих, які можуть ображати, шокувати. Саме такими є вимоги плюралізму, толерантності і широти поглядів, без яких немає «демократичного суспільства» [131].

У рішенні «Von Hannover v. Germany» ЄСПЛ вказує: відмінність встановлена між видатними постатями сучасності і «відносно» публічними особами, повинна бути чіткою й очевидною, аби в державі, в якій дотримується принцип верховенства права, конкретна особа мала конкретні вказівки щодо того, як себе потрібно поводити. Насамперед такі особи повинні обов'язково знати, де і коли вони захищені, а де і коли, навпаки, їм потрібно очікувати втручання інших осіб, особливо бульварної преси (п. 73) [99].

Із судової практики вбачається, що Суд традиційно вимагає надання дуже вагомих причин для виправдання накладення державними органами обмежень у сфері політичного життя. Життя політичного діяча, на думку Суду, сформульованій ним у важливій справі Лінгенс проти Австрії, може бути висвітленим більш широко, ніж життя звичайного громадянина, який не бере активної участі в політичних баталіях. У справі Українська Пресс-Група проти України Суд згадує про те, що «в рамках ч. 2 ст. 10 Конвенції сфера для обмеження політичних висловлювань або дебатів стосовно питань, які становлять суспільний інтерес, дуже вузька. Політик свідомо відкривається для ретельного аналізу кожного свого слова і вчинку з боку журналістів і громадськості, і повинен бути більш поблажливим до критики. Звичайно,

політик має право на захист своєї репутації, навіть якщо він виступає не як політик, але вимоги цього захисту повинні бути збалансованими з інтересом до відкритої дискусії політичних питань». Необхідно звернути увагу на те, що для України ця справа представляє інтерес не тільки з причини релевантності до реалій України, але й тому, що Суд проігнорував мирову угоду, досягнуту урядом і заявником. Суд прийняв до уваги серйозність заяви стосовно обвинувачення в перешкоджанні реалізації свободи вираження заявником і відхилив цю угоду сторін. Суд відмітив, що мали місце особливі обставини по відношенню до прав людини, як вони визначені в Конвенції і протоколах, які вимагали подальшого розгляду заяви по суті» [101; 24, с. 442].

Право публічної особи на спростування недостовірної інформації, право на відповідь, а також на власне тлумачення справи, заборона поширення інформації, що порушує особисті немайнові права фізичної особи, є способами захисту права публічної особи на повагу до честі, гідності та на недоторканність ділової репутації, а право на відшкодування майнової та моральної шкоди, заподіяної внаслідок приниження честі, гідності та ділової репутації, є не лише способом захисту права, а й заходом цивільно-правової відповідальності особи – поширювача інформації [114, с.16].

Право на спростування використовується у випадку поширення інформації офіційними ЗМІ. Механізм реалізації права на спростування передбачено у спеціальних законодавчих актах, зокрема Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (ст. 37), «Про телебачення і радіомовлення» (ст. 64).

Враховуючи, що зазначені нормативні акти не регулюють безпосередньо діяльність ЗМІ в мережі Інтернет, і не передбачають вимог щодо діяльності блогерів, громадянських журналістів, на практиці постають питання щодо їх застосування до спростування інформації, поширеної в мережі Інтернет.

У цьому аспекті показовим є рішення Шевченківського районного суду м. Києва за позовом про ОСОБА_1 до Товариства з обмеженою відповідальністю «Європейська медіа група» про захист честі, гідності, ділової репутації, визнання інформації недостовірною. Суть справи полягала в тому, що Товариство з обмеженою відповідальністю «Європейська медіа група» в мережі Інтернет на веб-сайті <https://apostrophe.ua>, поширило інформацію, яка була передрукована з допису, розміщеного на веб-сайті Site.ua., відомого блогера ОСОБА_3 та містить посилання на першоджерело, а саме особисту сторінку вказаного блогера. Попри те, що інформація була запозичена з блогу, в рішенні суду зазначено, що статтею 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» передбачено, що редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо: 1) ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників); 2) вони містяться у відповіді на запит на інформацію, поданий відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації»; 3) вони є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб; 4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації з посиланням на нього; 5) в них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом; 6) законом передбачено звільнення або неpritягнення до відповідальності за такі дії», а джерело, на яке посилається відповідач, за своїми ознаками не відповідає не одному із пунктів вказаної статті Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», тому відповідач мав перевірити достовірність поширеної ним інформації щодо позивачки та члена її сім'ї. Пунктом 12 Постанови Пленуму Верховного

Суду України №1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної особи» якщо недостовірна інформація, що порочить гідність, честь чи ділову репутацію, розміщена в мережі Інтернет на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як засіб масової інформації, то при розгляді відповідних позовів судам слід керуватися нормами, що регулюють діяльність засобів масової інформації. Судом встановлено, що ТОВ «Європейська медіа група» зареєстроване в установленому законом порядку як засіб масової інформації, а тому на його діяльність поширюються норми Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [176].

Як зазначено Київським апеляційним судом, доводи представника відповідача ТОВ «Європейська медіа група», що судом першої інстанції помилково застосовано Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», оскільки він регулює відносини саме друкованих засобів масової інформації, випущених на папері типографським способом і не стосується діяльності відповідача, не заслуговують на увагу суду, оскільки закон, який би регулював правовідносини у сфері Інтернет видань відсутній, а тому місцевий суд, застосувавши за аналогією норми Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», не порушив прав відповідача [145].

Для правильного вирішення справи про визнання інформації недостовірною, судам необхідно встановити, чи є інформація, яку позивач просить визнати недостовірною, висновками самого журналіста, чи зазначена інформація була поширена з іншого джерела. 23 травня 2018 року КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5, ОСОБА_6, комунального підприємства «Редакція районної громадсько-політичної газети «Степова зоря» Петропавлівської районної ради Дніпропетровської області» в особі засновника Петропавлівської районної ради про захист честі, гідності та спростування недостовірної інформації та стягнення моральної

шкоди. У справі, що переглядалася, судами встановлено, що у громадсько-політичній газеті «Степова Зоря» Петропавлівської районної ради Дніпропетровської області розміщена стаття про позивача як замовника крадіжки врожаю з орендованого поля. Заперечуючи проти позову, автор статті ОСОБА_6 зазначала, що інформація була поширена у статті з іншого джерела – з сюжету телеканалу «112 Україна», який стосувався обставин скошування врожаю з орендованого поля. Стаття 10 Конвенції захищає право журналістів розголошувати інформацію, яка становить громадський інтерес, за умови, що вони діють сумлінно та використовують перевірену фактичну базу та надають «достовірну та точну» інформацію, як того вимагає журналістська етика (справи від 22 жовтня 2007 «Lindon, Otchakovsky Laurens and July v. France» року та від 19 червня 2003 року «Pedersen and Baadsgaard v. Denmark»). Повідомлення новин, засноване на інтерв'ю або відтворенні висловлювань інших осіб, відредагованих чи ні, становить один з найбільш важливих засобів, за допомогою яких преса може відігравати свою важливу роль «сторожового пса суспільства» (справа від 26 листопада 1991 року «The Observer and The Guardian v. The United Kingdom»). У таких справах слід розрізняти ситуації, коли такі висловлювання належали журналісту і коли були цитатою висловлювання іншої особи, оскільки покарання журналіста за участь у поширенні висловлювань інших осіб суттєво заважали пресі сприяти обговоренню питань суспільного значення та не повинно розглядатись, якщо для іншого немає виключно вагомих причин. Законодавство надає журналістам імунітет від цивільної відповідальності за дослівне відтворення матеріалу. Суд звертає увагу на те, що це положення у загальному плані відповідає його підходу до свободи журналістів поширювати висловлювання, зроблені іншими (справи від 23 вересня 1994 року «Jersild v. Denmark» та від 29 березня 2001 року «Thoma v. Luxembourg»). КЦС ВС зауважив, що суд апеляційної інстанції на зазначені норми права уваги не звернув і не перевірів, чи є інформація, яку просить визнати недостовірною ОСОБА_4, висновками самого журналіста, чи ця

інформація була поширена з джерела іншого засобу масової інформації – сюжету телевізійного каналу¹¹² Україна». Для вирішення справи це має значення, оскільки заявлена вимога і про відшкодування моральної шкоди. Постановою Верховного Суду від 23 травня 2018 року ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 15 листопада 2016 року скасовано, справу передано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції [143].

Щодо способів та джерел поширення інформації слід зазначити, що мова може йти не лише про традиційні ЗМІ або Інтернет-видання. На практиці постають питання щодо відповідальності осіб за поширення недостовірної інформації на сторінках соціальних мереж. Велика читацька аудиторія сприяє не лише швидкому поширенню інформації, а й активному її обговоренню, що може посилювати негативний ефект, особливо коли мова йде про публічних осіб. Разом з тим слід враховувати, що технічні можності дозволяють створити соціальну сторінку під іменем особи, якій вона не належить. Тому під час розгляду справ щодо спростування недостовірної інформації, поширеної в мережі Інтернет, постає питання не лише про оцінку самої інформації, а й належність сторінки особі, до якої подано позов.

Як зазначено в рішенні Апеляційного суду міста Києва про розгляд позовної заяви про спростування недостовірної інформації, наявність розміщення на інтернет-ресурсах інформації, яку позивач просить визнати недостовірною і такою, що порушує його честь і гідність, не може бути належним та допустимим доказом розміщення цієї інформації саме відповідачем. Можливість створення фальшивого аканту в мережі «Facebook» підтверджуються, зокрема, висновком N 145/16 від 27 квітня 2016 року судових експертів за результатами проведення комплексного комп'ютерно-технічного дослідження та дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності, відповідно до якого встановити осіб власників аккаунтів розміщених на ресурсах/посиланнях зазначених у п. 1 не вбачається можливим, та створення фальшивого (такого,

що містить хибні відомості) акаунту користувача на веб-сайті /ресурсі <http://facebook.com> можна [170].

При зверненні за захистом порушених прав, враховуючи порушення честі й гідності особи, відносно якої поширено недостовірну інформацію, серед позовних вимог зазначають про публічне вибачення зі сторони порушника.

Як зазначає О.О. Кулініч, особа не завжди визнає свою провину та може принести вибачення з супроводом таких жестів чи міміки, що не допоможе відновити моральний стан потерпілого і, незважаючи на слова вибачення, буде свідчити про відсутність каяття у скоєному. Викладене дає змогу запропонувати можливість застосування вибачення тільки в разі добровільного примирення чи укладення мирової угоди. При цьому вибачення розглядається як добровільна дія, спрямована на компенсацію моральних страждань і відновлення морального, психологічного стану потерпілого. Покладення обов'язку принести вибачення у примусовому порядку не матиме необхідного психологічного ефекту через відсутність доброї волі на ці дії [89, с. 239].

У Постанові Верховного Суду 20 лютого 2019 року у справі № 401/573/17 зазначено, що суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачатися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК України [142; 127].

У рішенні Долинського районного суду Івано-Франківської області по справі про захист честі, гідності, ділової репутації, визнання поширеної інформації недостовірною, спростування поширеної недостовірної інформації та стягнення моральної шкоди зазначено, однією з позовних вимог позивача є зобов'язання відповідача принести йому свої вибачення за поширення про нього недостовірної інформації, а такий спосіб захисту не є коректним, оскільки згідно з п.26 Постанови Пленуму Верховного суду

України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 № 1, суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачатися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК України [171].

Попри загальне правило, що вибачення не є способом захисту, в судовій практиці є випадки, коли вибачення є складовою зобов'язань, що покладаються на особу, яка поширила неналежну інформацію.

Рішенням Дарницького районного суду м. Києва від 22.05.2020 р. за результатами розгляду позовної заяви про захист честі, гідності, ділової репутації та спростування недостовірної інформації відповідачів Особа 2 та Громадську організацію «Наші гроші» зобов'язано солідарно спростувати поширену недостовірну інформацію шляхом розміщення між заголовком та першим абзацом статті під назвою «Інформація 1», яка розміщена за посиланням Інформація 2» повідомлення наступного змісту: «СПРОСТУВАННЯ За цією адресою в мережі Інтернет Наші гроші розмістили недостовірну інформацію відносно бізнесмена – Особа_1. Дана інформація визнана недостовірною судом. Перепрошуємо за порушення честі, гідності та ділової репутації Особа_1 та оприлюднення недостовірної інформації щодо нього», та, під спростуванням, текст резолютивної частини ухваленого по цій справі рішення суду дослівно без редагування, скорочення та коментування [179].

Враховуючи, що поширення недостовірної інформації порушує немайнові права фізичної особи, разом з вимогою спростування недостовірної інформації заявляються вимоги про компенсацію немайнової шкоди.

Відшкодуванню моральної шкоди належить унікальне місце в системі способів захисту цивільних прав та інтересів і серед заходів цивільно-правової відповідальності. Потенційна сфера його правового впливу

перевершує навіть коло правовідносин, у яких має місце застосування такої санкції як відшкодування збитків, оскільки теоретично в кожному випадку завдання матеріальних втрат може йтися також і про виникнення моральної шкоди. Натомість зворотної кореляції не спостерігається – далеко не у кожному випадку посягання на особисті немайнові блага, що супроводжувалося заподіянням моральної шкоди, у потерпілого можуть виникнути які-небудь матеріальні втрати [149, с. 175].

Відповідно до ст. 23 Цивільного кодексу України, немайнова шкода може полягати, зокрема, у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можності їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення.

Найбільш поширеними питаннями, які постають під час вирішення питання щодо відшкодування немайнової шкоди є: доведення такої шкоди та визначення її розміру.

На жаль, чинне законодавство не містить мінімально гарантованого розміру відшкодування шкоди, внаслідок чого на практиці по одним і тим самим категоріям справ призначаються різні обсяги компенсації. Обумовлено це специфікою самої моральної шкоди та підстав для її компенсації, оскільки визначення ступеню морального страждання, переживань у зв'язку з поширенням неналежної інформації про особу завжди є індивідуальним.

При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості [132, с.147-150].

Досліджуючи питання компенсації моральної шкоди, Г.О. Ульянова зазначає, що за основу визначення розміру немайнової шкоди має братись не ступінь страждань, хвилювань, які викликані порушенням немайнових прав, а безпосередньо характер вчиненого правопорушення, поведінка порушника, в тому числі й щодо припинення порушення та усунення його негативних наслідків. Такий підхід не свідчить про відмову від будь-якого обґрунтування можливого розміру завданої немайнової шкоди. У кожному випадку особа, чії права порушено, може самостійно визначати свою позицію щодо обґрунтування розміру шкоди та її доведення. Разом з тим, з метою забезпечення захисту немайнових прав вважається доцільним закріпити на законодавчому рівні право на гарантоване отримання відшкодування немайнової шкоди за умови доведення порушення немайнового права авторства та права на ім'я. Мінімальний розмір такого гарантованого відшкодування пропонується встановити на рівні однієї мінімальної заробітної плати, якщо більший розмір завданої шкоди не буде доведено особою, чії права порушено [194, с. 320].

Слід відзначити, що відсутність мінімальних та максимальних розмірів моральної шкоди є характерним не лише для законодавства України.

Як зазначає С.Б. Булеца, судова практика Угорщини по сьогоднішній день наполягає на тому, що для отримання відшкодування моральної шкоди, крім поширення недостовірної інформації, потрібно, щоб настали наслідки, наприклад, у разі опублікування недостовірної інформації в ЗМІ, наслідком є звільнення особи з роботи. Відшкодування майнової шкоди, витрати лікарні, втрачені доходи легко доводяться, однак доведення моральної шкоди тягне багато невизначеності, які пов'язані з тим, що потерпілий змушений доводити, які незручності, наслідки були йому завдані внаслідок заподіяння моральної шкоди, але не завжди моральна шкода тягне за собою конкретні

наслідки, які вимірюються грошима, однак у майбутньому вони можуть вплинути на кар'єрний ріст, душевне самопочуття тощо [13, с.131-132].

Відповідно до законодавства Латвії, розмір компенсації моральної шкоди визначається судом в індивідуальному порядку відповідно до принципів справедливості і загальними принципами права. Єдиної ставки для визначення розміру компенсації моральної шкоди не існує. Вона визначається з урахуванням серйозності і характеру моральної шкоди, обставин, при яких вона спричинена, наслідків, а також інших відповідних обставин. Сума, що підлягає присудженню або відшкодуванню, повинна виконувати функції правосуддя, примирення і запобігання. Це повинно не тільки доставити певне задоволення особі, права якої були порушені, а й запобігти вчиненню правопорушником подібних порушень у майбутньому. Отже, компенсація повинна бути пропорційною [218].

В Австрії розмір компенсації визначає суд. Критерії визначення розміру моральної шкоди не визначено на законодавчому рівні Німеччини, разом з тим відповідно до практики застосування, при винесенні рішення суди орієнтовані на попередні рішення за аналогічними справами. Відповідно до законодавства Англії, право подавати позов про компенсацію моральної шкоди за поширення недостовірної інформації має лише особа щодо якої такі відомості поширено протягом її життя. Позов підлягає задоволенню, якщо особа доведе, що інформація була такою, що порочила особу, вона була поширена та стосувалася особи, чий права порушено [124, с. 16-17].

У постанові пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» зазначено, що при визначенні розміру моральної шкоди судам слід виходити із засад справедливості, добросовісності та розумності. При цьому визначений розмір грошового відшкодування має бути співмірний із заподіяною шкодою і не повинен призводити до припинення діяльності засобів масової інформації чи іншого обмеження свободи їх діяльності. Вимога про відшкодування моральної

шкоди може бути заявлена самостійно, якщо, наприклад, редакція засобу масової інформації добровільно опублікувала спростування, яке задовольняє позивача. Ця обставина повинна враховуватися судом при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди [163].

Виходячи з принципів рівності, поміркованості, розумності та справедливості, характеру й обсягу моральних страждань, а також враховуючи положення чинного законодавства про те, що розмір на відшкодування моральної шкоди має бути не більш, а ніж достатнім для розумного задоволення потерпілої особи і не повинен призводити до її збагачення [147].

Враховуючи, що матеріальний вимір глибини моральних страждань носить суб'єктивний характер та, в першу чергу, визначається з позиції позивача, розмір моральної компенсації може суттєво відрізнитись між заявленою у позовній заяві і визначеній в рішенні суду.

Рівненським міським судом було розглянуто справу про спростування недостовірної інформації, поширеної в ЗМІ та мережі Інтернет, про звинувачення у скоєнні дорожньо-транспортної пригоди сина публічного діяча. Відповідно до висновку судово-психологічної експертизи встановлено факт заподіяння моральної шкоди позивачам. Згідно висновку: 1. Це має здатність потенціювати формування і розповсюдження негативного ставлення до соціально-психологічних характеристик та особистих якостей осіб Особа_4 і Особа_3 та заподіяти шкоди їх діловій репутації. 2. Все вище зазначене по відношенню до Особа_4 та Особа_3 визначається як стресова подія, що психологічно травмує (здатна спричинити страждання) та спричиняє моральну шкоду, конкретні вияви якої залежать від індивідуально-психологічних властивостей кожного з осіб (у даному випадку – Особа_4 та Особа_3). Як зазначено в рішенні суду, в даному випадку суд виходить із того, що відповідач фактично вказала на вчинення сином публічної особи дорожньо-транспортної пригоди. Отже, звинувачення у вчиненні ДТП є недостовірною інформацією, оскільки відповідачем та

свідками під час судового розгляду не було доведено протилежного. Вказана інформація за своїм змістом принижує честь, гідність і ділову репутацію позивачів у громадській думці з точки зору додержання ними законів, загальновизнаних правил співжиття та принципів людської моралі і не критикує їх як публічних людей, що стверджувала відповідачка. Визначаючи розмір грошового відшкодування завданої моральної шкоди, суд виходить із вимог розумності та справедливості, враховує ступінь зниження ділової репутації позивачів, приниження їх честі та гідності, ступінь поширення цієї інформації в засобах масової інформації, що поширена інформація викликала негативні відклики і визначає розмір відшкодування: Особа 3 – 50 000 гривень, Особа 4 – 50 000 гривень [175]. (Авт. при цьому позивачами розмір моральної компенсації було встановлено у 112 500 грн).

Відсутність усталеної практики щодо підходів до визначення розміру спричиненої моральної шкоди обумовлена декількома чинниками.

По-перше, специфікою самої шкоди, яка, в першу чергу, має прояв у негативному впливі на психологічний, емоційний стан людини, що спричиняє негативні наслідки для здоров'я. На відміну від матеріальних збитків, вартість яких може бути оцінена за різними критеріями, ринковою вартістю, собівартістю виробництва тощо. Моральна шкода завжди є індивідуальною, оскільки її прояви пов'язані з індивідуальними особливостями кожної особи.

По-друге, відсутністю законодавчих вимог щодо гарантованого мінімального розміру її компенсації, відтак початкових показників, на які слід орієнтуватись при визначенні компенсації, яка підлягає виплаті.

При поданні позовних заяв, як правило, постає питання щодо компенсації моральної шкоди, завданої поширенням недостовірної інформації. Щодо іншої сторони таких відносин, а саме громадянських журналістів, майже не постає. Однак, на практиці відносно журналістів, особливо громадянських, можуть вчинятися дії, які спричиняють моральну шкоду у зв'язку з їх професійною діяльністю. Зокрема, моральна шкода може

бути спричинена у зв'язку: з погрозами та незаконними вимогами щодо нерозголошення матеріалів, їх вилучення або знищення; погрозами завдання шкоди рідним, друзям журналістів або пошкодження майна; вимогами розкрити джерела отримання інформації, які надходять від правоохоронних органів. Такі дії можуть викликати стрес, емоційне напруження, відчуття страху, що призводить до погіршення самопочуття, впливають на ефективність професійної діяльності, впливають на стосунки з оточуючими. При цьому при визначенні порядку відшкодування немайнової шкоди слід враховувати особу, неправомірні дії якої її спричинили. Відповідно до ст. 56 Конституції України закріплено право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових і службових осіб органів державної влади або місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень. Підстави відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування, незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду врегульовано ЦК України.

У цьому аспекті слід відзначити, що одним із порушень прав та інтересів журналістів та гарантій їх діяльності є вимоги щодо розкриття джерел походження інформації.

Робота журналіста – це перебування в полі підвищеної уваги, ризиків, негативних емоцій. Спричиняється моральна шкода громадянським журналістам може і внаслідок незаконних вимог зі сторони правоохоронних органів, зокрема в частині розкриття інформації про джерела інформації. Збереження джерел інформування – це одна з ключових гарантій, які мають надаватись як представникам офіційних ЗМІ, так і громадянським журналістам. Вчинення тиску на журналістів або пред'явлення вимоги щодо розкриття інформації створює для журналіста психологічну напругу, викликає хвилювання, що може призвести до розладів здоров'я. Однак справ

про відшкодування моральної шкоди, які б подавались журналістами, порівняно зі справами про виплату компенсації за недостовірну інформацію у ЗМІ, відносно небагато.

Разом з тим, слід зазначити, що представників ЗМІ, громадянської журналістики захист права на конфіденційність і нерозголошення інформації має важливе значення.

Журналісти мають як право, так і обов'язок забезпечити таку анонімність відповідно до: Закону України «Про інформацію», де визнано право журналіста не розкривати джерела інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону; Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», яким гарантується право журналіста на збереження таємниці авторства та джерел інформації за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду; Закону України «Про телебачення та радіомовлення» про обов'язок журналіста задовольняти прохання осіб, які надають інформацію щодо їх авторства або збереження таємниці авторства. Отже, право журналіста не розкривати свої джерела інформації обмежено єдиним випадком, а саме – коли його зобов'язано до цього рішенням суду, прийнятим на основі закону. Право журналістів не розкривати джерела інформації є гарантією свободи вираження за статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Однією з перших справ Європейського Суду з прав людини стало рішення у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства», яким право журналістів на захист власних джерел визнано важливою гарантією свободи преси. У справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» журналіст отримав конфіденційну інформацію про вразливий фінансовий стан фірми «Тетра», яка виграла тендер на проведення капітального ремонту громадського транспорту. За позовом фірми суд заборонив поширення одержаної інформації, і журналіст погодився з рішенням суду. Тоді фірма просила суд

примусити журналіста назвати джерело інформації, але журналіст відмовився. Представники фірми стверджували, що ця інформація потрібна, щоб запобігти її оприлюдненню, оскільки вона все ж може бути поширена, і щоб виявити нелояльного працівника, який її надав. Верховний Суд Великобританії вирішив, що журналіст мусить розкрити джерело інформації, але Європейський Суд визнав дії держави такими, що порушили статтю 10 Конвенції, Суд, зокрема, ухвалив: «Захист журналістських джерел інформації є однією з основоположних умов свободи преси в тому вигляді, в якому вона знайшла своє відображення в законах і кодексах професійної поведінки, в ряді Договірних Сторін і в ряді міжнародних актів. За браком такого захисту джерела не сприяли б діяльності преси, а це негативно позначилося б на здатності преси надавати точну та надійну інформацію з питань, які становлять суспільний інтерес. Як наслідок, життєво важлива роль преси, що стоїть на сторожі інтересів суспільства, була б підірвана... Такий захід не можна вважати відповідним статті 10 Конвенції, якщо він не виправданий важливішою за нього потребою суспільного інтересу» [130, с.71].

Право на нерозкриття джерел інформації в Україні відповідно до внутрішнього законодавства мають тільки журналісти друкованих ЗМІ та телерадіоорганізацій (на підставі документального підтвердження). Згідно з рекомендаціями Ради Європи, кожному журналістові, котрого допитує слідчий орган або суд, перш ніж буде поставлено питання про джерело інформації, повинні бути роз'яснені його права не розкривати це джерело, як також і обмеження цього права. Сьогодні внутрішнє українське законодавство стосовно права журналістів на нерозкриття джерела інформації не може в достатній мірі беззастережно гарантувати це право. Головними причинами цього є: – відсутність спеціального закону та конкретно сформульованих норм, які б гарантували захист інформаторів та вказували на конкретні умови, необхідні для розкриття; – розбіжність та неузгодженість українського законодавства з рекомендаціями Ради Європи щодо захисту журналістських джерел інформації [84, с.220].

Відповідно до Рекомендації №1950 (2011) розкриття джерела інформації повинно бути здійснено лише у виняткових ситуаціях, коли знаходяться під загрозою суспільні чи особисті інтереси і необхідність такого розкриття переконливо доведена. Компетентні органи, які вимагають розкриття джерела повинні вказати, які життєво важливі інтереси переважають право джерела, залишатися конфіденційним, а Lviv Polytechnic National University Institutional Repository <http://ena.lp.edu.ua> 219 також зазначити, що всі альтернативні заходи були вичерпані. Якщо джерела захищені від будь-якого оприлюднення національним законодавством, можливість їхнього розкриття не розглядається [167].

Розкриття інформації, що ідентифікує джерело, вважається необхідним, якщо може бути переконливо доведено, що зважених заходів, альтернативних розкриттю, не існує або вони вже вичерпані особами чи органами державної влади, які намагалися здійснити розкриття, та законний інтерес щодо розкриття очевидно переважає державний інтерес щодо нерозкриття; необхідність цього розкриття визначена як така, що відповідає нагальній соціальній потребі, та держави-члени наділені певним дискреційним правом, визначаючи таку потребу, але це дискреційне право йде пліч-о-пліч із контролем з боку Європейського суду з прав людини.

Як свідчить практика, попри встановлені обмеження, до журналістів висуваються вимоги щодо розкриття такої інформації.

На підставі рішення суду першої інстанції слідчим було надано дозвіл на отримання документів, що містять інформацію про всі телефонні комунікації журналісток Н. Седлецької та К. Бердинських за 1 рік та 7 місяців, а також про відомості щодо їх геолокації [198; 197; 100]. У 2018 році Н. Седлецька звернулась до ЄСПЛ із заявою про порушення її права на збереження таємниці журналістських джерел. Рішення суду першої інстанції у справі К. Бердинських скасовано в повному обсязі. Суд першої інстанції надав слідчому дозвіл на отримання від видавця журналу «Новое время» всіх копій «авторських матеріалів», а саме: текстових, графічних або інших

подібних об'єктів авторського права, які надсилались на електронні поштові адреси: letters@nv.ua, news@nv.ua, nv-opinion@nv.ua, biz@nv.ua, travel@nv.ua або передавались безпосередньо автором вказаної статті представникам ТОВ «ВД «Медіа-ДК» та використовувались для подальшої публікації на Інтернет-порталі «Новое время», що створило небезпеку розкриття журналістських джерел (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/80019729> <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80303794>) [129].

З метою захисту прав Н.Седлецької було подано звернення до ЄСПЛ із проханням застосувати Правило 39 Регламенту, щоб убезпечити джерела антикорупційних розслідувань журналістки та очолюваної нею редакції програми «Схеми» від можливого розкриття. У зверненні Н.Седлецька просила зупинити збір Генеральною прокуратурою України інформації про дзвінки, СМС, місце перебування її мобільного телефону за півтора року та змусити українську владу переглянути рішення суду, який видав санкцію слідчому на доступ до цієї чутливої інформації.

ЄСПЛ ухвалив рішення застосувати «Правило 39» свого регламенту – про невідкладні тимчасові забезпечувальні заходи [52].

Рішення ЄСПЛ про застосування «Правила 39» свідчить про важливість забезпечення реалізації наданих журналістам на міжнародному рівні гарантій їх діяльності. Попри те, що рішення стосувалось захисту прав та інтересів представника ЗМІ, на нашу думку, такий же захист має поширюватись на діяльність громадянських журналістів, оскільки забезпечення незалежності їх діяльності та конфіденційності є невід'ємною умовою отримання та подальшого поширення інформації, яка може мати важливе значення як для країни, суспільства, так і окремої людини.

Таким чином, при визначенні практичних аспектів захисту прав у сфері діяльності громадянської журналістики слід визначати:

захист прав та інтересів людини. Найпоширенішою категорію справ виступають справи про захист від поширення недостовірної інформації;

захист представників громадянської журналістики. Враховуючи відсутність спеціального правового регулювання діяльності громадянських журналістів, важливе значення має визнання за ними гарантій діяльності, які передбачені для представників офіційних ЗМІ, особливо в частині збереження конфіденційної інформації про джерела інформації.

Для забезпечення належного функціонування громадянської журналістики, уникнення надмірного законодавчого врегулювання, з однієї сторони, та встановлення професійно-етичних стандартів діяльності, які забезпечать рівень професіоналізму, слід затвердити Етичні стандарти громадянської журналістики, а також створити Асоціацію громадянських журналістів як незалежну, добровільну інституцію, спрямовану на забезпечення розвитку громадянської журналістики, захист прав та інтересів громадянських журналістів, взаємодію громадянських журналістів із традиційними ЗМІ, розвиток міжнародної співпраці.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного наукового дослідження отримано наукові висновки та сформульовано пропозиції, спрямовані на вирішення наукового завдання щодо забезпечення діяльності громадянської журналістики як засобу реалізації права на інформацію.

1. Право на інформацію є одним із фундаментальних прав людини, від реалізації якого залежить фактично реалізація всіх інших прав у різних сферах життєдіяльності.

Право на свободу збору, поширення інформації не є абсолютним та має обмеження приватноправового та публічно-правового характеру, визначені чинним законодавством.

Приватноправові обмеження свободи поширення інформації – гарантовані на законодавчому рівні заборони щодо розкриття інформації про персональні дані та приватне життя людини (медичної таємниці, таємниці усиновлення) третіми особами, якщо їм така інформація стала відома, а також самою особою відносно себе та своїх рідних у випадках, визначених Конституцією та законодавством України.

Публічно-правові обмеження поширення інформації – це законодавчі заборони на збір, розголошення інформації, яка містить державну, військову таємницю, стосується національної безпеки, захисту національного суверенітету.

2. Сучасний стан реалізації права на інформацію характеризується переходом від звичайного користування до активної участі в її створенні, поширенні, обговоренні.

3. Наявні обмеження у свободі діяльності традиційних засобів масової інформації щодо поширенні інформації про окремі політично, соціально конфліктні теми, залежність ЗМІ від впливу їх власників та редакційних правок, обумовили формування незалежного інституту масових комунікацій – громадянської журналістики як відкритого інформаційного ресурсу.

4. Громадянська журналістика є складовою новітніх медіа, які є більш широкою категорією та включають всі форми засобів масової комунікації, які сформовані завдяки поширенню Всесвітньої мережі Інтернет, у тому числі Інтернет-ЗМІ як форми діяльності традиційних ЗМІ.

Громадянська журналістика має подвійну природу, виступаючи, з однієї сторони, організаційною формою реалізації права на свободу думки та поширення інформації громадянськими журналістами, з іншої інформаційним ресурсом, який забезпечує право кожної людини на доступність інформації, можливість її збору, оцінки та висловлення власної позиції.

5. Відмінними ознаками громадянської журналістики є: здійснення особами, які працюють поза межами офіційних засобів масової інформації і переважно не є професійними журналістами; свобода творчої, журналістської діяльності у висвітленні інформації через відсутність безпосереднього контролю зі сторони редакції, власників, що властиво для офіційних ЗМІ; орієнтованість на висвітлення громадянської позиції та захист прав людини й громадянина; відкритість до обміну інформацією та орієнтованість на отримання зворотного зв'язку від читачів; часова, просторова відкритість, відсутність кордонів щодо поширення; швидкість оновлення; обмеженість щодо можності проведення журналістських досліджень; відсутність гарантій захисту та здійснення діяльності щодо збору та поширення інформації; небезпечність через відсутність дієвих механізмів перевірки інформації, яка поширюється.

6. У сучасних умовах масове використання мережі Інтернет, започаткування соціальних мереж, блогів, веб-сайтів призвело до змішування приватноправових та публічно-правових засад реалізації права на інформацію.

Громадянська журналістика є публічним інформаційним простором – середовищем поширення інформації про соціально корисні і важливі питання, в якому завдяки широкому залученню споживачів інформаційного

продукту висловлення індивідуальних точок зору, позицій та коментарів відбувається трансформація тим самим з категорії «індивідуального» в категорію «публічного, відкритого» в розумінні широкого охоплення кола користувачів.

7. Всесвітня мережа Інтернет є глобальним інформаційним ресурсом, в якому інформація не лише стрімко поширюється без часових та територіальних кордонів, а й зберігається невизначений час, що обумовило визначення правових та організаційних механізмів обмеження її обігу на вимогу особи, якої вона стосується.

Право на забуття – це немайнове право, яке передбачає правомочність особи вимагати вилучення з масового обігу інформації про неї, незалежно від часу її поширення, шляхом блокування її відображення за запитами в результатах пошуку в мережі Інтернет, якщо така інформація втратила свою актуальність через плин часу та зміну обставин, однак може впливати на формування думки про таку особу, її честь і гідність, зачіпати приватні інтереси.

8. Враховуючи, що сучасні інформаційні технології не можуть забезпечити абсолютну безпеку, збереження приватності інформації, яка розміщується в мережі Інтернет, навіть за умови обмеженого доступу широкого кола суб'єктів (щодо розміщення інформації власниками сторінок у соціальних мережах), має діяти презумпція режиму публічності розміщеної особою інформації в мережі Інтернет, коли доступ до інформації та її подальше використання може отримати будь-яка особа.

9. Блог як сучасний електронний журнал, може бути організаційною формою громадянської журналістики за умови поширення суспільно важливої інформації. Блог є засобом масової комунікації, оскільки створює можність не лише для поширення інформації, а й залучення необмеженого кола осіб для її обговорення. Комунікативна складова не є достатньою для визнання будь-якого блогу громадянською журналістикою, оскільки

переважне значення має змістовне наповнення та статус його засновника. Не є громадянською журналістикою блоги, які створюються офіційними ЗМІ на власних сайтах (громадська журналістика).

10. Основна відмінність між громадянською та громадською журналістикою полягає в тому, що громадська журналістика є формою залучення читачів, користувачів до обговорення певних питань, журналістських публікацій з метою визначення суспільних настроїв, позиції щодо заданих питань та подальшого визначення тематичного вектору роботи ЗМІ.

Громадянська журналістика у сфері реалізації права на інформацію передбачає діяльність осіб поза межами офіційних засобів масової інформації, спрямовану на збір та поширення соціально корисної та важливої інформації, яка впливає на реалізацію прав людини в різних сферах життєдіяльності, формування громадянського суспільства, сталого розвитку правової держави та протидії різним антисоціальним проявам (корупції, злочинності, бездіяльності посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування) із забезпеченням можності кожної зацікавленої людини долучитись до її обговорення, оцінки, критики.

11. Через відсутність ефективних механізмів контролю якості і достовірності інформації, яка поширюється в мережі, ризики та загрози, які виникають як для громадянських журналістів так і для користувачів у сфері громадянської журналістики, поділено на три рівні: глобальний (загрози інтересам держави і суспільства); індивідуальний (пов'язані з порушенням права людини на інформацію, недоторканність приватного життя); професіональний (загрози й ризики, пов'язані з професійною діяльністю громадянських журналістів).

12. Для забезпечення належного функціонування громадянської журналістики, уникнення надмірного законодавчого врегулювання, з однієї сторони, та встановлення професійно-етичних стандартів діяльності, які забезпечать рівень професіоналізму, слід затвердити Етичні стандарти

громадянської журналістики, а також створити Асоціацію громадянських журналістів як незалежну, добровільну інституцію, спрямовану на забезпечення розвитку громадянської журналістики, захист прав та інтересів громадянських журналістів, взаємодію громадянських журналістів із традиційними ЗМІ, розвиток міжнародної співпраці.

13. Через відсутність спеціальних законодавчих гарантій захисту прав та інтересів громадянських журналістів, у випадку порушення їх прав та інтересів через здійснення журналістської діяльності можуть застосовуватись загальні способи захисту, визначені чинним законодавством. При цьому такі способи захисту можуть бути поділені на: захист життя, здоров'я журналіста, збереження майна тощо; захист прав інтелектуальної власності на журналістські матеріали; захист джерел інформації (яке не передбачено чинним законодавством).

14. З метою захисту прав та інтересів громадянських журналістів, забезпечення гарантій їх незалежної діяльності, запропоновано внести такі зміни до Закону України «Про інформацію»:

По-перше, частину 2 статті 22 Закону України «Про інформацію» викласти в такій редакції: «Засоби масової інформації – засоби, призначені для публічного поширення інформації у формі (друкованій, електронній (цифровій), аудіовізуальній) та способами, які роблять її доступною для необмеженого кола осіб.»;

По-друге, доповнити ст. 22 Закону України «Про інформацію» частиною 3 в такій редакції: «До засобів масової інформації прирівнюється громадянська журналістика – засіб доведення інформації, спрямованої на задоволення суспільних інтересів, до необмеженого кола осіб в електронній (цифровій) формі суб'єктами, які не є представниками засобів масової інформації. На громадянських журналістів поширюються гарантії, передбачені частиною 1, частиною 2 статті 24 та частиною 3 статті 25 цього Закону. Переслідування громадянських журналістів, погроза їх життю,

здоров'ю, пошкодження майна через здійснення журналістської діяльності забороняється».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев Д. Засоби масової інформації як механізм інтелектуальної комунікації в процесі розвитку інформаційного суспільства. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 5. 2015. С.53-58.
2. Антошина І. В. Можнасті впливу права на інтернет-інформацію. *Lex Portus*. 2017. № 6. С. 48-56.
3. Афанасьева О. Право граждан на информацию и его гарантии. *Отечественные записки*. 2004. № 3 (18). С. 42.
4. Бабенко Ю. Інформаційна війна – зброя масового знищення! URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/04/20/4399050/>
5. Банк Р.О. Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці України: теоретико-правовий аспект. *Інформація і право*. № 1(16). 2016. С. 110-116.
6. Бацюкова С., Виртосу І. Адвокаційна журналістика: світовий та український досвід. Луганськ, 2013. 71 с.
7. Білан Н. І. Особливості Інтернет-комунікації. *Наукові записки Інституту журналістики*. Том 59. 2015.С. 51-54.
8. Бойченко О. В. Медіа-тероризм: особливості сучасних ознак інформаційній безпеці. *Інтегровані інтелектуальні робото технічні комплекси (ПРТК-2009)*: 2-га Міжн. наук.-практ. конф. (25–28 травня 2009 р.). К.: НАУ, 2009. С. 230–232.
9. Бондаренко В. Бібліотечне Інтернет-обслуговування: стан та перспективи: монографія. Київ, 2016. 276 с. URL: <file:///D:/Downloads/EIF0000087.pdf>
10. Боумен, С., Уиллис, К. Мы СМИ: как зрители формируют будущее. *Медиа-центр Американского института прессы*. 2003. С. 166.
11. Буга В.В., Турбін Д. О. Право на забуття в системі захисту персональних даних. *Правовий часопис Донбасу*. № 1 (70). 2020. С. 46-53.
12. Будівська Г. Громадянська журналістика в Україні: недооцінений ресурс. URL: <https://ua.ejo-online.eu/1164/tsyfrovi-media>

13. Булеца С. Б. До питання про компенсацію моральної шкоди. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 22. С.131-132.
14. Буроменський М., Сердюк О., Підкуркова І. Суди у відносинах з журналістами та ЗМІ: Посібник для суддів. Київ, 2008. 64 с.
15. Бушковська Н. Як писати про медицину, щоб не нашкодити. 2019. URL: <https://medialab.online/news/nenashkodyty/>
16. В Україні з'явилася нова смертельно небезпечна гра для підлітків: подробиці. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/stylar/ukraine-shkolnikov-poyavilas-novaya-opasnaya-1583667797.html>
17. В Україні презентовано медіарух «Медіа за усвідомлений вибір» URL: <https://imi.org.ua/news/v-ukraini-prezentovano-mediarykh-media-za-usvidomlenyy-vybir-tekst-memorandumu-i22516>
18. Васильєва А.С. Блоги як новий засіб масової інформації в Україні. *Молодий вчений* . 2017. № 12. С. 119-121.
19. Взяли моє фото і прималювали... – журналісти про булінг в мережі 28.11.2019. URL: <https://povaha.org.ua/vzyaly-moje-foto-i-prymalyuvaly-zhurnalistky-pro-bulinh-u-merezhi/>
20. Виговська Н. Використання блогів у структурі традиційних медіа (на прикладі регіональних ЗМІ). *Матістеріум*. Вип. 49. 2012. С. 60-65.
21. Від початку року зафіксовано 56 інцидентів фізичної агресії до журналістів. URL: <http://nsju.org/bezpeka/vid-pochatku-roku-zafiksovano-56-incydyentiv-fizychnoyi-agresiyi-do-zhurnalistiv-nszhu/>
22. Блог. *Вікіпедія*. URL: <http://bit.ly/1hyewX3>
23. Віткова В. С. Право на доступ до інформації у рішеннях Європейського суду з прав людини. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : мат. Міжн. наук.-практ. конф.(м. Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 1. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 260-262.
24. Войтович П. П. Захист інформаційних прав людини в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Правове забезпечення*

ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 438-448.

25. Войтович П. П. Особливості захисту права на інформацію в мережі Інтернет. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : матер. 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20-21 вересня 2013 р.). Одеса : Фенікс, 2013. С. 394-404.

26. Волковинський О. Журналісти і правозахисники: точки дотику. Права людини та мас-медіа в Україні: Збірник конспектів лекцій: авт. кол. За ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С.227-233.

27. Гавловський В.Д. Щодо відслідковування осіб із використанням соціальних мереж. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 1 (29). 2013. С. 324-332.

28. Гайванович І. «Громадянська журналістика доповнює професійну» URL: <https://p.dw.com/p/EMSa>

29. Гайтан В. В. Місце інформаційних прав у системі прав людини *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 103-109. URL: <http://www.apdp.in.ua/v68/15.pdf>

30. Гвоздєв В. М. Роль аудиторії та журналістів у функціонуванні громадянської журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики*. Том 53. 2013. С. 156-160.

31. Гоголь Б. М. Право на інформацію в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2010. 16 с

32. Головій В. М. Взаємодія органів влади, ЗМІ та організацій громадянського суспільства в реалізації державної соціальної політики. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_42

33. Головій В. М. Механізми взаємодії влади та ЗМІ в контексті становлення громадянського суспільства в Україні: автореф. ... дис. канд. наук з держ. управл. 25.00.02. Запоріжжя, 2009.

34. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення : монографія. Київ, 2017. 452 с.

35. Городенко Л. М. Концепція блогу як технології нових медіа. *Актуальні питання масової комунікації*. Вип. 15. 2014. С. 50–61.

36. Грабовська В. С. Онлайн-ЗМІ України в умовах розвитку новітніх медіа: від специфіки формування контенту до проблеми визначення аудиторії. *Масова комунікація у глобальному та національному вимірах*. 2015. Вип. 4. 255 с.

37. Гресько О. В. Роль і місце громадянської журналістики у процесі створення новин. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 2 (22). С.76-80.

38. Гресько О. В. 15 Медіа і право громадян на інформацію: підзвітність і прозорість влади. *Права людини в медіаосвіті та медіадіяльності в Україні*: мат. 1-ої наук.-практ. конф. (Київ, 30 листопада 2018 р.). К. : Інститут журналістики, 2018. С 60-64.

39. Гуйван П. Д. Свобода вираження думки у ЗМІ: критерії правомірності реалізації права. *Правова позиція*. 2020. № 2 (27). С.83-87.

40. Давидова І. В. Правосвідомість і вчинення правочинів: особливості взаємозв'язку в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Часопис цивілістики*. 2020. Вип. 37. С. 88-92.

41. Дети-блогеры. Почему YouTube стал самой популярной няней в мире и что дальше. URL: <https://mayak.org.ua/news/103777/>

42. Дємідова А. А., Ярова А. Б. Засоби масової інформації як «четверта неформальна гілка публічної влади»: способи медіа-маніпуляції. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/102.pdf

43. Дзялошинский И. М. Гражданские коммуникации и гражданское общество. (фрагмент книги). URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Fragment_knigi12.pdf.

44. Дзьобань О. Філософсько-правовий дискурс права людини на інформацію в інформаційному суспільстві. *Зовнішні справи*. 2014. № 12. С. 41-45.

45. Директива 5/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242#Text

46. Діордіца І. Класифікація інформаційних прав і свобод людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 116-122.

47. Довіра українців до всіх традиційних медіа знизилася на 11%. Результати соціологічного опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 році» презентовані 22 жовтня в Укрінформі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2803560-dovira-ukrainsiv-do-zmi-za-rik-znizilasa-na-11.html>

48. Досенко А. Блоги і традиційні медіа: аналіз співіснування. *Образ*. 2018. Вип. 1 (27). С. 111-118.

49. Досенко. А. К. Блогосфера як автокомунікативна технологія. *Наукові записки Інституту журналістики*. Том 57. 2014. С. 229-239.

50. Дубровинський Г. Р., Ділай А. Ю. Засоби масової комунікації як інструмент здійснення експліцитного психологічного впливу в інформаційних війнах. *Вісник Національного університету оборони України*. № 2 (45). 2015. С. 76-82.

51. Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

52. ЄСПЛ зобов'язав українську владу утриматися від доступу до будь-яких даних із телефону Седлецької. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/532163.html>

53. Жук Ю.М. Захист від поширення недостовірної інформації в мережі Інтернет. URL: https://protocol.ua/ua/zahist_vid_poshirennya_nedostovirnoi_informatsii_v_mereg_i_internet/

54. Журбенко К.В. Нові медіа як об'єкт соціологічного вивчення. *Грані*. 2016. №7 (135). С. 90-95.

55. Журналісти проти законопроекту про медіа. URL: <http://nsju.org/bezpeka/%EF%BB%BFzhurnalisty-proty-zakonoprojektu-pro-media-preskonferenciya-pro-skandalnyj-projekt-shhodo-regulyuvannya-onlajn-zmi-2/>

56. За перше півріччя до журналістів застосували силу 40 разів. URL: <http://nsju.org/novini/za-pershe-pivrichchya-do-zhurnalistiv-zastosovuvaly-sylu-40-raziv-nszhu/>

57. Забара І. М. Захист прав людини у інформаційному суспільстві: концептуальні підходи у науці міжнародного права. *Проблеми захисту прав людини в інформаційному суспільстві* : матеріали наук.-практ. конф. (1 квітня 2016 р., м. Київ). Вид-во «Політехніка», 2016. С.22–29.

58. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

59. Задувайло О.К. Реалізація права на доступ до інформації, що містить державні секрети в світовій практиці. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 2. 2017. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1037>

60. Зайко Л. Я. Мас-медіа як чинник формування суспільної свідомості: соціально-філософський аналіз: дис. ... канд. філос. наук. 09.00.03. Житомир, 2019. 17 с.

61. Залізняк Ю. Громадська журналістика: досвід США і шанси для України в епоху WEB 2.0. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 38. С. 488–496.

62. Звіт з моніторингу дотримання профстандартів в онлайн-медіа. Перша хвиля моніторингу у 2020 році. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/zvit-z-monitoryngu-dotrymannya-profstandartiv-v-onlajn-media-persha-hvylya-monitoryngu-u-2020-rotsi-i31632>

63. Змій Л. М. Українські регіональні засоби масової комунікації: соціологічна інтерпретація : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04. Харків : Харківський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2013. 19 с.

64. Зражевська Н. І. Нові медіа і нові форми комунікації в медіакультурі. *Актуальні питання масової комунікації*. Вип. 14. 2013. С. 70–75.

65. Использование методов онлайн-поиска данных для ответов на вопросы «Кто, где и когда» в отношении той или иной личности/Руководство по верификации для журналистских расследований. Путеводитель по техникам онлайн-поиска и анализа пользовательского контента и информации из открытых источников расследования. URL: https://verificationhandbook.com/book2_ru/chapter2.php#

66. Іванюха Т. Репрезентація Правозахисної проблематики у вітчизняному та англomовному телепросторі. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Вип. 46. С. 180–185.

67. Іващук А. А. Громадянські медіа: досвід Німеччини та Українські перспективи. *Актуальні проблеми медіапростору* : мат. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 09 квітня 2020 р.). К. : Інститут журналістики, 2020. С. 169.

68. Ільченко Н.М. Механізми реалізації державної політики у сфері засобів масової інформації (регіональний рівень): автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Акад. муніцип. упр. К., 2008. 20 с.

69. Індекс свободи преси у світі: Україна погіршила показники, хоча піднялася в рейтингу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rsf-indeks-svobody-presy-ukrajina/30568625.html>

70. Інформаційна безпека: проблеми приватного права : навчально-методичний посібник: авт. кол. За ред. Є.О.Харитонова та І. В. Давидової. Одеса : Фенікс, 2020. 194 с.

71. Каверіна А. С. Довіра до конвергентних медіа в Україні: дис. ... канд. соціол. наук. 22.00.04. Харків, 2017. 187 с.

72. Калинина Н. Гражданская журналистика в мировой медиасфере. *Меди@льманах*. 2013. № 3. С. 15–20.

73. Калітенко О. М. Право на забуття: здобуток європейський чи глобальний? *Часопис цивілістики*. 2019. № 35. С. 60–64.

74. Калюжний К. Р. Сутність інформаційних прав людини в науці інформаційного права. *Юридичний вісник*. № 4 (25). 2012. С. 55–58.

75. Канах В.К. Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. *Аналітична записка*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/internet-zmi-v-ukraini-problemi-viznachennya-normativno>).

76. Каплій О. В. Правовий вплив недержавних засобів масової інформації на формування правової культури та правомірної поведінки громадян. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія. За ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 450–476.

77. Карпенко О. І. Блогер як медіа особа. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. Серія «ПРАВО». Вип. 22. С.135–137.

78. Карпенко О.І. До становлення «права бути забутим». *ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*: II Міжн. щор. конф. (17 листопада 2017 р.). URL: <http://aphd.ua/publication-387/>

79. Кіца М. Роль соціальних мереж у сучасній журналістиці. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16173/kitsa1.pdf>

80. Коваль Т. Сучасна концепція прав людини як підґрунтя медіадіяльності в Україні. *Права людини та мас-медіа в Україні*: Збірник

конспектів лекцій: авт. кол. За ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. 260 с.

81. Ковальова Т. Як мас-медіа руйнують стереотипи про людей з інвалідністю. *Права людини та мас-медіа в Україні*: Збірник конспектів лекцій: авт. кол. За ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С.199–207.

82. Козиряцька С. Медична журналістика в контексті наукової. *Запорожський медичний журнал*. 2015. С. 257–263.

83. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів, вчинену 18 червня 2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text

84. Костецька Н.М. Правовий захист журналістських джерел інформації. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository* URL: <http://ena.lp.edu.ua> С.216-221.

85. Кохановська О. В. Приватно-правове розуміння інформаційних відносин в Україні ІТ Право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. URL: <http://aphd.ua/publication-154/>

86. Красноступ Г. М. Нові медіа: становлення та перспективи правового регулювання. *Інформація і право*. № 2 (5). 2012. С. 29–32.

87. Кузнецова О. Д. Ідентичність блога і ЗМІ. *Теле – та радіожурналістика*. 2013. Вип. 12. С. 117–123.

88. Кузнецова О. Д. Гармонізація міжнародних і національних правових норм Інтернет-ЗМІ України. URL: http://www.lnu.edu.ua/mediaeco/merreg_zmi/kuznecova2.htm

89. Кулініч О. О. Застосування вибачення як способу захисту прав при неправомірному використанні фотографічного твору: огляд судової практики. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 238-241.

90. Кушнір І. В. Конституційне право особи на доступ до публічної інформації та його забезпечення Уповноваженим Верховної Ради України з

прав людини: дис. ... к.ю.н. 12.00.02. Київ, 2018. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/6247/3/avtoref_kushnir.pdf

91. Лазарева М. Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Вип. 1. С. 51–53.

92. Лешко У. Лонгрід як форма сучасної мультимедійної журналістики. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2020. Вип. 48. С.180–188.

93. Лисенко В. В. Громадянська журналістика та реалізація права на інформацію. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 45–51.

94. Лисенко В. В. Блог як складова сучасного інформаційного простору. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 6. Том 3. 2018. С. 80–84.

95. Лисенко В. В. Громадянська журналістика в системі ЗМІ. *The XI th International scientific and practical conference «Academic research in multidisciplinary innovation»* (November 30 – December 03, 2020). Amsterdam, Netherlands. 2020. P. 140–142.

96. Лисенко В. В. Громадянська журналістика в системі сучасних медіа. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин*: мат. Міжн. наук.-практ. конф.(м. Харків, 17–18 січня 2020 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 20–24.

97. Лисенко В. В. Актуальні питання захисту прав громадянських журналістів. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : мат. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 63–65.

98. Литовченко І. В. Соціальний інститут як об'єкт соціально-філософського аналізу. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2013. Вип. 2 (11). URL: file:///D:/Downloads/Vnau_f_2013_2_11.pdf

99. Лікарська таємниця в умовах COVID-19. URL: <https://medcom.unba.org.ua/publications/5362-likars-ka-taemnicya-v-umovah-covid-19.html>
100. Луць Ю. Нові медіа в системі утвердження прав людини: український і закордонний досвід. *Права людини та мас-медіа в Україні: збірник конспектів лекцій* : авт. кол. За ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С. 74.
101. Манукян В. И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии: научно-практическое пособие. К.: Истина, 2010. 480 с.
102. М. Дорош Медіапрогноз-2014 – не дизайном єдиним... URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/1890/2014-01-16-mediaprognoz-2014-ne-dizainom-edinim/>
103. Мартюк А. С Право на інформацію як особисте немайнове право фізичних осіб. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2013. № 3. С.98–100.
104. Марущак А. І. Визначення поняття «інформаційні права людини» *Інформація і право*. № 2 (2). 2011. С. 21-26.
105. Марущак А.І. Інформаційне право України : Підручник. К. : Дакор, 2011. 456 с.
106. Марценко Н. Правовий режим штучного інтелекту у цивільному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (20). 2019. С. 91-98.
107. Мацкевич О. Блог як об'єкт авторського права. *Інтелектуальна власність в Україні: погляд з XXI ст.*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (29-30 вересня 2011 р.). Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2011. С. 49-51.
108. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права від 19 жовтня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
109. Мироненко В. Искусственному интеллекту запретили регистрировать изобретения в США 30.04.2020. URL: <https://3dnews.ru/1009846>

110. Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Кібербулінг в Україні – соціально небезпечне явище чи злочин: визначення та протидія. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 275–284.

111. Митко А. М., Кольцова І. І. Інформаційний тероризм як інструмент впливу на інформаційний конформізм в глобальному середовищі. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 135-139.

112. Михайлова О. Блогосфера як інструмент соціокультурних трансформацій у сучасній Україні. *Наукові записки*. 2018. № 4-5 (72-73). С. 130–141.

113. Михайлюта О. Різновид розважального компоненту преси: тексти культурно-просвітницької журналістики (на прикладі журналу «Український тиждень»). *Журналістика*. 2015. Вип. 14. С. 130-138.

114. Можаровська К. В. Процесуальні особливості розгляду справ про захист гідності, честі та ділової репутації публічних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2014. 20 с.

115. Мозгова Г. В., Мугдусієва Н. К., Чернишева А. С. Контент-маркетинг в корпоративному блозі. *Економіка і суспільство*. Вип. 10. 2017. С. 897–903.

116. Мокляк В. В. Сучасний тероризм як соціальне явище: сутність та форми прояву. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 147–156.

117. Мороз Н. О. Роль засобів масової інформації у формуванні громадянського суспільства України. *Гуманітарний журнал*. 2012. № 2–3. С. 205–210. URL: <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2012/2-3/Moroz.pdf>

118. Мудра І. Класифікація журналістських блогів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. Вип. 3. № 910. С. 76-80.

119. Мучник А., Ворона П. Роль засобів масової інформації у формуванні політичної системи (Управлінський аспект механізму впливу громадськості на публічну владу). URL: file:///D:/Downloads/Almpolt_2009_2_20.pdf С. 74-78.

120. На журналістів за пів року скоєно 40 нападів. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/07/06/novyna/polityka/zhurnalistiv-pivroku-skoyeno-40-napadiv>
121. Настюк В.Я., Белевцева В.В. Правовий захист інформаційних прав і свобод людини в Україні: проблеми та перспективи. *Інформація і право*. № 2 (14). 2015. С. 20–25.
122. Наумова М. Ю. Нові медіа та традиційні ЗМІ: моделі співіснування. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2011. Вип. 13. С. 86-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2011_13_16
123. Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: дис. ... к.ю.н. 12.00.02. Харків, 2008
124. Николаев И. А., Точилкина О. С. Экономика морального вреда. М. 2013. 40 с.
125. Новітні медіа та комунікаційні технології : комплекс навчальних програм для спеціальностей «Журналістика», «Видавнича справа та редагування», «Реклама та зв'язки з громадськістю». За заг. ред. В. Е. Шевченко. К. : Паливода А. В., 2012. 412 с.
126. Новицька Н. Б. Правові аспекти зловживання правом на свободу слова та інформації. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. № 4 (63). С.60–63.
127. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах про захист гідності, честі та ділової репутації. Київ, 2019. 52 с.
128. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 27 липня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163#Text
129. Опришко Л. Захист «журналістських джерел» інформації. URL: https://bloggers4gg.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/prez_B4GG_Opryshko.pdf
130. Опришко Л., Панкратова Л. Основи судової журналістики: навч. посібн. К.: 2016. 152 с.

131. Осийчук Т., Кепич И. Судебная практика в делах о защите чести, достоинства и деловой репутации лица или одним Постановлением Пленума ВСУ №1 от 27.02.2009 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/196662_sudebnaya-praktika-v-delakh-o-zashchite-chesti-dostoinstva-i-delovoy-reputatsii-litsa-ili-ne-odnim-postanovleniem-plenuma-vsu-1-ot-27022009-goda-zhivet-yuridicheskoe-soobshchestvo

132. Панченко М. Добросовісність, розумність і справедливість – правові засади цивільного права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №12. С.147–150.

133. Парубець О. Модель журналістської діяльності у сучасному інформаційному просторі. *Образ*. Вип. 3 (18). 2015. С. 111–118.

134. Пахнін М. Л. Засоби масової комунікації та засоби масової інформації: співвідношення понять. *Юридичний бюлетень*. Вип. 8. 2018. С. 65–71.

135. Петрушкевич М. С. Нові медіа та можності діалогізму у середовищі масової релігійної комунікації. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 2 С. 24-32. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/2652/1/2278-5733-1-SM.pdf>

136. Підкуркова І. В. Рівень свободи преси як показник розвиненості демократії. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. № 2 (41). 2019. С. 142-151.

137. Полетило К. С. Тенденції судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]. Одеса : Юрид. л-ра, 2012. Вип. 68. С. 525–531.

138. Політанський В. С. Право на інформацію як фундаментальне право людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 20 с. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10660>

139. Половинчак Ю. М. Конвергентні процеси в сучасному інфопросторі: трансформація текстів, практик, ієрархій. *Наукові праці*

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2017. Вип. 46. С. 31–44.

140. Половинчак Ю. М. Особливості функціонування української блогосфери. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. № III (7). Issue: 42. 2015. С. 99–102.

141. Полончак Ю. М. Бібліотека в системі мережевих інтерактивних практик формування національної ідентичності: дис. доктора наук з соц. комунікацій. Київ, 2018. 427 с.

142. Постанова Верховного Суду 20 лютого 2019 року у справі № 401/573/17. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=80178349&red=100003a63a9a11fd99df0d3cbd8595f0064457&d=5>

143. Постанова Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 188/1367/15-ц (провадження № 61-6766св18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74659864>

144. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду 742/1159/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84845516>

145. Постанова Київського апеляційного суду від 07.07.2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90279863>

146. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.09.2009 р. № 1. URL: <https://cedem.org.ua/library/postanova-plenumu-vsu-u-spravah-pro-zahyst-gidnosti-ta-chesti-fizychnoyi-osoby-a-takozh-dilovoyi-reputatsiyi-fizychnoyi-ta-yurydychnoyi-osoby/>

147. Постанова Червоноградського міського суду Львівської області URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71269458>

148. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.05.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12/card2#Card>

149.Примак В. Д. Особливості відшкодування моральної шкоди як заходу цивільно-правової відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 175.

150.Присяжнюк О. А. Основи концепції правового регулювання інтернет-відносин в Україні (загальнотеоретичні аспекти): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2007. 18 с.

151.Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 13. Ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

152.Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів: Закон України від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 50. Ст. 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>

153.Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 16. Ст. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

154.Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 34. Ст. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

155.Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні указ Президента України від 31 липня 2000 року № 928. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000#Text>

156.Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 48. ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

157.Про медіа: проект закону від 27.12.2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812

158. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

159. Про проект «Хайвей». URL: <https://h.ua/content/about/>

160. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 39. Ст. 299. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631-20#Text>

161. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення» Постанова Верховної Ради України м. Київ 14 січня 2020 року № 456-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 29. Ст.205

162. Про суспільне телебачення і радіомовлення України: Закон України від 17 квітня 2014 року № 1227-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 27. Ст. 904. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18#Text>

163. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова пленуму Верховного Суду України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

164. Резолюція № 1165 Парламентської Асамблеї Ради Європи 1998. URL: <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1165-1998-pravo-na-pryvatnist>

165. Рекомендації Ради Європи «Про захист даних та свободу інформації» від 21.02.2002 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a33

166. Рекомендація CM/Res (2018) 11 Комітету Міністрів державам-членам щодо плюралізму медіа та прозорості медіавласності (Ухвалено Комітетом Міністрів 7 березня 2018 року на 1309-му засіданні Заступників Міністрів). URL: https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2018/03/media-pluralism-and-media-ownership_sajt-UKR.pdf

167. Рекомендація № 1950 (2011) Комітету Міністрів Ради Європи
URL: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta11/EREC1950.htm>

168. Репко І. П. Роль засобів масової комунікації у формуванні особистості. URL: file:///D:/Downloads/znpkhnpu_ttmniv_2013_34_21.pdf

169. Рішення Апеляційного суду Львівської області від 21 листопада 2016 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62891759>

170. Рішення Апеляційного суду міста Києва від 12 липня 2017 р № 22-ц/796/4798/2017. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO13179.html

171. Рішення Долинського районного суду Івано-Франківської області від 06.09.2018 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/76275631>

172. Рішення Київського районного суду міста Одеси від 20.06.2018 р. у справі №520/1084/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75031032>

173. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-12>

174. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К.Г.Устименка) від 30 жовтня 1997 року № 5-зп/1997. URL: <https://cedem.org.ua/library/shhodo-ofitsijnogo-tlumachennya-statej-3-23-31-47-48-zakonu-ukrayiny-pro-informatsiyu-ta-statti-12-zakonu-ukrayiny-pro-prokuraturu/>

175. Рішення Рівненського міського суду 11 квітня 2011 року м. Рівне. URL: https://protocol.ua/ua/vstanovivshi_rozpovsyudgennya_nedostovirnoi_negativnoi_informatsii_sud_zobov_yazav_vidpovidacha_tsyu_informatsiyu_sprostuvati_ta_vidshkoduvati_moralnu_shkodu/

176. Рішення Шевченківського районний суд м. Києва від 22.01.20 р.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87548332>

177. Рішення Яворівського районного суду Львівської області від 12 серпня 2016 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59844155>

178. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 13 березня 2019 року. Справа № 756/2256/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81131570>

179. Рішенням Дарницького районного суду м. Києва від 22.05.2020 р.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90403736>

180. «Репортери без кордонів» підняли Україну в рейтингу на шість позицій, але відзначили погіршення свободи слова 21.04.2020 р. URL: <https://imi.org.ua/news/reportery-bez-kordoniv-pidnyaly-ukrayinu-v-rejtyngu-na-6-pozytsij-ale-vidznachyly-pogirshennya-i32731>

181. Санин М. К., Барков Е. И. Эффективность блоггинга как маркетингового инструмента. *Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент»*. № 2. 2016. С. 107–112.

182. Сидоренко М. В. Виникнення права на захист цивільних прав, свобод та інтересів. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 44. С. 328-336.

183. Сидоров А. А. Французская блогосфера: модель построения и существующие типы. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. 2013. № 1 (22). С. 74–79.

184. Сімейний кодекс України: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14?find=1&text=%D1%82%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BD#w1_1

185. Соцмережі: нові правила використання в журналістських матеріалах: Рекомендації Інституту масової інформації. 29.11.2018. URL: <https://imi.org.ua/articles/sotsmerezhi-novi-pravyla-vykorystannia-v-zhurnalists-kykh-materialakh-rekomendatsii-vid-imi-i71>

186. Спірюгова А. Довіра починається з відкритості. *Закон і бізнес*. 2014. № 50 (1192). URL: <https://zib.com.ua/ua/113239-dostupnist-informacii-e-pravilom-a-bud-yake-obmezhennya-dost.html>

187. Сухорольський П. М. Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 1. С. 18–23.

188. Ткачук Н. І. Інформаційні права і свободи людини і громадянина в Україні: визначення термінів, співвідношення понять. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). Ст. 17–30.

189. Токарева В. О. Зловживання цивільним правом на інформацію у період пандемії. *Епідемії в Європі і право: від Риму до COVID-19* : мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12 черв. 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. – С. 55–59.

190. Тонкіх І. Ю. Інтернет-журналістика. Жанри в Інтернеті: навчальний посібник. Електроні дані. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. № 12. 129 с.

191. Тонкіх І. Ю. Функції блогів на сайтах Української Інтернет-ЗМІ. *Діалог*. 2012. Вип. 15. С. 341-350.

192. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Пер. с англ. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 669 с.

193. У Криму виникла громадянська журналістика. URL: <https://texty.org.ua/articles/101634/u-krymu-utvorylasya-hromadyanska-zhurnalistyka-rosijska-vlada-zhorstoko-karaye-za-taku-aktyvnist/>

194. Ульянова Г. О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. 2015. 445 с.

195. Ульянова Г. О. Складні та складені твори як об'єкт правовідносин інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 436–440.

196. Уманец А. Индивидуальный блог на «Фейсбуке» – мощный рабочий, коммуникационный и медийный инструмент в современной

Україне. *Особливості взаємодії ЗМІ з правоохоронними органами: міжнародний та національний досвід*: мат. кругл. ст. Київ. 2016. С. 32-34.

197. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 27.08.2018
Справа № 757/42049/18-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76102442>

198. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 27.08.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76232825>

199. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 18.09.18 р. Справа № 757/42049/18-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76647138>

200. ФОРСАЙТ COVID-19. URL: <http://wdc.org.ua/uk/covid19-media-publications>

201. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Інтернет-відносини та Інтернет-правовідносини: до визначення поняття і сутності. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 27–38.

202. Харитонova О. І. Інформаційні технології та авторські права: сучасні виклики. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 11–16.

203. Харитонova О. І., Позова Д. Д. До проблеми визначення правової природи мережі Інтернет. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. Вип. 4. С. 80–89.

204. Цимбалюк О. В. Право на інформацію та право від інформації: інституційний взаємозв'язок у законодавстві окремих країн Європейського Союзу. *Інформація і право*. № 3 (12). 2014. С. 84–91. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14tovkes.pdf>

205. Чекмишев О. В., Ярошенко Л. А. Основи якісного блогерства : навч. посіб. Київ: ФОП. А. М. Рудницька. 2014. С. 48.

206. Шашенко С. Комунікаційні аспекти сучасних мультимедійних лонгвідів: українська практика. *Український інформаційний простір*. № 3. 2019. С. 197-210. URL: file:///D:/Downloads/ukrinfsp_2019_1_18.pdf

207. Шендеровський К., Виртосу І. Правозахисна або адвокаційна журналістика: концептуальний підхід становлення та розвитку медіа діяльності. *Права людини в медіаосвіті та медіадіяльності в Україні*: мат.

Першої наук.-практ. конф. (Київ, 30 листопада 2018 р.). К. : Інститут журналістики, 2018. С. 16–26.

208. Шендеровський К., Сипченко І. Права людини і журналістика: від закономірностей до включення в механізми захисту прав. *Права людини та мас-медіа в Україні: збірник конспектів лекцій*: авт. кол. За ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С. 27–43.

209. Ширинкина А. «Гражданская журналистика: к определению понятия «коммуникация в современном мире». *Проблемы массовой коммуникации*: матер. науч.-практ. конф. (28-30 октября 2010 г.). С. 56–57.

210. Штучний інтелект у правосудді. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/>

211. Щодо відкритого листа з приводу законопроекту № 2693 «Про медіа». URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-za-dva-dni-pid-vidkritim-listom-do-zelenskому-i-radi-iz-zaklikom-ne-uhvaljuvati-zakonoprojekt-pro-media-pidpisalosja-ponad-100-providnih-zmi-ukrajini-mediaorganizatsij-zhurnalistiv-ta-eksper-1507266.html>

212. Эд Арноун Гражданская журналистика: Шарлотт – Нью-Йорк – Бердск – далее везде, Или В поисках точного названия того, что делают простые люди, когда их не устраивают традиционные масс-медиа. *Муниципалитет. Научно-популярный журнал*. № 2-3 (100-101). 2020. URL: <http://www.municipalitet.kg/ru/article/full/198.html>

213. Эд Арноун: public/civic journalism – это не сервисы, а философия. URL: <https://habr.com/ru/post/100917/>

214. Як змінились уподобання та інтереси українців до засобів масової інформації після виборів 2019 р. та початку пандемії COVID-19 (серпень 2020 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/yak-zminylys-upodobannia-ta-interesy-ukraintsiv-do-zasobiv-masovoi-informatsii-pislia-vyboriv-2019r-ta-pochatku-pandemii-covid19-serpen-2020r>

215. 10 самых популярных блогов в мире, принёсших своим создателям миллионы. URL: <https://www.publy.ru/post/4306>

216. About the California Shield Law. URL: <https://firstamendmentcoalition.org/california-shield-law/>

217. Albarado Sonny Citizen journalism. URL: <https://www.britannica.com/topic/citizen-journalism>

218. Aldis Laviņš Compensation for moral damages in civil cases. URL: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/runas-un-raksti/compensation-for-moral-damages-in-civil-cases/>

219. Aparna Dwivedi Citizen journalist. *International Journal of Communication and Media Studies (IJCMS)*. Vol. 3. Issue 2. 2015. P. 11-22. URL: https://archive.org/stream/2.CommunicationIJCMSCitizenJournalistAparnaDwivedi/2.%20Communication%20-%20IJCMS%20-%20Citizen%20Journalist%20-%20Aparna%20Dwivedi%20-_djvu.txt

220. Apple v. Does. URL: <https://www.eff.org/cases/apple-v-does>

221. Blog Encyclopedia Britannica. URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/869092/blog>

222. Castells M. *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society* (Clarendon Lectures in Management Studies). Oxford University Press. 2003. 304 p.

223. COVID-19: главная правозащитница ООН обеспокоена преследованием журналистов 24.04.2020 г. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/04/1376722>

224. Did you Vote? URL: <https://firstamendmentvoice.org/2020/10/did-you-vote/>

225. E-Social Work in Spain: An analysis of the professional blogs Idanez, MJA; Estany, BAM; Civera, MNC. *Cuadernos de trabajo social*. T. 32 № 1 P. 21–34. URL: <https://revistas.ucm.es/index.php/CUTS/article/download/56448/4564456549219/>

226. Gillmor D. We the Media. Grassroot Journalism By the People, For the People. URL: <http://oreilly.com/catalog/wemedia/book/index.csp>

227. How does the First Amendment protect citizen journalists? URL: <http://firstamendmentvoice.org/2019/01/how-does-the-first-amendment-protect-citizen-journalists/>

228. J. Wallace Media law experts say arrest violated citizen journalist's *First Amendment rights*. 2017. URL: https://foift.org/2017/12/19/media-law-experts-say-arrest-violated-citizen-journalists-first-amendment-rights/?utm_source=s5_mobile_site&utm_medium=mobile&utm_campaign=s5_86139

229. Kharytonov E., Kharytonova O., Tolmachevska Y., Fasii B., & Tkalych M. Information Security and Means of Its Legal Support. *Amazonia Investiga*. № 8 (19). P. 255-265. URL: <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/227>

230. Kyryliuk A., Lysenko V., Podolieva A. Bloggers, Copyrights and Some Other Legal Issues. *Ius Humani. Law Journal*. 2020. № 9(2). P. 421-446.

231. Manovich L. The Language of New Media. *Lev Manovich*. Cambridge : MIT Press, 2001. 307 p.

232. Matthew Bloom Subpoenaed Sources and the Internet: A Test for When Bloggers Should Reveal Who Misappropriated a Trade Secret Apple Computer, Inc. v. Doe 1 No. 1-04-CV-032178 (Cal. Super. Ct. Mar. 11, 2005). *Yale Law & Policy*. Vol. 24:471. 2006. P. 471-483. URL: <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com.ua/&httpsredir=1&article=1529&context=ylpr>

233. Medley Anne Why Training Citizen Journalists Is So Important After the Arab Spring 2012. URL: <http://mediashift.org/2012/01/why-training-citizen-journalists-is-so-important-after-the-arab-spring013/>

234. Melissa A. Troiano The New Journalism? Why Traditional Defamation Laws Should Apply to Internet Blogs «American University Law Review» 55. № 5. 2006. P. 1447–1483.

235. Peter Fleischer: Privacy...? Foggy thinking about the Right to Oblivion. *The Stanford Law Review*. № 9. 2011. URL: <http://peterfleischer.blogspot.com/2011/03/foggy-thinking-about-right-to-oblivion.html>

236. Rushkoff D. Get Back in the Box: Innovation from the Inside Out. *Douglas Rushkoff*. HarperBusiness, 2005. 336 p.

237. Shayne Bowman and Chris Willis We Media. How audiences are shaping the future of news and information. URL: http://sodacity.net/system/files/Willis-and-Bowman_We-Media-Ch1.pdf

238. The Citizen Evidence Lab. URL: <https://citizenevidence.org/about-us/>

239. The General Data Protection Regulation Right to erasure ('right to be forgotten') Art. 17. URL: <https://gdpr.eu/article-17-right-to-be-forgotten/>

240. The Role of Media in Democracy: A Strategic Approach. *Technical Publication Series*. Washington, 1999. 46 p. URL: <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/2496/200sbc.pdf>

241. Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2011-7-of-the-committee-of-ministers-to-member-s/native/168073fd92>

242. Vin Crosbie. Wat is New Media 2002 Sociologi Central. URL: <https://www.digitaldeliverance.com/signature-writings/what-is-new-media/>

243. Violations of press freedom barometer. URL: https://rsf.org/en/barometer?year=2020&type_id=237#list-barometre

244. Rabia Noor Citizen Journalism vs. *Mainstream Journalism: A Study on Challenges Posed Amateurs By A thens Journal of Mass Media and Communications*. Volume 3. Issue 1. P. 55–76.

245. Nekit K.; Ulianova H.; Kolodin D. Website as an object of legal protection by Ukrainian legislation. *Amazonia investiga*. T.8. P. 222-230.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ:**Список публікацій здобувача за темою дисертації:**

7. Лисенко В. В. Блог як складова сучасного інформаційного простору. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 6. Том 3. 2018. С. 80–84.
8. Лисенко В. В. Громадянська журналістика та реалізація права на інформацію. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 45–51.
9. Lysenko, V., Kytyliuk, A., Podolieva, A. Bloggers, Copyrights and Some Other Legal Issues. *Ius Humani. Law Journal*, 2020. 9 (2). P. 421–446.
10. Лисенко В. В. Блог у сучасному інформаційному просторі . *Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки та права* : мат. міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 17 листопада 2018 р.). Люблін: Інститут науково-дослідницький ЛПНТ. 2018. С. 124–125.
11. Лисенко В. В. Громадянська журналістика в системі ЗМІ. *The XI th International scientific and practical conference «Academic research in multidisciplinary innovation»* (November 30 – December 03, 2020). Amsterdam, Netherlands. 2020. P. 140–142.
12. Лисенко В. В. Громадянська журналістика в системі сучасних медіа. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин*: мат. Міжн. наук.-практ. конф.(м. Харків, 17–18 січня 2020 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 20–24.
7. Лисенко В. В. Актуальні питання захисту прав громадянських журналістів. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : мат. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 63–65.

Апробація результатів дисертації

Результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції «Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки та права» (м. Київ, 17 листопада 2018 р.); XI-th International scientific and practical conference «Academic research in multidisciplinary innovation» (Amsterdam, 30 november – 03 december 2020); міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції» (м. Харків, 17–18 січня 2020 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.).